81 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 81

ПРИЧАЊА

# ВУКА ДОЈЧЕВИЋА

СКУПИО И СЛОЖИО

СТЈЕПАН МИТРОВ ЉУБИША

КЊИГА ДРУГА

81 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 81

# ПРИЧАЊА
# ВУКА ДОЈЧЕВИЋА

СКУПИО И СЛОЖИО

**Стјепан Митров Љубиша**

**КЊИГА ДРУГА**

**БЕОГРАД**

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1903.

# ЖИВОТ СТ. М. ЉУБИШЕ

Приређивач овога издања био је намеран казати у овој свесци све главније што треба да буде у оваким предговорима. То сад није све извршено, већ је нешто остављено да се каже, кад се буду издала и друга дела Љубишина. За сад су из пространијега рада о овом писцу само побројени његови списи, а опширније испричан његов живот. Овим се описом хтело читаоцима помоћи да боље разумеју смер којим је Љубиша писао сва своја дела, каки су му били погледи на народни живот и како су га везе везивале с народом и временом његовим.

Породица је Љубишина живела од старине у Паштровићима, угледна међу осталима, и била је значајан чинилац у историји тамошњег народа нашег у време млетачко и у почетку XIX века. Стјепанов је отац Митар био поморац и провео је већи део свога века на мору. Он је породицу преместио из Паштровића у Будву.

Жена је Митрова била Ката Брдарова из Грбља, општине између Котора и Будве. Али се Кати нису могла деца одржати, него су мала мрла у повоју. Стога, прича Стјепан, „градске бабе гаталице напуте" је „да изложи на раскршће прво мушко дијете које роди, како би му се нашло намјерна кума". Кад је родила Стјепана, „баш кад се је раздвајала ноћ с даном", 29 фебруара 1824 године, она послуша бабе и „предаде га јошт некрштена некој старој примаљи, омотана у сукненијем прњама, да га изложи на улици. Била је ту ноћ жестока смрзлица и бура зујала, да отпада нокат од меса. Наступи у оној невидјелици човјек путник ногом до чеда, и ваљда би га погазио, да примаља иза угла не завикне: *Прими, куме, Бога и светога Јована!* Тај је намјерни човјек био новорођену крштени кум".

У оно је време Будва била мали град од неколико стотина душа, две трећине православних а трећину католика. Школу је приватно држао тамошњи

католички свештеник. Те су школе биле установе где се православна Српчад отуђиваху од народности и од вере; али је мали Љубиша, кад је у школу пошао, мало био изложен њеним штетним утицајима. Разлог је прост: Стјепан је био маза, јер га је добра мајка распустила као јединца кога је једва одржала после толике помрле деце, а како му је отац непрестано био по мору, он није хтео у школу да иде. Дошао је био до четрнаесте године, а још ни буквице није знао. — Али тада му се деси промена у животу. Умре му отац, а он остане с матером и с млађом сестром. Сад му је ваљало стати на чело породици и старати се о њој, и он одлучи учити и спремати се за живот. Поче самоучки радити, разуме се, оно од чега ће моћи видети зараде. У целом је Приморју онда владала талијанска култура, а у целој тамошњој државној управи, судовима, општинама и у свему јавном животу талијански језик. Према томе се морао спремати и Љубиша, и спремао се доиста с таким успехом, да је у деветнаестој години већ био општински тајник у Будви.

Тада већ беше почео смерни али значајни покрет културно-националнога буђења српског и хрватског у Далмацији (северној). Шибеничанин Божидар Петрановић издаде 1836 године прву књигу свога „Љубитеља просвјештенија, српско-далматинског алманаха“ (после две године он је тај „Алманах“ назвао „Магазином“). То је био годишњак са лепом поучном и забавном садржином, значајном за буђење народне свести. После се јавише и други радови и других радника, православних и католика, Срба и Хрвата.

Кад је покренут „Магазин“, Љубиши је било тринаест година. Био је дакле оно немирно дете које

ни буквице није знало. Али, још три или четири године, па ће и њему ваљати да се осврне на тај започети рад. Међутим на њега падну бремена живота и потреба да се бави о туђој књизи, те о српској није могао много ни мислити. Због тога, како сам пише, „много сам се мало освртао на ту народну књигу. Глава пунана талијанскијех и француских писама *(списа)* није никако могла прињубити своју влаштиту књигу“. Како су га те две књижевности занеле и отуђиле од своје, он објашњава сликом: да је био као дете кад га једном дојиља одбије, па се доцније к њој тешко поврати. Али за њега не можемо казати, као за Петефија и друге таке Србе, да се сасвим одбио од своје мајке, јер се већ 1842 године, у шестој свесци „Магазина“, међу претплатницима види и његово име. Претплатнике је скупљао познати књижевник Вук Врчевић, друг Љубишин у будљанској општини. И могли бисмо слободно рећи да то њихово друговање није прошло без утицаја на Љубишино понашање према српској књизи.

Та се љубав није уставила на читању, него прелази и на неки зачетак књижевничкога рада. Он је записао неколико бележака о Паштровићима; у њима је био почетнички опис тога краја и народа у њему. Кад је те белешке завршио (на Ђурђев дан 1845), посла их Ђорђу Николајевићу, на кога беше прешло уређивање „Магазина“. Он Љубишине белешке среди и штампа у свесци за ту годину. Од 1846 године Љубиша је не само претплатник него и скупљач претлате на ту књигу.

За оваку пробуђену љубав према књизи народној у Љубише није имао заслуга сам Врчевић, него и жена Љубишина. Он сам доцније везује ту промену

једино за утицај женин: „Чести женини пријекори нагнају ме да завирим и у нашу књигу. Оплијени ме и зачари богатство и изворна мудрост народнијех умотворина, пак нешто из Вуковијех збиркâ, нешто свагдањим саопћењем с народом црногорским и приморским, изучим матерњи језик, омили ми и уљубим се у оно што сам прије мал' не презирао“. После ових речи Љубиша приповеда о почетку свога рада на књижевности.

Он се оженио у својој двадесет и првој години, а то је баш онда кад је написао онај чланак у „Магазину“. Је ли Љубиша одмах после тога продужио писање, не може се сад рећи[1]. Свакако је јасно да је он за све прво време, па и после, дуго и дуго, само мало могао писати. Он је, нема сумње, од сад брижљиво пратио српску књижевност и пазио на народни језик и народну усмену књижевност. Али њему је писање, као и многим другим нашим књижевницима, било узгредан рад, јер је њега, по свему би се рекло, сасвим заузео јавни народни живот. И то се није много изменило ни до краја његова живота.

Љубишу су за његове савремене земљаке најчвршће везивале верске везе и политичке тежње. Био је, сам вели, „ревносан хришћанин, љубитељ своје вјере и цркве“ и свестан Србин, а уједно активан темпераменат, па кад је требало устати у одбрану народну, он се јавља на попришту одмах с народом. Чим се одлучније почело, он је био један од првих који је загазио у борбу и сав јој се предао. Сва његова природа одмах

[1] Он своје радове спомиње сасвим узгред и непотпуно. Зато би требало пажљиво прегледати зборнике и листове српске и хрватске од 1845 до 1870 године, а овако се не зна ни за каки рад његов за више од петнаест година.

избија. Међу претплатницима на Вуков „Ковчежић“ (1849 године) има и Љубише, и значајно је како је он ту охарактерисан: нити је „тајник општински“, нити друго штогод (нпр. „љубитељ књижевства“ или „просвјештенија“) него „ревносни родољуб“. Колико је у том погледу изишао на глас, казује друга сведоџба.

Настала је 1848 година. Револуционарни је покрет пошао из Француске, захватио скоро целу Јевропу, Аустрију више него иједну другу земљу. Стари Метерних буде збачен, и оглашено је уставно стање. Нови дах се брзо рашири по целој царевини, па пирну и по нашем Приморју. Љубиши је истом било 25 година, а већ је кандидат за посланика на царевинском већу у Бечу.

Али, и кад наста ова слобода и уставност, наши су се Приморци затекли тако слаби, да су се осећали као уставна мањина, а Талијанци као претежна већина. Противу њих наши се могу јавити само као уставна опозиција, и то само местимице, нпр. у Боци. Али су Бокељи више осећали а нешто и увиђали да је сав тај уставни покрет туђе дело. Ни Љубиша није био друкчије расположен. О томе он прича како се о Духовима састала „бокељска скупштина“ ради избора посланика. На тој је скупштини био и он, и у њој имао великог удела. Он је говорио против шиљања народних посланика у Беч, — толико су Љубиша и Бокељи били противни Бечу; толико су биле јаке месна и народна свест, да нису хтели примити учешћа у том уставном послу, заједничком целој царевини. Неки разлози Љубишини за то виде се из његових речи на том збору:

„Као што поједину човјеку прије свега треба да се стече биће, пак да располаже начином како да у свијету живи: тако и једноме народу треба да се стече биће, пак да расположи какве му уставне слободе пристоје. Наш народ у овој покрајини нема бића, јер је угњетен од италијанштине, пак би било по њ излишно... да, без властитог народног бића, гради себе *(себи)* којекакве туђе установе. Нас је Аустрија, против своје сопствене користи, више поиталијанчила у тридесет година, него ли Венеција у четири вијека“.

Љубиша је јасно видео да се српски народ на Приморју губи међу Талијанцима, те он не прихваћа то ново уставно стање и не хита да уђе у сабор у ком неће моћи продрети са својим захтевима. Љубиша смисли и одлучи да је боље не мешати се у то. Каки су му разлози за то и шта ближе мисли, како би се стекло „биће“ народу нашем на Приморју, он казује оваким речима:

„Развитак народности, равноправност вјере и језика не може се код нас озбиљно ни промислити без њеког материјалног јемства, а то јемство може се наћи — тако је говорио Љубиша — само у уједињењу Троједне краљевине *(Далмације, Хрватске и Славоније)* под сјајном хабзбуршком лозом, којој су се оци наши доброволно одали и које ћемо се ми вјерно држати“.

То је програм целе политике приморских патриота. То је израз тежње да се сав наш народ под абзбуршком влашћу — и у Приморју и по осталим земљама — окупи око једног стожера, и тако постане у Аустрији јак политички чинилац, који ће сам своју срећу ковати. Та је широка тежња била оправдана и према чисто приморским приликама и потребама. Отићи у Беч значило је да уопште у народном по-

гледу остане све како је и дотле било, само што ће место апсолутистичног доћи друго, уставно стање, па ће наши приморци, као и цела пробуђена словенска мањина, место да трпе апсолутистички притисак, морати подлећи германској већини, уз коју су пристајали и Талијанци. Стога је Љубиша био да се не иде у Беч, и његов је предлог био примљен једногласно, те је тако створена апстиненција.

Тај се Љубишин и бокељски поступак оштро разликује од поступања осталога српскога народа у Аустрији, а нарочито Срба у Војводини. Он сведочи практичност или опортунистичност Љубишина талента.

Кад прођоше ондашњи бурни догађаји, наста крајем 1849 године у целој аустријској царевини политички назадак, познат по имену главнога извршиоца, министра Александра Баха, па није од тога поштеђено ни Приморје, а с њим ни Бока. Пред силом умуче сав национални покрет. Као и по целој царевини, сузбијала се свака појава народнога живота, а гоњаху народни борци. Љубиша, који се онолико истакао 1848 године, беше на тај начин привукао на се пажњу аустриских власти, те га узеше на око. Једино је била за њега срећа што се власти нису могле одлучити да почну штогод противу њега, јер је он дотле био стекао великог угледа у свом крају.

Сматрајући себе према Аустрији као туђе према нечему туђем, православни су Бокељи сматрали: да им треба живети по могућству сасвим одвојено од власти и свега аустрискога, да их не би државни апарат захватио у свој колосек и мрвио их дотле, док их сасвим не сатре, уништавајући им све њихове специфичне особине. И они су доиста, и ако за све то

време нису имали никаквих узакоњених повластица, живели засебним животом, а то стога што су стално гледали да имају што мање посла и везе са службеним и неслужбеним представницима државним. Они нису у време Љубишино ни за грађанске распре ни за кривичне преступе тражили заштите у аустриских власти; тако то иде често од најситнијих дугова па све до крвничких вражда које броје по десетину глава и с једне и с друге закрвљене стране. Све се то расправљало а да се не тражи учешћа власти: нико није власти ишао да тужи за убијенога брата и да гледа како ће крвника бацити у тамницу. Према свему томе била је потреба да имају нешто што ће им заменити државну власт, њену правду и управу, па им је ту замену и давао старински племенски живот својим уредбама. Ту су најпре угледни људи, као старешине народне, који се јављају као „умирници“ или „суђе“, како их Љубиша зове. То су „добри људи“, изабрани да расправљају несугласице, ради којих би се могла изродити завада, или да измире распру, ако је већ настала. Таквих слика пуне су Љубишине „Приповијести“ и ова „Причања“.

И Љубиша је био један од таквих народних старешина и судија; он је, како сам каже, мирио многе вражде међу закрвљеним племенима, селима и породицама, „хвата̂ вјере и примирја, и тако одалечивао крвну освету која је тад једнако кужила оне јуначне и поносне људе“. Тако је сам народ свршавао и крупне и ситне послове, које иначе државне власти врше. Природно је да људи, којима се народ тако поверава, могу прозрети у душу и мисли народне, уживљавати се све више у њих, те се истаћи више или мање као представници народни, као вође његове.

Тако је и Љубиша, по својој интелегенцији и активности, по свом животу с народом и с идејама народским, по својој заузимљивости за народне ствари, стекао огроман углед. Ту је разлог што Бахова реакција није смела ударити на њега.

Тесна заједница између Љубише и народа показивала се на многим пољима. 1859 године Пјемонат у савезу с Француском зарати Аустрији, да би ослободио од ње Италију. Међу земље које је ваљало ослободити и ујединити у једну заједничку отаџбину родољуби су талијански бројили и наше приморје, а њихови су га државници уносили у програм свога рада. И док је пијемонтска и француска војска ратовала с ћесаровом по северној Италији, дотле је неких седамдесет савезничких ратних бродова пошло на Јадранско море, да нагрне на Далмацију. Аустрија наст а да одбрани Приморје и ђенерал Родић, Србин, завођаше народну војску или, како је Љубиша зове, „народну стражу“. Љубиша је био један од најзаузимљивијих људи у спремању против искрцавања француске и талијанске силе, и био је у Будви старешина те народне војске. Сви су приморски Срби онда били готови изгинути, само да не би пустили у своју земљу освајаче. — Али до борбе није дошло на Приморју, а у Италији савезници пресудно победише. Аустрија приста на мир, којим задржа само стару млетачку област, а одрече се остале Италије.

Таки мир донесе разних последица нашем народу у Аустрији, а најпре промену унутрашње царевинске политике. Октобра 1860 године прогласи цар уставност. Ту се у понечем попуштало модерном духу, али је чувано и много од старога стања. Устав чува историска права и предања појединих круновина

(земаља) аустријских; на њих је цар пренео један део своје аутократске власти, одређујући да неке послове раде круновине свака за себе, а неке послове све у скупу. Те би земље чиниле као неки савез, федерацију. Природна је последица тога федералисма да Далмација по свом и по историском праву не буде потпуно сама него у некој заједници са Хрватском и Славонијом и да с њима ради неке своје послове. Све три земље пак као једна целина узеле би учешћа у пословима који су остали заједнички свима круновинама ћесаровим. А како је Бока, као и Дубровник, административно била везана за Далмацију, те с њом чини једну круновину, она и Дубровник деле од сад политичку судбину с Далмацијом. Услед тога и Љубиша, који је дотле радом био познат само у Боци, улази од 1860 године и у послове далматинске, а затим у послове целе царевине.

Одмах почетком 1861 приступало се извршењу нових уставних одредаба. Царском наредбом састави се одбор, који ће у Загребу радити на уједињењу Хрватске и Славоније с Далмацијом. У том одбору био је и Љубиша. Али док је народна интелигенција на Приморју гледала у уједињењу са Хрватском и Славонијом спас и ослобођење од притиска талијанскога, дотле је далматинско чиновништво видело у њему своју пропаст, а далматинско Талијанство крај своје превласти. Стога ови ступају у борбу противу тога уједињења и то као странка са својим именом и лозинком, истичући не Талијанство него Далматинство. Они имену „Далматинац“ хтедоше дати неки етнографско-политички карактер, сасвим онаки каки се хоће да има „политички Маџар“. Место Словенства, Српства и Хрватства својих про-

тивника, они су изнели намеру да очувају Далмацији самосталност — „аутономију“ — како према Хрватској и Славонији, тако и према осталој царевини. У такој аутономној Далмацији Талијанци су се могли надати да ће вечно одржати превласт. По томе свом програму ти су се људи прозвали „аутономашима“. Њихова је мисао налазила јакога ослонца у веома развијеном партикуларисму на Приморју, а у слабој националној свести. Под ту се заставу, осем Талијанаца и за Талијанство задобивених наших, скупи све што је у Далмацији било још утучене свести, плашљиво пред влашћу, предано поповштини. Ова је брзо огласила да је вера у погибли, а то јој је у толико лакше било, што су православни збиља војевали да се у правима изједначе с католицима.

Међутим се у Бечу деси промена која пресече рад на уједињењу Далмације са Хрватском и Славонијом. Исте, 1861. године ступио је на владу нови министар Шмерлинг који прекину све што се било почело припремати на федералисму и заснова аустриски централисам, с обележјем чисто немачким. Зато је већи део законодавне власти, коју је цар био дао покрајинским саборима, пренесен на бечко царевинско веће. А као што су у царевини, скупа узетој, Немци имали превласт над осталим становништвом, тако су је имали и у тој заједничкој скупштини, па одатле даваху правац целој државној политици. Како је пак, изван чисто немачких области, у осталим деловима царевине томе правцу осем чиновништва могло служити као снажна потпора још само немачко становништво кога беше много по готово свим градовима, нова владавина удари путем савременога грађанскога либералисма по Јевропи. Да би се пак у

новништву и градском становништву обезбедио што пресуднији утицај на уставни живот и скупштински рад, Шмерлинг утврди нарочити извештачени изборни систем. Према њему је по круновинама чиновничка и грађанска мањина становништва бирала више посланика него главнина народна, па је тако и талијанској мањини у Далмацији вештачким путем обезбеђена превласт над народом. И ако су Талијанци и талијанаши били у мањини, јер су збиљски били у већини само по градовима, ипак су изборним законом добили право да имају већину посланичку. Народни људи, који су дотле тежили за уједињењем са Хрватском и Славонијом, беху потиснути у народну мањину, која је имала да се бори за одбрану својих најелементарнијих права.

Тако су на првим изборима по Шмерлингову изборном систему у сабору далматинском добили већину народни противници. Имали су готово две трећине (накнадно и пуне две трећине) посланика. Народњаци су продрли готово једино у сеоским општинама, које су сасвим засебно бирале посланике. Међу другима био је, као посланик сеоских општина у Боци, и Љубиша. А кад је задарски сабор приступио да изабере пет чланова за царевинско веће у Бечу, Љубиша успе једном преваром те већина изабере баш њега.

У Бечу је Љубиша имао много веза са Чесима, а нарочито с њиховим клубом посланичким. Чеси су у то доба били у многоструким везама са свима Словенима, па се то познавало и на њихову поступању према Србима. У царевинском већу потпомагали су врло много предлоге нашега посланика а он њихове. Чеси су радили у федералистичном правцу, а и Љубиша, на првоме месту на уједињењу Далмације са

Хрватском и Славонијом. Он је Чесима био омиљен друг. Да би што јаче учврстио везе с чешким народом, путовао је по чешким земљама, нарочито у Златни Праг и по Моравској. Свуда је одушевљено дочекиван, и налазио је љубави према себи и према своме народу. Доцније, кад се Чеси не могоше никако помирити с владиним правцем, они иступише из већа, те је Љубиша морао остати сам. Његов рад на уједињењу Тројedне краљевине оста без успеха, јер влада и у Бечу и Задру читавим низом поступака уреди Далмацију као засебну област, зависну од Беча, а у њој обезбеди превласт и већину словенским противницима. Против тога борио се и Љубиша заједно с осталим народњацима, и ако без успеха. Па ипак, вели Људевит Вуличевић, док су у задарском сабору и бечком царевинском већу „подлегали наши људи, у земљи су славиле победе наше идеје“, јер су стално задобивале нових присталица.

Љубишин је посланички рад имао међутим и практичан задатак: да својим сународницима, а посебице бирачима извојује што више корисних тековина. Он је, поимајући народне интересе, радио у Бечу, као и у Задру, на оном за што су му се обраћали његови земљаци или на оном што је он сматрао да им треба израдити. Особито је знатан његов рад на заснивању бољега привреднога стања у свој Далмацији, земљи коју је млетачка владавина била сасвим исисала а аустриска је небрига оставила тако заборављену. Између другога, Љубиша је, један од првих, покренуо питање да се у Далмацији подигне железница и да њу та железница веже с осталом царевином. Зато је он био један од оснивача „Друштва за далматинске железнице“. Том приликом није ни себе забо-

равио, и видео је лепу корист од тога посла; али је и земља добила почетак остварења једне велике привредне тековине, који, кривицом других, није ни до данас довршен. — Од Љубишиних добитака тога времена спомиње се министарска наредба да се српски језик може делимично употребљавати у судовима и укидање једне старе полициске наредбе да и православни морају нерадом празновати католичке празнике. Ти и други успеси Ст. Љубише и његових другова учинили су да се мало по мало почело друкчије осећати на целом Приморју.

Тамо се ново време осетило одмах услед самога проглашења новога устава (1860), те се почело слободније дисати. Народни је покрет, који 1849 мораде заћутати, опет добио маха и могућности да се развија. Добитком уставних гарантија народни су људи добили неку слободу кретања о којој пре нису смели ни мислити. Они ту слободу употребе на буђење свести у народа и на обавештавање домаћега католичкога света. То је трајало десет до петнаест година, докле најпосле нису унели националну свест у саме широке редове народне. То је било најзнатније у тадашњем раду народњачком.

У том им је нарочито знатну помоћ указивала књижевност.

У Дубровнику се још 1848 године јавља живљи књижевни покрет, па се и он обнови 1860. Поред тога главнога средишта приморскога знатан је и Задар. Ту се покрену и политички орган народњачки на талијанском језику „Il nazionale“ уз који је после почео излазити као додатак „Narodni list“, који је доста обраћао пажњу на књижевне појаве месне и опште, а доцније је само он и излазио. За књижевно

развиће још је значајнија „Матица далматинска“ основана у Задру, 1862 године.

Кад год се што у тој књижевности писало, писало се с погледом на борбу коју је тада народ имао и на његове противнике. Ако су се износили примери из живота других народа и њихових покрета, то је рађено да се оправда и свој покрет. А највише су с намером узимани предмети са домаћега поља. Било да су се износили примери прегалаштва и јунаштва српског по другим крајевима, било успомене старе славе словенске, хрватске и српске или мученичке патње наше, било сведочанства природних дарова народа нашега, његове душевне питомине, богатога духа, лепих обичаја, дивних песама, обилатога и звучнога језика, увек се имало на уму да се тим износе нови докази права народнога да се изједначи са својим охолим противником. Угледајући се на саме Талијанце који су особито неговали свој књижевни језик, и наши су нарочито пазили на свој кад би писали, па су хтели показати да он није ни по чем заостао за славним Дантовим језиком. И као год што су на северу нашега народа Вук и Даничић противницима простога народнога језика избијали из руку оружје преводом Светога писма на чисти српски језик, тако су и народњаци на западу с једнаким намерама преводили из туђих књижевности, а нахвалице из саме талијанске, одабране саставе, знатне не само по садржини него исто тако и по примерном стилу и богатом језику. Тим су очевидно посведочавали да српски језик, као књижевно оруђе, не уступа талијанском.

Тако је и Љубиша превео један одломак (две песме) из Дантова „Пакла“, претешкога за превођење,

неколике сатире Ариостове, једну песму Орацијеву („Хвале сељачкога живота“). Све су ове песме у оригиналима познате као одлични примерци лепога и богатога стила. А тим је преводима Љубиша још једно постизавао: пружао је, као год и Вук, својим сатрудницима на народном послу и књизи примере како се може лепо писати чистим народним језиком без свакојаких наказних примеса, којима је био обасут језик у велико већине њих. А руководећи се истим тежњама, којим и у овом превођењу, Љубиша је у ово време израдио још један књижевни посао: приредио је латиницом, први пут, издање „Горскога вијенца“ и у њему протумачио читаоцима многа места и непознатије речи.

Али ово су били Љубиши сасвим узгредни послови, а главно му остајаше политика, нарочито што борба биваше све огорченија. 1864 године влада распусти далматински сабор и нареди нове изборе. Тада наста страховит притисак на народ, да би се аутономашима обезбедила већина. Вршене су преметачине, позивани људи на одговор, тужени су, затворани, па и сами неки дотадашњи народни посланици. Уз то влада успе, те унесе забуну међу народњаке, задобивши православнога јепископа Стевана Кнежевића, те он, утичући на многе свештенике и један део бирача, поцепа дотле сложну народњачку војску. Тако влада доби на изборима још претежнију већину него пре, те се још безобзирније наставише гоњења народњака. То беху врло тешки дани.

Срећом не потрајаше дуго. Примицаху се догађаји 1866 године, и Бечу су за његову борбу с Пруском и Италијом били потребни дотле потискивани народи. Талијанци су спремали, поред војске

која је одређена да удари на Млетачку, своје велико бродовље, да преброди преко мора и да узме Далмацију. Зато Аустрија посла у Задар новога царскога намесника, који прекиде гоњења, ослободи од затвора народњаке и поче одушевљавати народ, да се бори за цара. Уређивала се народна војска; у њој Љубишу изаберу земљаци за старешину; поред царских застава развише се народне тробојке, и народ се спремаше да одбије непријатеља, који беше пошао да Далмацију отргне и придружи Италији. Али борба се била само на мору код Виса, где је, уз бољу вештину царскога бродовође, јунаштво српских и хрватских поморацa и војника разбило талијанску силу и тим пресекло извршење непријатељских намера. Ту су победу после опевали многи књижевници по западним крајевима нашега народа, па је и Љубиша спевао и штампао књижицу „Вој na Visu“. Уопште је одушевљење народно било неописано; за време свих тих спрема и догађаја разви се и порасте осећање своје снаге, тако да се дух народни веома подиже.

То је било у толико благодетније што се влада, после мира с Пруском и Италијом, опет врати политици противној тежњама нашега народа. За намесника далматинског буде послан велики словенски противник, Вагнер. Расписаше се нови избори, и влада притиском опет доби већину, и ако не онаку као пре. Љубиша буде изабран, па га далматински сабор изабра и за посланика у Беч, на царевинско веће. Али тада опште унутрашње политичке прилике у царевини посташе још мучније. Нагодивши се с Мађарима 1867 године и предавши им у руке све „земље угарске круне“, Беч у земљама „с ову страну Литаве“, које

њему остадоше, настави још одлучније своју стару немачку и протусловенску политику. Њено извођење беше у Далмацији и даље поверено аутономашима.

Оштрину те политике једино ублажаваше нешто слободоумља немачке већине у царевинском већу. Тако су Љубиша и његови другови народњачки посланици у задарском сабору постизавали ипак те се народу учини више драгоцених уступака на народносном и просветном пољу. За то време народна мисао све више јачаше, добивајући све нових и нових присталица; везе с осталим нашим народом множаху се и преплићаху, а осећање заједнице с њим све више чвршћаше. Дух се дизаше, те се почеше постизавати све знатнији народносно-политички успеси. Нарочиту су пажњу народњаци били обратили општинама, да њих задобију, јер су само на тај начин могли доћи до саборске већине и до политичке превласти у земљи. То настојање учини те једна по једна општина прелажаше из аутономашких руку у народне.

У то се деси нешто што је за политичко стање у Далмацији било знаменит догађај. То не беше никака редовна појава, већ бокељски устанак 1869 године. Догађај је био местан али, као симптом, врло широкога значаја. 1868 године поднесе влада предлог да се у целој Аустро-Угарској узакони општа војна обавеза. Том приликом буду за неке повлашћене крајеве у монархији унесене у предлог и нарочите одредбе, али за Далмацију, поред свих противних разлога, тога не беше. Љубиша, који је дотле постигао целој покрајини толике практичне успехе, старао се да то зло отклони од свога завичаја. Још док се законски предлог расправљао у одбору царевинскога већа, предао му је опширан меморандум о томе.

Кад се одбор на то не осврну, те је владин предлог изнесен пред веће, Љубиша је и ту покушао да разлозима спречи његово примање без измена за Далмацију; али залуду, јер оста да се у њој законско начело изведе у потпуности.

Док је овако рађено у Бечу, народ у Боци и у Дубровнику, живећи у особитим друштвеним, привредним и географским приликама, сматраше да има основе тражити да остане при дотадашњем стању, које му је Аустрија поштовала све од кад је заузела ове крајеве, те дотле не беше узела ниједнога стајаћега војника. Бокељи су управо сматрали да Аустрија и нема права узимати у њих војника; они су веровали да је Аустрија добила Боку по уговору који је с њима склопила 1814 године, обећавајући да ће им чувати сва дотадашња права, и који треба да и њу везује за вечита времена. Таки су погледи били потпуно природни у становништва државе која је онолико и била испосастављана од самих разноликих елемената по друштву и по круновинама, са врло различитим политичко-административним правима. Али се сад према том народном схватању истављаше немачка централистична владавина, да све дотера на један калуп.

Иза тога владина начела и упоредо с њим стојаше према народу непријатељство, презрење и изазивачка нестрпљивост аутономашкога чиновништва. Ово се сад прихвати, да изврши и примени закон, с толико више ината, колико је видело да је то немилије народу. Очекујући да ће се народ одупрети, оно се спремало да се тим користи: да отпор угуши и народ савлада, па да над поразом народним још чвршће заснује своју власт него и дотле.

Доиста на Усековање (29 августа 1869) скоче на оружје планинска села рисанске, грбаљске и будљанске општине у Боци, и тако плану устанак. Влада одговори мерама које је тада и у Прагу и другде употребљавала према Словенима: војском и ванредним стањем. Али ни вешала, ни сатирање имања, ни спаљивање читавих села, ни ратни бродови, ни силне бригаде Немаца и Маџара не могоше помоћи. Зимско доба с потоцима кише и влаге, неприступни кршеви леденички, кривошиски и браићски, јунаштво устаничко чињаху немоћним све њихове напоре. Влада одузме заповест над војском намеснику Вагнеру, те је од њега прими генерал-мајор Ауерсперг. Али ни овај не би боље среће, а највише пострада у једном одступању с Кривошија у Рисан, да је управ била срамота за аустро-угарско оружје.

Међутим и влада и аутономаши гледаху да устанак прикажу као дело народњачких и словенских политичара у Далмацији и у осталој монархији, шта више подметаху им да су га припремали у договору с Црном гором. Спомињаху и неке рубље из Русије. А да се не би чула истина кроз уста народних посланика, одложе сабор који је био на окупу у Задру. Српски народ пак и аустриски Словени доиста поздрављаху бокељске успехе као своје. А што год више стизаху са ратишта гласови о све необичнијим догађајима, бечки кругови биваху забринутији. Затим поче читав лом у бирократији далматинској: из покрајинске се управе стадоше уклањати један по један омрзнути чиновник, па и Вагнер буде уклоњен са намесништва, а место Ауерсперга би постављен за војног заповедника православни Србин маршал-лајтнант Гаврило Родић. Њему буде поверено да умири Бокеље.

За то је време Љубиша био између две ватре. Као народни првак требало је да буде с народом, али тим би велику штету нанео својим дотадашњим политичким друговима, и требало је да као државник остане на страни државној. Он доиста не узе пушку у руке, и не стаде у устаничке редове: његова хладна политичка памет није му дала заборавити да је он члан законодавнога тела. Још је за њега незгодније било што је народ толико веровао да он може успети у свему за шта се заложи, да су многи његов неуспех у бечком већу приписивали и његовој недовољној заузимљивости. Зато се и поверовало, кад је тадашњи среским капетан у Котору, како Љубиша прича, просуо глас да је посланик крив за нови закон. Та је клевета дигла противу Љубише сеоски народ, тако да је Љубиша морао издржати двадесет дана читаву опсаду у Будви, одбијајући с грађанима, и с нешто Паштровића који му прискочише, нападаје једног дела устаника. Па ипак, кад после неколико дана један од заповедника царске војске поче с њима истима преко неких људи преговоре за мир, они одговоре да неће договора преко никакога другог посредника већ преко Љубише, јер се ипак једино у њега уздају. Тада замоле Љубишу, и он се прими те уговори мир с устаницима своје општине; они се покоре, а цар их помилује. Тада беше и Родић почео преговоре с главним устаницима (Кривошијанима и Леденичанима у рисанској општини), и ови се покоре, а Родић им у име царево обећа да се Бокељи неће узимати у војску, да ће им се опростити што су урадили и да ће им се накнадити имовне штете што им је војска починила. Тако се извршење војног закона остави на страну.

То беше пораз целокупнога дотадашњега службенога система у Далмацији, морална добит за сав народ огромна. И народњаци су сви сматрали свршетак бокељских догађаја као успех, којим се треба користити за странку. Љубиша, пошто се и овом приликом показао као исправан државлянин, сад ће као посланик у Бечу с једне стране навалити и израдити велику државну помоћ пострадалима у устанку, а с друге запети да исцрпе све политичке користи од народнога успеха. Чим је стигао из завичаја у царевинско веће, одмах је почео борбу, нападајући владу, њене органе и њене присталице не само због зла које су учинили нашем народу него и као праве злотворе државне, који својим рђавством раде на пропасти царевине. У том смислу поднесе предлог већу да се министарство стави под суд. Али све је то прекинуто, јер влада, која је и по осталој Аустрији притискујући народе претрпела читав низ неуспеха, паде под бременом све силнијег и све општијег незадовољства. Одмах затим буду наређени нови избори по свим круновинама.

Ово беше прилика да се види колико је на Приморју напредовала политичко-национална свест народна. Дотле су народњаци најживље настављали буђење ширих редова становништва. Томе је припомагала и књижевност приморска и њене све тешње везе с књижевношћу остале земље наше. Дотадашња покрајинска књижевност приморска стапа се у општу српску и хрватску књижевност и постаје њен део. Главни јој глас беше годишњак „Dubrovnik“ који је „Штионица дубровачка“ почела издавати 1867 године.

Ту је и Љубиша почео штампати своје приповетке. На том се пољу доцкан јавио. Мислим да му је тешко било писати невезаним слогом, а он сам каже „да је с муком ступио на оргиналност“.

Први пут се јавио „Шћепаном малим“ (у „Dubrovniku“ за 1868). По избору предмета, којим се у ствари наслањао на Његошева „Лажнога цара Шћепана малога“, види се да му је то био бојажљив прелаз од ранијег преводилачког на самостални књижевни рад. Доцније ће се ослободити и наставити поузданије. Такав је у опису „Бока которска“ и у приповеткама „Продаја патријаре Бркића“ и „Кањош Мацедоновић“ („Dubrovnik“ за 1870). Још је штампао „Попа Андровића новог Обилића“, „Крађу и прекрађу звона“ (обе у „Dubrovniku“ за 1874) и „Скочидјевојку“ (у „Koledaru“ Матице далматинске за 1873 годину).

У тим и у свим доцнијим приповеткама гледао је Љубиша на стил и језик као год у оним преводима. Али не само по томе него и по патриотској тенденцији своје садржине све су ове приповетке (сем „Крађе и прекрађе звона“) у тесној вези с Љубишиним национално-политичким радом, те су биле истинско оружје у пишчевој борби с талијанашима. Млечићи, које у тим приповеткама приказује, само су изговор да се прикажу савремени непријатељи српски, да се покаже каки су према народу и каки је он према њима. Љубишино је причање прожето српском националном мишљу XIX века као год Његошево и Бранково певање. Уз то је пуно здравих савремених политичких начела и практичких политичких поука, да су те приче, као год политички говори Љубишини, као год чланци Н. Но-

дила и М. Павлиновића или песме М. Пуцића и Ј. Сундечића, дизале дух читалачки, шириле њихове погледе и водиле их у борбу.

На новим изборима (у лето 1870) буде опет Љубиша изабран у Боци, и бирале су га баш општине које су биле скочиле на оружје. Како тад и по другим местима продре већина народних кандидата, тим преста дотадашња политичка и парламентарна превласт талијанско-аутономашка и пређе с ове на народну или *славјанску* странку. То беше крај дуге дотадашње борбе. Могло се сматрати да је нашем народу на Приморју после четири и по века опет обезбеђено слободно политичко-народносно развиће. Истина, у први се мах још могло зепсти да се опет може наћи кака влада која би старо стање оживела: аутономаши су се држали још у многим општинама и имали су још много својих браника; али је будућност показала да је народна победа 1870 године била према Талијанству коначна.

За таки свршетак борбе многи су сматрали да главна лична заслуга припада Љубиши. А кад се сабор у Задру састао, цар постави њега за председника. Како је с тим председништвом спојено и председништво у самоуправном саборском и земаљском одбору, Љубиша је од тада стално живео у Задру, и одатле ишао у Беч, кад је било на окупу бечко царевинско веће.

Он беше већ једна од најзнатнијих политичких личности не само на Приморју, него у целој Цислитави. У српскоме народу изван граница аустриских беше такође изишао на глас, и то најпре својим посланичким радом, па онда приповедачким. Милетићева „Застава“ отвораше ступце његовој сарадњи,

а 1875 изађе и с приповетком изван ужега, приморскога круга у широки српски књижевни покрет. Те године штампа у београдској „Отаџбини“ свој „Проклети кам“, а затим су почеле излазити у истом листу раније његове приповетке, па је то после одштампано и као засебна књига (Београд, 1876). Затим је у „Орлу“ за 1878 годину штампао приповетку „Горде, или како Црногорка љуби“, па је и то одштампано у засебној свесци (у Новом Саду, 1877). Тада је у Бечу излазила „Српска зора“ Т. Ст. Виловског, и у њој је 1877 године почео штампати „Причања Вука Дојчевића“, па су и одштампавана у малим свешчицама. У истом се листу опет почеше прештампавати раније Љубишине приповетке, па се то продужи и после Љубишине смрти. Пре тога (1875) изашла је латиницом у Дубровнику збирка ових „Pripovijesti crnogorskih i primorskih“.

За све ово време Љубиша је настављао свој политички рад. Али се убрзо, под утицајем промењеног политичког стања на Приморју и нових догађаја у осталој царевини, десише знатне промене у његових другова народњака па и у њега самога. Овде се све то неће излагати, нарочито стога што те промене нису имале утицаја на његов књижевни рад, који је и даље чувао обележје добивено у Љубишиној ранијој борби с талијанском странком. Споменућемо само понешто крупније. Тако је врло значајно што су Љубиша и остали народњаци одмах после победе радили на корист народну, а нарочито да се земља извуче испод још силнога притиска талијанскога, да се у школе, у судове, у државна надлештва уведе народни језик и да се много штошта друго учини за народност српску и хрватску. Још

су се старали да постигну земљи и других добитака, и нарочито је Љубиша радио колико за приморске интересе уопште, толико и за посебне српско-православне. Немогућно је побројити све што је учинио за запуштени сабраћај и привреду земаљску, или колико се заузимао за многобројне удовице, ђаке, сирочад, лица којима је било потребно издржавање. Сад, не само ради тих ситнијих добитака, него и ради оних начелних, потребно је било да народна странка и њени представници буду лепо с владом у Бечу. А како су се тамо често смењивале владе разних политичких праваца, то је учинило те су народњаци поступно изгубили много од свога начелнога држања и бивали све већи опортунисти у питањима која су се тицала целе царевине. Тако они не истрајаше до краја с Чесима на путу федералистичком (као што ни сами Чеси доцније не истрајаше), него их оставише. На то их је упућивао, поред других, и један значајан обзир. Пошто се Далмација услед аустро-маџарског споразума 1867 године није ујединила са Хрватском и Славонијом, она тако инокосна није могла без очевидне своје штете радити на одвајању од осталих круновина цислитавских и на федеративном уређењу царевине.

То одступање од старога начелнога програма поче изазивати отпор у редовима народњачким, а уједно даде маха колико личним тежњама толико и посебним политичким струјама разноликих елемената од којих је она била састављена и који су се дотле сложно борили с народним противником. Први је повод неслози било гласање све петорице далматинских посланика у Бечу за владин предлог о новом закону за посланичке изборе, којим се наносио одлу-

чан удар федералистичким тежњама у царевини. Да тако гласа, Љубишу су, поред других побуда, руководили и интереси православних приморацa и посебице бокељски, које је нови изборни закон боље обезбеђивао. Али то гласање изазва незадовољство у већине посланика далматинскога сабора, и они почеше силно нападати петорицу посланика у Бечу, просипљући у „Narodnom listu“ свакојаке клевете противу њих. Нападнути се мораше бранити и покренуше свој лист „Zemljak“. У њему је Љубиша био један од главних сарадника. Писао је у разним књижевним облицима, и неки од тих састава имају праве књижевне вредности.

Још је „Zemljak“ знатан што је у њему Љубиша штитио интересе српске на Приморју од неких Хрвата. Он је ту почео, како сам пише, бранити „начело равноправности“ међу Србима и Хрватима, негујући у осталом братску слогу њихову. Међу католицима у редовима народњачким почеше отимати маха свештеници, те уносити верски дух у странку; они беху почели потискивати православне, те Љубиша дође и зато с њима у сукоб. Мало доцније казао је у сабору противницима: „Ја знам да ви мене мрзите, јер сам Срб православне вјере..., а ја, кому је српско знамење упечаћено на челу, бранитићу погажено право и слободу својих сународника, док ми под грлом куца“. На том се пољу сукоб све више заоштравао. И док је у питању о гласању за изборну реформу, ради кога је покренут „Zemljak“, Љубиша са друговима подлегао пред противницима, јер је народна странка још била јаковна, те није било лако сасвим раскрстити с дотадашњом начелном федералистичком политиком, — дотле је у одбрани српскога народа

од потискивања хрватскога и поповскога имао уза се српски народ а највише своје бираче, који стално имаху вере у њега. То је поверење дуго још држало Љубиши углед у народној странци.

Последњи пут је изишао Љубиша пред бираче о изборима за сабор далматински крајем 1876 године. Сабор се састаде почетком 1877, и тада пуче јаз између Љубише и народњака. При оверавању избора, одбор за преглед посланичких пуномоћстава ухвати се за неке формалности и предложи да се поништи Љубишин избор, тобож као неправилан. По саборском пословнику, Љубиша је имао права учествовати у претресању одборског извештаја, и том је приликом силно говорио. Али то му је било последњи пут у сабору, јер је већина поништила му избор, а до новога бирања није дошло, јер га влада није брзо наредила, а после је већ дошла његова смрт.

Што је тада у сабору говорио, штампано је у засебној књижици као: „Говор заступника Ст. Љубише у далматинском сабору, изречен дне 18 (30) јануара 1877“ (Задар, 1877). Нешто мало доцније кад је „Српска Зора“ донела Љубишину слику, штампао је у њој и опис који је сам написао о свом животу, па га је и одштампао под именом: „Стефан Митров Љубиша. Животопис“ (Беч, 1878). То је управо одбрана у којој правда свој посланички рад, а уједно жигоше небратски рад својих противника. Цело писање завршио је речима: „Тешко оној души која је посјејала кукољ међу Србима и Хрватима, међу католицима и православнима, јер је то омело нагли развитак укупне народности и језика. Боже дај

да скоро започети у старом Дубровнику *Словинац*[1] обустави братску неслогу и поврати давни склад".

Наскоро после тога умре Љубиша у Бечу, 11 новембра 1878 године, оставив за собом жену и троје деце, ничим необезбеђене. Сахрањен је најпре у Бечу; али су му после неколико година његови земљаци и поштоваоци пренели тело у Будву.

Свој велики углед Љубиша је стекао у савременикâ не само као борац народни и бранилац његов у сабору покрајинском и у царевинском већу, него и као врло вешт практични политичар. И у врло мучним приликама, никад није заборављао непосредне интересе свога народа нити пропуштао као посланик да што за њих уради. Кад је после 1870 године био уз владу, никад његово држање није било онако какво је било држање многих Срба и Хрвата владиних саборских присталица у Пешти, Загребу, Задру и у Бечу. Са хрватске стране корили су га стално од 1873 године да је владин човек и да је просто издао интересе народне. Па и с озбиљне стране посведочава се тврђење да је он последњих година живота имао с царским двором веза каквих народни посланик никад не сме имати. То може и бити; али је несумњива истина ово друго: и ако је Љубиша у неким питањима потпомагао владу, није јој никад помогао против свога народа, па било у границама царевине било преко њих. А најмање се он заузео за бечку политику и њене тежње према Босни и Херцеговини, као што су се везали, противу свог ранијег уверења, главни међу народњацима, његовим противницима.

[1] Лист који је 1878—1884 године издаван са задатком да ради на слози између Јужних Словена, а нарочито Срба и Хрвата.

Кад је цар 1875, пред херцеговачки устанак који ће његова влада убрзо подстицати, путовао по Приморју, њега је дочекао народ с истинским одушевљењем, неки политичари с много срачуњенога ласкања. А Љубиша, кад је цар дошао у Котор и са задовољством казао да је он први цар који то место полази, одговори Фрањи Јосифу да је пре њега други цар већ то урадио, и, на питање ћесарево, каза: да је то био Душан српски цар. — Тако не говоре с круном ласкави издајници свога народа.

Јавном животу свакога нараштаја поред сјајних говорника, одушевљених прегалаца и непоколебљивих родољуба, потребни су и политичари вешти, разумни и погодни за успешан рад. Таки је био Бокељима и свим Србима на Приморју Стјепан Љубиша.

Његова дела на том пољу трају и данас, али ће његово име најдуже бити очувано у српском народу баш оним што је било само еписода његова раднога живота: његовим списима. Кад је умро, остала је у његовим рукописима мала цртица „Суд добријех људи", те је штампана у „Српској Зори". Ту је штампан и остатак „Причања Вука Дојчевића". Изузимљући ово дело, све остале приповетке, и чланак „Бока", штампане су, са сликом пишчевом, у Панчеву под именом „Приповијести" (1882). Затим је син покојников почео приређивати ново издање, под именом „Списи Стјепана Митрова Љубише" (Београд 1888), али то је остало недовршено.

Један му спис, по жељи његовој, није ни до данас штампан. То су „Записници о Црној Гори", мемоарске белешке из новије црногорске прошлости. По ономе што се зна о том спису, може се казати да ће ово дело, не само као историски извор, него

и у књижевном погледу, бити од најзнатнијих што је Љубиша написао. Још је мислио израдити роман „Црногорско бадње вече“, и спремао је грађу за то. У њему је мислио приказати исти догађај који је Његош опевао у „Горском Вијенцу“ и изнети, како нам казује његов млађи пријатељ Т. С. Виловски, „тадашње културно стање српскога народа и његове одношаје према Венецији, Аустрији, Русији и Турској; хтео је да опише патње и страдања нашега народа, које су тада достигле кулминацију те тако изазвале — *црногорско бадње вече*“.

Штета је, без сумње, што Љубиша није ово написао; али је и оно што је он доспео да уради на српској књизи било довољно да га уврсти међу најугледније раднике на српској књижевности. Кад се год буду ређали најзнатнији извршиоци Вукова преображаја на разним гранама књижевним, кад се год буду цениле заслуге посленика који су богатили српски књижевни језик и стил, кад се буду истицали писци чија су дела најпресудније утицала на одржање и напредовање српскога живота у XIX веку, кад будућност буде из књижевне оставине тога столећа одабирала саставе који имају и за њу вредности, увек ће се посведочавати да је Ст. Митров Љубиша много за собом оставио српском народу.

**Љ. Јовановић.**

# ПРИЧАЊА

## ВУКА ДОЈЧЕВИЋА

## XX.

### Боље у памет икад него ли никад.

Дотужило Шестанима полазити злијем путовима и временима туђу цркву, пак се договоре и зареку да ће своју градити што сеоскијем порезом, што хришћанском милостињом, ако ће кокотом орати. Хтјела се рука божја док се сложе гдје да је граде: неко је желио да му храм буде близу свога дома, како би чуо звоно, а старост и нејач не би му се ломиле далекијем путом; неко да ожени јалову земљу за намјешће нове цркве; неко да му црковни сјен заступа винограде, како им неће гусјеница лози наудити, ни лупежи грожђе красти, што им се не би руке згрчиле. Наком пô године препирања помоле ме да им ја одаберем намјешће новој цркви, јер ме цијењаху праводушна и побожна. Одведем их насред села

---

*Шестани* — људи и крај с неколико села близу Бара. *ако ће кокотом орати* — пословица којом се каже да ће се и у »највишој муци« ипак нешто урадити (*кокот* — петао). *хтјела се рука божја* — веома је много требало. *старост* — стара чељад. *оженити* — »скупо продати«. *јалов* (о земљи) — неродан. *намјешће* — земљиште на ком се диже нека грађевина, (нем.) плац. *сјен* — сенка. *заступати* — заклањати, штитити. *што им се не би руке згрчиле* — а да ми се руке не згрче.

на једну красну раван, гдје истиче хладни врутак а сунце вас дан пече, гдје је шума узрасла за три куће висине: јела, боровина, бријес, јавор и липа, гдје је свакому сељанину под ногом и приступачно, а под собом видиш сваку сеоску кућу једну и по једну као с неба. Ту оснујемо и заградимо мјесто новој цркви, а поп му да̑ малу водицу.

Просили Шестани по свој држави милостињу: прве године да клачину горе, друге да дјељу камење и плоче, треће да пеку тубле и опеке, четврте да подмире гоге и шегрте, пете да набаве звона и покрасу, и сваки пут дошли у мене и, нашавши ме добре воље, оглобе ме по сто перпера̑, као да се у злату топијах. Кад ево их јошт једном, да купе трошак чим ће нову цркву свештати. Речем им ја: „Што сте се људи на мене навранили? Ако је и богу, много је! Ја нијесам мрцина ни угасник него пун синова, пак ми се хоће најпрво да красим своју цркву, кад би ми што преко хране претекло!“ Него опет, да их не справим скрај себе празноруке и да не сломијем у репу нож, пружим им педесет перпера цр-

*врутак* — извор. *бријес* (бријест) — брест. *основати* — начинити наснову (план). *мала водица* — „благослов до посвећења“. *клачина* — (тур.) кречана. *тубла* (лат. tegula) — (грч.) ћерамида. *опека* — (нем.) цигла. *гога* — „зидар“. *шегрт* (перс.) — „онај што учи занат, [тал.] garzone, [нем.] Lehrbursch“. *покраса* — украс. *перпера* — стари новац у Срба. *навранити се* — навадити се, „пасти *(падати)* као вране на мрцину“. *мрцина* — човек мртав, човек који нема или није имао у себи живота. *угасник* — човек који нема потомства, човек с којим ће дом изумрети. *справити* — отпремити. *скрај себе* — искрај себе, од себе. *сломити у репу нож* — „оштетити рађу при крају“.

кви на весеље. Кад почнеш коме давати, не знаш гдје ћеш давањем престати!

Пошто цркву дограде, покрију и наресе, позовну владику врањичкога, да им је освешта, а уза њ мене и друге прибраније људе, како ћемо пријелоге запишивати: *кад магарца зову на свадбу, требује воде или дрвâ!* Мучили владику да се ломи под оне године уз шестанске клисуре, стрмене и кршовите, гдје ми врана ни кост не понијела; па кад му се коњ пода њ спотаче, у мало га не превали, а кад му се хитро у седло поврати, рече: „Прими, боже, и ово у покору мојих грјехова!"

Кад били у Шестанима, пита владика кнеза кому ће свецу намијенити нову цркву.

А он му одговори: „Ми се, ваистину, о томе нијесмо ни договарали, а камо ли договорили; али ми се најмудрије чини да је освештамо у име светога Илије громовника, јер смо селом на износиту, пак се врх нас прегоне вјетрови, виленици и вједогоње, а тријес ваља зграде и борја; тако ћемо га нагнати да чува своју кућу, а уз њу да уклони и с нашијех муње и стријеле". Други — не,

---

*врањички* — врањински, који је са Врањине (острва у Скадарском језеру, где је неко време била столица зетскога православнога владике). *пријелог* — прилог. *запишивати* — записивати *покора* — испаштање. *износит* (о месту) — узвишен, уздигнут. *виленик* — човек натприродних особина, у неким крајевима од прилике што и вештац. *вједогоње* — „утваре и нотњи духови" (за *вједогоње* се мисли да су то духови који излазе из људи кад спавају и да се они међу собом бију по планини ишчупаним дрвећем или да и без тога чупају дрвета и ваљају стене). *тријес* — гром.

него светоме Николи путнику, да би проводио момчад шестанску у туђ свијет, гдје ради и новац грне. Трећи — не, него светоме Ђорђији, који коња јаше а копље носи, нека брани шестанску границу од Турака и Млечића̂. Четврти би хтио светоме Петру, који чува рајске кључеве, да буде свакој шестанској души пристаништа у божијем њедрама; а брат му не, него светоме арханђелу Михаилу, који ће премјерити на танким теразијама свачију душу, а дати јој улазницу да је свети Петар пушти у рај, ако је с̑ њега. Шести би желио светоме Сави, Србу и земљаку, јер остали свечеви имају доста посла да се брину својим братством, пак се немају кад обзирати на туђицу, кад му се моли. Седми: светој Петки мученици, коју славе два дијела села крсницом а трећи прислужбом, да се старица не расрди кад чује да смо јој забавили, ако је и женска глава. Осми: светоме Јовану, нек' се кум држи кумства а побратим побратимства боље него ли крвне својте, да га не разгуба. Девети — не, него светој Тројици, која долази у најљепше доба године, да од свукуд придолази пука на годишњу светковину са пријелозима и завјетима. А десети: не за бога, јер ће та дан свако више понијети него ли донијети; већ светоме Крсту, у нај-

---

*њедрама* — недрима. *ако је с њега* — ако га је заслужила. *крсница* — крсно име, слава. *прислужба* — преслава. *завјет* — прилог који се цркви чини по обећању (заветовању) учињеном богу или какој светини. *забавити* — наћи замерке. *та дан* — тај дан, тога дана. *понијети*— однети.

обилатије доба, кад је пуна и кућа просјачка, кад ће завјетници приступати од свукуд на чопоре с пуном торбицом, а да се не надају сеоскоме ручку[1]. *Колико људи толико ћуди! Ко ће свијету угодити?*

Ту се имаше поклати! Сину триста ножева, а од вике и треске одјекују брда и долине. Владика се смути као летурђија велике сриједе, узјаше парипа и побјеже к Виру, како ће возом на Врањину, да не гледа братски покољ очима; а ја остани да врагове утишмам[2] и утјешим.

Кад се малко разаберу — као кад се прегоне по ваздуху облаци: рек' би паде небо на земљу, а до часа ведро као цкло, — одвојим неколика старца који су се примакли ждријелу вјечнога дома, да их препанем владичином клетвом: „Бог вас смео, реци им ја, како не знате божјега слова, нô се прегоните о свечевима, да на вас пане срџба небеска? Да је данас по несрећи пало на сјен црковни капље људске крви, не би

---

*завјетник* — човек који се заветовао чему (свецу, цркви итд.). *смутити се као летурђија велике сриједе* — Љ. тумачи: „Слушао сам и Српкиње римске цркве гдје кажу: „мутна сам као миса *(летурђија)* на велики петак“. Летурђију светога Григорије поју кршћани *(католици)* на велики петак, а хришћани *(православни)* сваке сриједе и петка уз часни пост, пак пук, видећи ју краћу и друкчију од осталијех летурђија, помислио да је мутна због страсти Христове“. *Вир* — село и пристаниште црногорско у црмничкој нахији, на Скадарском језеру. *како ће возом* — како ће се превести (лађом). *цкло* — цакло, стакло. *ждријело вјечнога дома* — „гроб“. *сјен црковни* — место око цркве докле допире сенка црквена.

[1] „На Крстов дан је строг пост; тако ће поћи без ручка ко дође на свечаност“.

[2] Погрешно место: *утишам*.

се у овоме храму већ никад пропојало божје службе, него би вам служио за торине и народна уклиња! Ја сам помолио владику да вас не прокуне, да ви се сјемена не претворе, жене да не рађу скота а њиве снијет; да ви се шеница не прометне у кукољ а боб у жир; да ви лоза не оброди чичком а воћка дрењином; да ви се стока не изјалови а извори не пресахну; да не удари цркавица у четвероножно а покошљица у двоножно; да вас град не бије о Илину дневу а смрзлица о Ђурђеву; да се вам не траче скотско и људско! Обећа ми старац да вас неће клети, ако му понесем добри глас да сте се скротили и сложили; него не лудујте, јад вас задесио, ка̑ и хоће: *боље у памет икад него ли никад!* Слога је божји благослов, а неслога проклетство, анате је мате било као бијеса у дну пакла!« — Они се старци снебе, забрину и устраше владичине клетве као грома небескога, пак ме клечући помоле да им ја надједнем име цркви, а обећају да ће га с медом примити као да га је ластавица с неба донијела под деснијем

---

*торина* — тор, место ограђено лесама где се овце чувају ноћу. *уклиње* — уклињање, кад се когод куне: „тако ми се не догодило као томе и томе!« или „тако му се догодило као томе и томе!« *рађу* — рађају. *снијет* — главница, болест на житу. *обродити* — родити. *изјаловити се* — побацити, изметнути. *покошљица* — срдобоља, „болијест срчана, [тал.] flusso, [нем.] Durchfall«. *трачити се* — изумирати, истребљивати се. *скротити се* — умирити се. *анате је мате било* — анатемате је било, нека је проклета. *снебе* — снебију. *клечући* — клечећи. *с медом* — радо.

крилом[1]. Поможе ме разум и овом, пак им рекох: „Да се без потребе не мразите ниједноме свецу, окумите се свијема и назовите нову цркву „Свијем светијема“, нека се за вас свиколици богу моле да вам памет просвијетли!“

Они старци пристану на моју, нô један од пука, мутиша као Станиша, који отезаше за домаћа свеца, не хтјене нô викне: „На Све свеце долазе сваке године као у амин Петрови покладе, тер је та дан свакоме свјетковина дома, нити ће нам доћи госта ни пријелога. Махните се тога: на муци је грјешан чоек да умоли једнога светитеља, камо ли хиљаду!“ — К тôј приступе сви, као пилад, кад их кључка наваби око зрна грахорине.

Пошто видјех да им не могу ништа, ја побјези скрај њих љутит и чемеран с онога тврдоглавства и сутуке. — — —

Прођу двије дуге године у свађи и препирању, а у то црква зјала пуста као Ђур-

*просвијетлити коме памет* — опаметити кога (ко није баш паметан). *мутиша* — човек који мути, смутљивац. *Станиша* — „син Иванбегов, потурица“. *отезати* — вући, нагињати. *домаћи светац* — светац кога кућа слави о свом крсном имену. *као у амин* — „чисто, [тал.] сигуро, [ст. слов.] непремјено“; Љ. тумачи: „кад ко куне, а многи аминишу (или викају *амин*), то се и догоди одиста“. *свјетковина* — светковина. *на муци је* — мучно може, тешко може. *кључка* — квочка. *чемеран* — озлојеђен, тужан. *сутука* — злослутност.

[1] Упореди како народна песма пева да је из Јерусалима полетео соко и понео под крилом тицу ластавицу, али то је у ствари било писмо кнезу Лазару: да бира коме ће се приволети царству, земаљском или небеском (види у Вуковој збирци народних песама, књигу II, песму „Пропаст царства српскога“).

ђеви ступови, док треће године удари по Шестанима пошалина, худа болијест, да је од нас бог уклони, умори пô села а оно друго остави у злој кожи: *Дође зла, да је свако зна!*

Почетком јесени — кад ноћи објачају, да их преспати не може ни младост камо ли старост, пак се чоеку свашта клапиња и призире — стане један дјед да прича: како је у сну ходио у Бар, да купује траву од пошалине бôноме сину, па кад дошао у Суторман на први источник, нађе гдје сједе два старца гологлава, бијелима косама до појаса а омотана у нажутој хаљини до црне земље, и у руци држала шкљакуру дренову вишу од себе. Пукну на њега сваке јаде, што Шестани запуштише цркву, да им зја као бечалина, пак му запријете да им неће помор прекинути, док цркву не освештају. А кад их старац припита: ко су њих два, један му рекне: „Ми ево Козма и Дамијан, који врачимо и лијечимо, а мита не узи-

---

*Ђурђеви ступови* — црква „у Васојевићима; градили их стари Римљани, а љетос *(1877)* кажу да су их турци оборили“. *пошалина* — „тифус“. *објачати* (о ноћи или о дану) — одужати. *клапињати* — тлапити, бунцати. *Суторман* — „планина међу Црном гором и Баром“ (у Љубишино време, а данас: међу црмничком нахијом и Баром у Црној гори. — Љ. додаје: „Причају да је било у њој *(у планини Суторману)* изворâ колико у години данâ, пак да су неке од њих виле пресушиле“). *нажут* — жућкаст. *шкљакура* — велика штака (шљака, шкљака). *пукнути на кога сваке јаде* — почети кога сиано грдити. *бечалина* — стара и запуштена грађевина. *прекинути* — престати. *врачимо а мита не узимамо* — Кузман и Дамјан зову се *безмитним врачима* (*врачити* — лечити али више бајањем, а кад се каже *лечити* мисли се више на употребу лекарија).

мамо!“ А кад то изрече, оба ишчезну као да их није ни било.

Кад чу село снитву и пријетњу, заборави громовнике, путнике и братственике, старе ране при новијема, пак сто грла викну: „Боље гладан здрав, него ли сит болан!“ У оној муци Шестани завјетују цркву светим Врачевима, и помоле владику, ако је клео, да откуне, а да им цркву освешта. А они мутиша викне: „Враче, за невољу куме!“[1] а сељани на њега, да га каменују и криве што је својом злошћу навео на село божју срџбу.

Кад владика чу да је Шестане невоља сложила, пође да им свешта цркву врачевску и рече: „Ко цркве гради и краси томе и помагају“. А ја додади: „*Боље у памет икад него ли никад!*“

*снитва* — сан. *старе ране* — старе невоље и потребе *завјетовати* (коме свецу) — обећати, наменити.

[1] „Чоек се окуми с љекарем за невољу, тек да га мукте лијечи“.

## XXI.

### Ко хоће веће он ће из вреће.

Провео сам једне године цијеле часне пости у Боци о луку и сочиву. Сад ћу прескочке повиједати у неколика маха, ако ви се не задријема, како су Млечићи Боком владали и луждево благо мудро штедјели.

Лежао на сред жала паштровскога један гвоздени топ, страшило људско, дуг двадесет и четири чоеске стопе, а широк да би му могао сјести у чељуст најкрупњи цревљар и ту у хладу папуче прошијевати, да нигдје руком не дотакне. Топ утонуо у пјешчину и заређао са слана мора што га зими плакаше и са сунчана жара што га љети пецијаше, пак хћаше рећи да није од гвожђа већ од голе зврсти.

Каживаху стари људи, што су у приморју јефтини, како су Млечићи донијели та

---

*провести о луку и сочиву* — „постити“. *жало* — песковита обала, „игало, [тал.] spiaggia, [нем.] Strand“. *цревљар* — обућар (цревље — ципеле). *прошијевати* — прошивати. *зврст* — „земља жељезна којом се процијеђује стакло, [тал.] smariglio, [нем.] Schmelz“. *стари људи што су у Приморју јевтини* — стари људи којих у Приморју има доста, јер ту „људи доста живе“.

топ из Горње Италије, да бране Скадар од Турака, па кад га благословили и водицом поштрапали[1], надјели му име Маргарита. — Пукне топу зли час! Галија, која га је носила, разбије се о једну паштровску стијену, коју и данас поморци зову Галијом. Кад море паде а тишина настаде, приморци покупе крпатке од срушене бродине, а дођу млетачки људи тер извуку из воде топ и свале га на оближњу пјешчину, у коју својом тежином утоне као кулин у брашно.

Шта ће млетачка господа топом? Гдје ће с њим? Ко ће се оном грудом натезати? Пошто су петнаест година мислили, на једну смисле: мјести да топ опуче и претопе, или га запуште (јер се чисто није лупежа бојао!), обезуме и нареде да се лицбом прода. Збиља приступе трговчићи да се цијеном драже и обидују, нô их свију надмаши неки Подгоричанин, вик препродавати рутине. Дадне за њ десет дуката, нô срећом његовом погоди да му га донесу пред кућу. Млечићи, или да се прије напасти прођу, или да им

*да бране Скадар од Турака* — у Дојчевићево време био је Скадар млетачки, док га нису предали, по уговору, султану Мехмеду (1479). *поштрапати* – покропити. *пукне топу зли час* — несрећа се догоди с топом. *крпатак* — комад од чега разбијеног. *кулин* — кулен, дебела кобасица (надевена брашном и каким зачинима), „надједено пријево“. *груда* — хрпа. *опучити* — распрскати. *обезумити* — изгубити памет, лудо урадити. *лицба* — лицитација, „[начињена реч] дражба, [тал.] licitazione“. *дражити се* – изазивати се. *обидовати се* — огледати се. *свију* — све. *вик* — вичан, навикнут. *рутина* — дроњак, старež. *погодити* — уговорити, угодити.

[1] Таки је некад био обичај, као што „звона и данас благосивљају“.

у послу оприоне о руци која пара (јер *ко послује не гладује!)*, не помисле на трошак и муку преноса, него га трговцу обреку. Довезу из Млетака: ужа, богом ти се кунем, дебела јуначко стегно; греде, да их најкрупњи чоек могаше једва ошапити; и чекрк на лози, што би планину из машица дигао. Укрцају топ на галију као да бјаше голубово перце, и завезу пут Будве, како ће с њим у Котор трговцу на кућу. Било срећом море тихо, да су се восци лако довезли до под оток светога Николе, који је засађен као клин међу Будвом и Паштровићима. Ту је једно плитко дно, зову га Туњом[1], много плиће нег' је галија тонула, уско ље три шежња, а дуго колико је с отока до близу суха краја. Причају, а и прилика је, да је свети Саво српски доходио једном под буљанско поље, да се превезе на оток, гдје је љетовао, а восци не могли пребродити с узрујана мора — сваки вал био ка̑ планина, — тер се он (хвала му и слава!) баци кричком загонке, а кричка, скачући с

*оприонути* — прионути. *стегно* — (тур.) бутина. *ошапити* — обухватити. *чекрк на лози* — витао. *завести* — завеслати, почети веслати. *возац, восца* — возар, веслач. *оток* — острво. *ље* — свега, само. *шежањ* — сежањ, „мјера земаља: кад чоек пружи у вис десну руку, од средњег прста до паоца *(палца)* ноге лијеве — то је шежањ“. *буљански* — будљански, онај који припада Будви. *кричка* — „обла и глатка плочица што се налази по крају мора“. *загонке* — из затрке.

[1] „Повјесничари пишу да је ту био стари зид Будве, прије нег' су је Сарацинци изгорели“. Арапи (Сарацени) ударили су на Будву 840 године. Тада је била грчка, а кад Арапи одступе, пошто је попленише, заузму је Срби, и била је у српској власти све до времена Дојчевићева, а тада се (1442) предаде Млечићима

вала на вал као морска ластавица или пliska по ливади, допре до отока, а под ње током устане он час из воде камени пут, копље височији од морске пјене, као да га је ко уз туњу градио! И тако старац прође сухопутно, да ноге не скваси, а кад био на отоку (чујте ову!), да му не би ко уза стопе дошао[1], пружи штап врх воде, тер се пут просједе три ноге испод плиме, а подну поља[2] зине јаз, да би могао, кад је највиши осек, препловити брод који тоне двадесет лаката.

Ту се намјери галији зла срећа: насједе на плитко дно, гдје је плаха вјетрушина и узбуркана морина распану као кору од ораха, а топ порине до дно Туње, и својим бременом начини постељу у оној мурави као у кориту.

Наком године изваде ојађели топ муком и натегом из оне пличине, јер *ко има доста масла и поплате мазже!* Положе га на лијес, који је под оно бреме пловио као плуто, а

---

*морска ластавица* — „риба с крилима што лети изнад мора“, trigla hirundo. *плиска* — говедарка, овчарица, „мала тица, [тал.] coditremola, [нем.] Bachstelze, чески: бљеска [? pliska]“. *под ње током* — под њеним током. *туња* — „узица што зидари пруже уза зид, да им грађа *(грађевина)* права остане“. *просјести се* — провалити се, пропасти. *плима* — „кад вода [у мору] устане, [тал.] flusso, [нем.] Fluth“. *осек* — „кад се вода [у мору] снизи, [тал.] riflusso, [нем.] Ebbe“. *поринути* — пасти. *мурава* — нека „морска трава, [тал.] alga, [нем.] Meergras“. *ко има доста масла* итд. — „ко има доста блага та *(тај)* и раскоши *(троши раскошно)*“. *лијес* — дрвена подлога, „смуц, постеља дрвена, [тал.] zattara“.

[1] Љ. додаје: „за њим на оток“.
[2] Поред обале.

броди закуче лијес запонцима и довуку га с топом под Будву. Ту скупе земљу, да потеже оно страшило на смуц преко Грбаљскога поља у Котор. Кажу да је некијема од муке жуч пукнуо, а многијема од натеге рикнуле киле.

Треће године — данас мало, сутра мало — довуку бијеса до Шурања, лијепо при дрвену мосту, који мост обноћ чекрком подижу, да прекину граду улазак и излазак. Повиједаху исти Млечићи, да су око преноса исцрепали бадањ дукатâ, а не бројаху топце, клијените и килаве што им не бјаху о врат пали[1].

А сад? Не могаху с топом преко моста, јер је био мост од танке и гњиле букве, пак се разлогом побоје да се дрвље не угне, а топ не прождре бездањи Гурдић. Што ће да се домисли ћелави и куљави провидур Ландо!

„Ја ћу — рече — зајазити ови вир и сравнити понор според обале, како ћу с топом право у град!“

*закучити* — заквачити. *запонци* — куке (?). *земља* — „народ“. *потезати* — вући. *смуц* — оно „на чему се што смуца или вуче“. *Грбаљско поље* — поље од Будве па до близу Котора. *натега* — напрезање. *Шурањ* — јужна градска „врата Котора“. *исцрепати* — исцрпсти. *бадањ* — каца. *бројити* — рачунати, узимати у рачун. *топац* — утопљеник. *клијенит* — [арап.] сакат. *што им не бјеху о врат пали* — о којима се нису морали бринути. *буква* — буковина. *дрвље* — дрвенарија. *Гурдић* — „неко врело и понор пред Котором“, широка и дубока јама пред јужним вратима которским из које избија у вис силна вода и меша се с морем с којим јој се висина изравнава. *куљав* — трбушат. *провидур* (тал. proveditore) — управник млетачки. *зајазити* — затрпати. *сравнити* — изравнити. *понор* — „бездна, [тал.] voragine, [нем.] Abgrund“.

[1] Ђ. додаје: „да их хране“.

Ја се ту зларад намјерио; не даде ми гријех да мучим, нȍ захитај и реци провидуру:

„Прекрсти се! Јеси ли здрав? Да порине Врмац у ово врело, познало би се као четвртина хљеба у дну торбе![1] Ову јаму не би напунило све благо светога Марка. — Опучи ђавола, е ће, ваистину, он тебе! Предај га купцу разломљена, јошт ће ти руке љубити, да му скинеш напаст с куће! Он није куповао оружје! Шта би му топ, ал' ће Отмановићу ратити? Него је трговао у стару гвожђурину! Што буде више комада то боље: *Ко хоће веће он ће из вреће!*“

Провидур ме погледа преко рамена и рече ми: „Добра ти је, загорче! *Мудрији чоек и магаре нȍ чоек сам!*“ — пак нареди да се топ опучи; а мени ни ракије. Ко је био од нас два чоечнији, најбоље зна дуждев тоболац! Могао сам мучати, да му се јошт јада нагледам. *Брзорека зла јој срећа!*

---

*зларад* — на несрећу. *намјерити се* — десити се. *мучати* — ћутати. *Врмац* — „брдо врх Котора“ (управо: према Котору, јер је с ону страну залива). *благо светога Марка* — тако се рече место: млетачко државно благо, јер су државни новац чували ризничари цркве светога Марка. *опучити* — распрскати, разбити. *ал' ће...* — или ће... *Отмановић* — султан (цариградски султани су сви од лозе Отманове или Османове). *ратити* (коме) — ратовати (с ким). *ко хоће веће* итд. — „ко ће да више стече и добије он ће јошт из своје кесе губити“. *тоболац* — (тур.) ћеса, кеса. *брзорека* итд. — Љ. тумачи: „каже се о дјевојци која много говори или брзо одговори“.

[1] „Торби је обична висина колико у њој може стати велики хљеб“.

## XXII.

### Страхић козу пасе.

Расла у Приморју у обилатоме дому цура Ивка, јединица у оца удовца, коју је бабо подигнуо, размазао и пропустио, као да ће му у њој кућа бити; пак, док је уда и смјести, узме старац другу жену, неко застарче од тридесет година, и доведе кћери чешагију. Вјетрушаста и превртљива, Ивка је мрзила оно што је јуче љубила, кудила што је мало прије хвалила, скубла и парала што је дуго њивила и везла. Такве горопадне нарави није јошт међу нама ницало; у очни трен смела би барјак војске! Шеврдуља, често би се увијала и претварала најбољијем чељадетом, дала ти крви испод грла, даровала са себе кошуљу, чинила благим ријечима да шљегну звијезде с неба, пак те опет до часа грдила, бручила и да може у јаму турила. Силна, обијесна, пре-

---

*обилат* — имућан. *подигнути* — отхранити. *пропустити* — распустити. *као да ће му у њој кућа бити* — као да ће му она породицу одржати (*кућа* — „обитељ, напредак“). *застарче* — застарела девојка. *чешагија* (тур.) — чесало, оно „чим се коњи чешљају“. *скупсти* — чупати. *њивити* — неговати. *шеврдуља* — женско чељаде које шеврда, непостојана жена или девојка. *шљегну* — сиђу. *бручити* — грдити.

творна, кад чела кад оса, не знадијаше јој се божијега лијека ни људскога начина. Онаква јој бјаше покојна мати: *крушка под крушком; што од шта пало; какви родитељи на огњишту, таква дјеца на буништу!*[1] Није се нико из села усудио ни да је погледа камо ли проси, да му не забави, да га не опсује, да с њом не унесе ватру под шљеме.

Кад Ивка присука осамнаесто љето, поведе је маћуха некуд на пир, тек да је коме ували и скине с врата бреме.

На пиру се намјерио богат властелин, чоек здрав и крупан, али средовјечан и зрео; издали га зуби, косе и очи прије реда и времена. Стаде маћуха Ивкина да му се примиче и удвара, а кори што се не ожени и пород не изведе, док је млађи и на снази, већ затвори онакви оџак. Властелин се нијецка и правда: „женидби се опознио као баба за крстима; *минули сјени поље; у стара оца сиротна дјеца!*" Пак, с ријечи на ријеч, упита маћуху колико је Ивки година,

*крушка под крушком, шта од шта* итд. — „какви родитељи дома, таква дјеца ван куће". *под шљеме* — у кућу, „дома". *присука осамнаесто љето* — примаче се осамнаестој години. *пир* — свадба. *увалити* — утрапити, подметнути. *затворити оџак* — учинити да изумре знатна породица *(оџак* (тур.) — „кућа оглашена"). *нијецкати се* — нећкати се. *као баба за крстима* — „као баба за литијом, позно". *минули сјени поље* — настало је вече, „приближује се старост као поћ". *сиротна дјеца* — деца која мала остану без родитеља.

[1] „Домаћа гојидба *(васпитање)*" и њен значај предмет су свих ових пословица. — *Гојидба* је једна од оних речи које су књижевници сами начинили и од којих се Љубиша чувао, да му која не „оприоне" (види на стр. 4 прве књиге ових „Причања").

какве је ћуди и би ли га збиља узела, да је почем проси. Маћухи зине срце од радости, да прије макне напаст с пријеклада, пак пошто поткрати пасторки три четири годишта, рекне да је Ивка добра као добар крух, кротка као голубица, радишна као бубица, а марљива као мравче. Одмакну испросом, док се маћуха дома поврати, с мужем поразговори и пасторку к удаји наведе.

Колико се то шаптјело и главило, Ивки је око сврсло на једно црногорско момче, згодно, зорно, с рудијема косицама а с црним брчићима, лијепо као да га је Млеткиња родила, пак се обоје одвајало од друштва, да по ливади цвијеће беру, вијенце плету, свакојаке говоре воде, јер се љубавници не би наговорили да им саставиш у дан годину.

Био је на томе весељу јошт један момак, ког је мати справила на угледе, еда му која цурица омили, јер је био тупе и затворене нарави; нô колико се год кочио и банио, увијао и превијао, натијецао и затијецао, није га допало да с Ивком узигра, а он, укор, док му цура сње нехајства и презирања омрзне, јошт се горе згрије, замли-

---

*макнути* — уклонити. *пријеклад* — место на огњишту, „огњиште“. *поткратити* — смањити, спустити. *крух* — хлеб. *бубица* — свилена буба. *одмакнути испросом* — одложити с испросом, одложити прошевину. *главити* — углављивати, уговарати. *око сврсло* — око запело. *зоран* — силан (на око). *руд* — згрурав, кудрав. *справила на угледе* — послала да гледа девојку и да буде виђен. *кочити се* — држати се укрућено и достојанствено. *банити се* — држати се поносито. *укор* — човек који је пример да се људи коре, псовка човеку. *док му омрзне* — место да му... *нехајство* — немар.

јечи и смами, као да је Ивки сјала звијезда с чела!

Кад се враћале с пута, маћуха је причала пасторки да, кад је била јошт дјевојком у оца, просили је и око ње се прегонили најгиздавији момци, пак се настављали томице и хромице, да је к удаји склоне, нô да их је она редимице одбијала и чекала пô вијека чоека настала, стамена и удовца, да најприје види како је друговао с првом женом. Рече маћуха при крају:

„Момче љуби плахо, на махове; данас ево га, сутра није га; гдје зазирне туђу невјесту, пуца му срце па га на жену искали. А чоек средовјечан зна шта је жена и кућа, пак уз њих оприоне као бршљан о дуб. Све што ми на ум пане или зажелим, пак ако ћу и тићега млијека: с мора смокве, из Морије грожђе, шептелије ил' задрелије у меду кухане, — све ми ти отац добави и принесе као кћери а не као жени. А да је по несрећи млађи, не бих ни обуће мијењала већ од свеца до свеца. Бољи јаворов труп, него ли ружина младика!“

---

*замлијечити* — „заслијепити у пожуди“. *смамити се* — сасвим се занети, као помамити се. *настављати се кога* — обраћати се преко кога. *томица и хромица* — тако се рече „као: Петар и Павле, пети и десети“. *човек настао* — човек зрео. *стамен* — „постојан“, сталожен. *зазирнути* — спазити. *невјеста* — млада. *кућа* — „обитељ, породица“. *оприонути* — прионути. *бршпан* — бршљан. *из Морије грожђе* — „сухо воће *(грожђе)* из грчке земље“ *(Морија* — јужни део Грчке, Пелопонес). *шептелија* (перс.) — (тур.) кајсија, „[тал.] albicocca, [нем.] Aprikose“ (у другим крајевима *шептелија* значи: бресква). *задрелија* (зарделија? тур.) — „нека врста прасака *(бресака)*“.

Ивка се сјети куд јој маћуха циља, пак мјести да јој одговори, запјева:

«Старо момче — дрво јаворово:
Сунце грије, а јавор се суши,
Дажд находи, а јавор угњева,
Вјетар пуха, а јавор се љуља!
Младо момче — прољетна ружица:
Сунце грије, а ружа румени,
Дажд находи, а ружа зелени,
Вјетар пуха, ружа се развија!»

А маћуха опет: „Гледала сам данас на пиру гавана скрај Суторине: чудно ондје укоријењено борје! Улица се весели куд пролази; обигра друштво разговором и шалом, да би му се мртви насмијао! Какво му је оружје, одијело и рухо? Чула сам да има што сам не зна: пуне бачве вина од три године; равне каменице уља; два му млина вијек под кућом мељу, а ступе данонoћно ваљају; брод му море плови, а коњи и краве ливаде пасу; храни убоге и сиромахе; гости стране и путнике; вазда су му на трпези погача, хљебача, бардак вина и цунет ракије; купио би све село на отруби! Благо оној коју узме: та се имала рашта и родити!“

*дажд находи* — киша пада. *угњевати* — трунути. *гаван* — богаташ. *чудно ондје укоријењено борје* — он је као снажно укорењен бор који изазива дивљење. *Суторина* — крај при мору близу Новога у Боци. *равне каменице уља* — каменице пуне пунцате зејтина (*каменица* — велики камен издубен као суд). *вијек* — увек. *ступа* — ваљарица, где се сукно ваља. *хљебача* — погача (?). *бардак* (тур.) — (тал.) бокал. *цунет* — нека тесна стакленица (упореди у напоменама под XXXVII причањем тумачење речи *цунетац*).

А Ивка отпоје:

«Није благо ни сребро ни злато,
Већ је благо што је срцу драго!»

У то дођу дома, веселе и обијесне, као по прав' с пира.

Оно ти не прође много времена, док маћуха поручи властелину да похита испросом, да га не би ко претекао. Ево га збиља на јахаћему коњу, одјевена у срми и злату, као да ће невјесту водити; а за њим мазга с даровима што једва под бреме крачe. Кад се одмори и с домаћином поразговори, отац призове Ивку, да је пита хоће ли узети властелинов прстен, а она му се грохотом насмије и подругљиво одговори: „Гдје ти се памет дјела? Каква си ми безуба дједа добавио, да ми младост прође варећи му скроб и кашу!“ — пак побјегне без обзира. Осуди се властелин као да га је ко врелом водом опарио; очисти ногу о праг, пак без ручка и ракије узјаше коња и незрелице побјегне к Суторини.

Сутрадан ево онога момка што се око Ивке залуду мотао и вртио на пиру. Носи у торби дарове своје и мајчине, а цура не хтјене ни изаћи преда њ, него рекне оцу као са спрдње: „Узми га *ти* за коњацију;

---

*као по прав' с пира* — баш као са свадбе. *претекао* — преухитрио. *под бреме* — под бременом. *кракати (крачем)* — корачати. *добавити* — набавити. *скроб* — врло житка каша. *осудити се* — остати и осетити се постиђен. *очистити ногу о праг* — побећи. *незрелице* — безобзирце. *коњацијa* — коњушар, коњар.

ја му се не бих, срeће ми, дигла ни са стога гноја!«

Најпотоњи дође Голуб, оно момче рудијех коса што је с Ивком другарило и шапорало на пиру; не носи дара ни колача, већ нешто прстена старославна, што му је прадјед дао прабаби, кад се вјеривали јошт под Душаном. Ивка скочи, да му коња прихвати, да се с њиме ручи и грли, па га уведе код оца, и ту се прстенују и углаве свадбу о светоме Јовану Главосјечноме.

Голуб, и он јединац у мајке, сирак без оца, просумана делија, крвник пари, *пусто расло а махнито старало*; није ни матер поштовао, камо ли ће жену. Није се чудити рашта их је несрећа онакве дала, нô како их је саставила! *Нашла лопижа заклоп!*

Нô колико је год био Голуб мухонат и превртљив, спазио је први дан вјереничину нарав, и у себи проучио како му требује с њом поступати, да га жена не надвлада и не стави под папучу.

---

*не бих му се дигла ни са стога гноја* — седети на гомили гноја (ђубрета) не може бити никакво задовољство па да је тешко са ње устати, па ипак не бих пред таким човеком (ради таког човека) ни толико урадила. *најпотоњи* — последњи. *шапорати* — шапутати. *старославан* — престарински. *ручити се* — руковати се. *свети Јован Главосјечни* — Усековање главе светога Јована. *сирак* — сирòтâн. *просуман* — ћудљив, „[тал.] bizzarro, [нем.] eigensinnig“. *крвник пари* — човек који не може сачувати пару. *пусто расло а махнито старало* — речс се о човеку који је у детињству био распуштен па је после остао самовољан и бесан. *лопижа* — земљани суд у ком се јело готови. *мухонат* (тур.) — сувише осетљив, „плах као скот кад на њ муха пане“ (по овом сс тумачењу види како Љ. мисли да је ова реч постала од *муха*, али она је примљена из турскога језика).

Трећи дан пошто је дома довео, поведе Голуб жену у лов. Водио кучке у синцир, а они се размаме и поскакују, да их прије одријеши. Голуб им запријети, и рече: „Ово ви је првом!“ — Кучки шљедују шеврдати, а Голуб њима: „Ово ви је другом!“ — А кад кучки стану трећом вардати, Голуб тргне иза паса нож, тер оба испресијеца. Сутрадан поведе Голуб жену у млин; возили се у кола једнијем коњем. Кад били на пô пута, коњу се нога спотакне, у мало не превали кола, а Голуб викне коњу: „Ово је првом!“ — А коњ до мало опет посрне првијема ногама, а Голуб њему: „Ово је другом!“ — Кад код млина трећом порине, Голуб кине нож и посјече му пô врата, пак се пјешке дома врати са женом. Наком три дни поведе Голуб жену у поткутњицу и ту спрегне волове у јарам, како ће шеницу сијати. Једно од оне двоје говеда запре у првој бразди, а Голуб му викне: „Ово је првом!“ — Нô говедо опет до мало леже, а Голуб њему: „Ово је другом!“ — А кад во трећом пренемогне, Голуб дохвати пушку и убије га на ономе мјесту, па тркне дома, дожене раздруженоме волу спрежника, и стане орати.

---

*кучак* — пас. *рвзмамити се* — постати немиран. *првом*, *другом*, *трећом* — први, други, трећи пут. *шљедују шеврдати* — шеврдају и даље. *вардати* — немиран бити и буку дизати. *поринути* — јаче поклизнути. *поткутњица* — њива (или ливада) под кућом. *запријети (запрем)* — запети, застати (сустати). *пренемоћи* — изгубити снагу (као кад човек падне у несвест). *дожене* — догна, дотера. *спрежник* — во који се с другим преже у јарам.

Кад Голуб обрне волове низ бразду, како ће сијејати, рече Ивки да узме торбу сјемена и да баца за њим шенична зрна у бразду; а Ивка њему: „Нијесам ја навикла ралу ни сједби нô игли и куки; зовни момицу да ти иза стопâ сјеме баца!"

А Голуб истрешти на њу очи и викне: „Ово је првом!"

Ивка упамтила што се догодило псима, коњу и волу, пак није чекала да јој муж рече „ово је другом", већ дохвати хитро торбу и почне сипати за мужем сјеме. Мислила је скрај њега побјећи а пâс прекинути и купити књигу распустну, нô је плашила очина укорба и маћухина злоћа, а све за све љубила је Голуба, и ако је тврдокоран, пак се подобри и постане збиља голубицом, бубицом и мравчетом, како што је маћуха властелину хвалила. *Страхић козу пасе!*

---

*сједба* — сејање. *кука* — кукаста игла, „крива игла". *момица* — слушкиња. *пâс прекинути* — развести се. *купити књигу распусну* — платити да се од црквене власти добије писмени развод брака, платити „развјенчање". *све за све* — мимо свега, особито, највише. *тврдокоран* — непопустљив. *страхић козу пасе* — „од страха чобанова *(бојећи се чобана)* козе мирно пасу", неке људе само страх може натерати на ред.

## XXIII.

### Некоме на глас, а некоме на част.

Напали горски хајдуци свате Кешељеве код Дробњака̂ ниже Дормитора. Свати се разбјегну, ко амо ко тамо, по планини као биволице, а хајдуци у потјеру за њима, да их одеру. Колико се они прегонили, млада невјеста унијђе у једну јелову халугу, у коју сам и ја самотрећи мало пријед ње прибјегао и уклонио се — да вам се ништа не хвалим — од хајдучкога страха.

Невјеста сташе стојке у дубак као осуђена; вита као јела, а преко паса танка као срна. На глави јој фес црвени, а врх њега на само тјеме стоји усперени ћук, височији од јуначка педља, надједен збијеном вуном као кулин, а при врху обоштрен као клин. На шиљку пришито је округло пуце од сре-

---

*Дробњаци* — знатно племе у Горњој Херцеговини између Таре и извора Пивиних (сад у Црној гори). *одеру* — опљачкају. *колико се они...* — док су се они... *халуга* — густа шума. *самотрећи* — ја и још двојица. *пријед* — пре. *стојке у дубак* — стојећи усправо (на ногама). *усперити* — попети, усправити. *ћук* — врста накита на глави под којим се девојка доведе и носи га око пола године као млада. *надједен* — надевен, испуњен. *обоштрен* — зашиљен. *пуце* — (тур.) дугме.

бра, нанизано парама и ђунђевицама. На спредњој страни феса сја позлаћена плоча, обла као дно од пехара, и она нанизана наоколо сребрнијем трепетљикама. Око те плоче обложен је трак, и он сребрен, кому се краји спуштају невјести низ оба образа и досежу јој до из ниже вилица, а о крајцима висе сребрне брњице и ускосници, у којима су уложени црвени јакици и позлаћене рогуљице, а уз њих лоза од чисте срме. Уз ћук су испоређене десетак буклијâ и прапорацâ, а низ ћук бијели уски завјесни дувак уз дуљину реснат, везен свилом различне боје на тровез и повлак. Та копрена има насред ње петљу која се запуча за оно пуце што је пришито о ћуку и спуштава се сприје низ ћук младој до прсију, покривши јој румено лице. Врх завјесна дувка ево црвене мараме, зову је по турски шамлија, која је

*ђунђевица* (мац.) — ђинђушица, стаклено зрнце пробушено које се ниже као накит код одела или украса женских, „цклена зрнца, [тал.] margheritina, [рус.] жемчугъ, [нем.] Kreideperle [? Glasperle]“. *обал* — округао. *пехар* — „чаша“. *трепетљика* — оно што трепери на каком накиту стојећи на њему на врху танке жице. *трак* — верижица, „[мац.] ланац“. *сребрен* — сребрн. *досезати* — допирати. *до из ниже* — до сниже. *брњице* — обоци, (перс.) минђуше. *ускосник* — металан украс који виси о брњици, Љ. тумачи: „велика игла главатица“. *уложен* — стављен, уметнут. *јакиц* — врста тврдога камена црвене боје што се често носи у прстењу или иначе као накит, „црвени камичак, [тал.] corniola“. *рогуљице* — „криваље“. *лоза* — врста шара за украс. *срма* (тур.) — сребро. *буклија* (тур.) — накит на облик напрстка. *прапорац* — „мало обло звонце“. *завјесни* — онај који служи као завеса. *дувак* (тур.) — „танка бијела копрена ([тал.] velo, [нем.] Schleier)“ којом се покрива невеста. *тровез* и *повлак* — „облици веза“. *запучати се* — закопчавати се. *сприје* (спријед) — спреда. *шамлија* (арап.) — (арап.) шамија, женска повезача.

на једноме крају шупља а о тој шупљотини објешена је о истоме пуцу, тер виси невјести страга низ рамена и плећа до појаса. Двије црне витице висе јој низ прса и о њима сребрне обоце налик гужве а обочићи налик копче. Плетенице су начичкане перперама, које су о коси запете. — Носи невјеста кошуљу од лањена платна, уску а дугу до пô голијенâ. Кошуљи је оплеће везено на вођице, ошве, прутце и крстељце, а око врата ождријељем. Подну кошуље поскуће, и оно везено на лебрице, оканца и косјериће. Кошуља је од појаса низдô деснијем и лијевијем рубом извезена на усперце, шапе, кола и веруге; порамље на полице, кршчице, вијуге и ошвице, а око обје руке обавито зарукавље. — Сврх кошуље навлачила млада модри корет с рукавима црвене свите, до пâса дуг а спријед отворен. Корет је на прсима и око руку извезен златном жицом, а крајима рукавâ до длана зарамље, и оно златном жицом извезено. — Сврх корета носи невјеста од сукна бијели

---

*витица* — „плетеница“. *обоце* и *обочићи* — (перс.) минђуше и минђушице. *перпера* — стари новац у Срба. *голијен* — голен, нога од колена до глежња (чланка). *оплеће* — оплећак, предњи извезени део женске кошуље. *вођице, ошве, прутци* и *крстељци* — разне врсте народних везова на платну. *ождријељем* (? ождријеље) — чипка, „[тал.] merlo, merletto“ (иначе *ождријеље* значи: огрлица). *поскуће* — део кошуље „ниже скута“. *лебрице, оканца, косјерићи, усперци, шапе, кола, веруге, полице, кршчице, вијуге* и *ошвице* — разне врсте народних везова на платну. *порамље* — део кошуље (по рамену) од огрлице до рукава. *зарукавље* — део кошуље при дну рукава. *корет* — врста горњег одела до појаса с дугим тесним рукавима.

зубун без рукавâ, по дну и у плећима широк според стаса, а преко паса усак и пријубљен животу. Спредњи краји зубуна, од појаса до дна, нарешени су истризаницама од свите различне боје а извезени свиленом бућмом. На оба скута зубуна, са дна у вис, пружају се двије везене гране на пера и на провезе, а на рамена и латице красе зубун ките начичкане свакојаким ђунђувама, а уза њ вуци и бауци. — Покријева јој њедра напрсна направа, сва од модре и црвене свиле, у миће, а по њој обамећена свила сваковрсне боје. — Око врата носи колијер од модре свите, а уза њ ђердан сребрн пак позлаћен, свако зрно као љешниково. — Страга висе јој три гране од свите, двије низ рамена а средња низ леђа, којима су крајеви окупљени врх крстију. — Испод зубуна везала је невјеста узицом око живота опрегљачу, а уздуж латицâ опрегљаче пришите су двије уставе изашаране истрицканом свитом, а свилом везене на веружице, вођице и оканца. Подну опрегљаче стоји падање, и оно везено као и уставе, о ком висе сви-

---

*зубун* — дуга женска горња хаљина од белог сукна, без рукава. *широк според стаса* — широк колико стас (струк). *усак* — узан. *живот* — тело. *истризаница* — устрижак. *свита* — (тур.) чоха, чоја. *бућма* (тур.) — усукано што, »она вунена свила у којој је омотана кожурица или мошња свилена, [тал.] bavella«. *перо* — украс на облик троугла (?). *латица* — »[тал.] falda, [нем.] Schloss«. *ђунђува* (мађ.) — исто што и *ђунђевица*. *покријевати* — покривати. *напрсни* — онај који је на прсима. *у миће* — пресумићена, преклопљена. *обаметати* — шити нарочитом врстом бода. *колијер* — огрлица, онај део одела који покрива врат. *опрегљача* — прегача, (мађ.) кецеља. *истрицкати* — на ситно истрићи.

лене ресице. — Опасала се млада шареном тканицом, која је хромицу широка, а спријед везена на куке и колијере, и обула до кољенâ вуњене чарапе, оплетене пређом шаргасте боје. На чарапама многе су шарке израђене иглом шиватицом ил' плетиһом ил' куком. Врх онијех чарапа носи краташне црвене бјечве до ниже бута, и оне везене на мали балук, на котуре и чибуке. — Опанци на ногу, прије неношени, везани су опутом поврх љесице, а врнчанице испријечане и испреплеһене око ноге. — Огрнула се млада црном струком при ужим окрајцима ресатом, а при ширим извезена на загранце и зуберце. Наоко струке опточени су краји црнијем вуњенијем свитњаком, а прошивени обаметом. — Натакла невјеста на прсте бурме, топце, јакице и свакојаке прстење, а у десној руци држи свилени шарени убрус и киту цвијеһа. Сад реците из душе: јесам ли је добро спазио? [1]

*ресице* — потките, ројте. *хромица* — ширина између палца и кажипрста, кад се рашире. *шаргаст* — шарен (?). *шарка* — мала шара. *бјечве* — врста чарапа. *бут* (тур.) — лист, „дебело месо на нози под кољено, [тал.] polpaccio, [нем.] Wade". *мали балук* — врста шаре изаткане или извезене, »рибица« *(балук* (тур.) — риба). *котур* и *чибук* — шаре извезене. *љесица* — грана на нози, „горња страна стопе". *опута* — танка усукана кожна врвца. *врнчанице* — врчманице, горњице, танко ремење (кајишиһи) што на опанцима покрива горњу страну стопале. *испријечати* (врнчаницу на опанку) — опутом исплести и утврдити горњу страну опанка. *струка* — врста вуненог четвртастог уског а дугог огртача (као шал) којим се људи и жене огрһу по Црној гори и околини. *загранци* и *зуберци* — облици (шаре) веза. *наоко* — около, наоколо. *свитњак* — (тур.) гајтан. *обамет* — врста бода кад се шије. *топац* — врста драгога камена, топаз.

[1] Поводом обилатости у називима које је Дојчевиһ употребио описујуһи дробњачку младу а нарочито вез на њој, Љ. вели

Нас три покосимо ножевима сноп траве по шуми, пак је настожимо међу двије јеле, а ја поставих струку, како ће млада сјести и опочинути.

Кад се малко из забуне разабере и расвијести, питам је ја чија је одива а чија невјеста, а она: „Невјеста ево ничија, а родом сам из Вучића“.

Много желијах да јој видим лице; нô ко би се усудио на такви безобразлук: молити је да дувак узгрне?

Један је од нас три понуди да је допратимо роду, а она му отповиједа живахно: „Нијесам се ја из рода кретала, да се у њ опет стојбином повраћам, нô је мене отац преручио дјеверу, да ме к мужу води, и дао ми на кутњему прагу добру молитву: „Хајде, кћери, збогом, с тобом ми вазда била свака добра срећа и господ бог; али ми се никад не вратила на огњиште већ на радост и на пиће!“ Него ја осамљеница примам јутрос вас у богобраћу; ако сте ми и непознате делије, видим да сте Срби и наши људи.

*настожити* — начинити стог. *одива* — девојка, кад се уда, постане *одива* кући и укућанима одакле се удала. *невјеста* — снаха. *да се опет стојбином повраћам* — да се по венчању опет у род вратим пошто ми се плати стојбина (новац који се жени плати за оно што је стојала, живела у кући у коју се удала). *преручити* — предати у руке. *добра молитва* — благослов који отац даје кћери кад полази из дома на венчање. *већ на радост...* — осем на радост... *осамљеница* — женско чељаде које је остало само.

у напомени: „У Морачи и Брдима има која стотина ријечи што назначују различне облике веза, и које би било вриједно покупити“.

Водите ме к мужу као богосвати, један од вас нека ми је кум вјенчани, други стари сват, а трећи дјевер уз лијево раме; да примите од мене дарове, мјести онијех изрода што ме оставише саму насред пута, да им се нове пјесме по свијету поју а мени да срећу утру задовијека!«

„А ко ти је муж?« питах је ја.

А она: „То ли не знаш да ти га не бих по имену поменула за живе очи![1] Него водите ме пут села, пак ће ви ко од села казати гдје ми је дом«.

Причам ја дружини у шуми, теке да нам вријеме прође: „Гледао сам Гркиње, Латинке, буле, Арапке и Јеђупке, али љепше и присталије ношње преко наше нема колико је унакрст свијета! Да вам је поћи у Млетке, да видите како се женско ухо ношњом грди, а залуду прикладне и угледне мимо жена! Носе на глави широку капу[2], а по њој мртво перје и цркле тичице. Да ту капу натакнеш на колац, а колац побијеш на обрву њиве, не би се бојао да ће ти врапци и жутарице усјев позобати. Под капом настоже хрпу космурина, сплетене у гљуку од кучина и мртвијех власи, гдје се у први мрак угнијезде и заплету слијепи

*Јеђупка* — Циганка. *ношња* — ношиво, одело. *преко наше* — од наше. *поћи* — отићи. *женско ухо* — женски „спол« (пол), жене. *обрва* — руб, живица, окрајак. *жутарица* — жутовољка. *гљука* — гука.

[1] У нашега народа „супрузи не зову једно друго по имену, већ: *они (онај)*, *дна̂, он, дна*, итд«.

[2] Шешир.

миши и колендари. Хаљине им се смуцају по улицама, пак за собом дижу смет и прашину као метлом, рек' би да је ударила каква вјетрушина. Дебље, да тобож отанчају, стегну се ремицима преко паса, да им душа на ноздра искочи, а мршаве навлаче товар сукњица, тек да пуније изгледају, пак им одјело виси о животу, гдје нема до кости̑ и коже, као да си га објесио о соху. Облијепе лице бакаром, а мажу се и кропе мириснијем водама и прахом, пак и опрженим пепелом од змијине кошуље, тер, кад мимо њих прођеш, убије те она воња, а стужи ти се што си лани изјео. Нема ниједна крви у образу, нег' је свакој прије рока на челу испуцала кожа, а под увелим јагодицама утонула до вилица. *Вечером диња, а јутром тиква!*«

Пошто невјести дадосмо божју вјеру и кад дође к вечеру ноћ, узми је нас три међу се, пак странпутицама доведи је Кешељу на кућу у сами мрак.

Раскрхани свати никад се окупити колико ли ни зло течење; побјегну ноћу свак своме дому без дара и без ручка, а неки и

---

*колендар* — „голема муха те јесени кроз куће облетива и улази у шупљотине (као у пушку, у трску итд.)". *смуцати се* — вуцарати се. *ремик* — ремен, (тур.) кајиш. *соха* — велика рачваста мотка побијена у кући, тако да се о њеним рачвама, као о бркљи (бркљачи), веша одело, торбице итд. *бакаром* — бакром (*бакар* (тур.) — мед). *стужити се* — згадити се. *изјео* (изио) — изео. *прије рока* — пре времена. *вечером диња а јутром тиква* — „у вече румена као лубеница а у јутру жута као тиква" (*диња* — значи у Боци опо што у другим крајевима: лубеница). *зло течење* — неправедна тековина.

распаси и обезоружани, као да су они младе невјесте.

Сутрадан по вјенчању и обједу примисмо дарове, па к вечеру у размет. Попрати нас невјеста до подно подворнице, и ту, пољубивши нам руке, назове добар пут. Младожења допрати нас с чутуром до сеоске границе и обећа ми и крштено кумство, ако се што прида. Мене допаде кумовни дар: свилена кошуља коју је млада три године везла. Кад је првом обукох, реци ја: „Некоме на глас, а некоме на част[1]!“

---

*распас* — распојас, онај који нема за појасом или уопште на себи оружја. *у размет* — свак на своју страну. *попратити* — пропратити. *подворница* — њива испод кућнога дворишта, поткућница. *придати се* (о деци) — родити се.

[1] „Дар је био *наглашен* правоме куму, а *почастио* одмјеника (Chi a la voce e chi la noce)“.

## XXIV.

## Ко пружа ноге мимо бијеља зебе.

Има у зетскоме пољу једно село, зову га Хум, стога што сједи наврх једнога хумца као плитка капа на јуначку стасу. Откуд год к њему приступиш, било откле сунце ниче јали гдје тоне, било с поднева или с поноћи, треба ти се пети као уз нос. Биће нешто сто кућа, десет више, десет мање, нијесам их бројио него да лажем. Насред је села црквица, доста љепашна, млетачко јој је звоно сребрна звука над западњом ластовицом. Хумац је обула с врха до дна гора: зеленика, планика и мрча; а источник живе воде извире подну самога села из једне просјелине, која се четимице рони те воду мути

---

*бијељ* — вунен простирач и покривач, (тур.) ћебе. *хумац* — брежуљчић, мала главица. *ницати* (о сунцу) — рађати се. *с поднева* — с југа. *с поноћи* — са севера. *нијесам их бројио него да лажем* — тако се рече кад се не тврди да се баш тачан број казао. *љепашан* — прилично леп. *ластовица* — на згради (цркви, кући итд.) онај зид коме је на врху наслоњен један крај слемена (а на другој је ластовици други крај). *обути* — обући. *гора* — шума. *зеленика* — неко дрво, ilex aquifolium Linn. *планика* — неко дрво, arbutus unedo Linn. *мрча* — мирта, myrtus communis Linn. *источник* — извор, студенац. *просјелина* — пукотина. *четимице* — као на гомилице, у малим гомилама (?).

и нагрће. У пољу око Хумца посађене су на врijеже драчкиња, ухвата и гратошија, питоме лозе што су се обавиле и брцима сплеле око побитијех колаца. Тамо људи не претачу вино у бачвама, већ га цијеле године држе под дропом и коминама; стога и не пеку ракије. Ниже винограда̂ лежи у локви Блато — барина, стура и мочвара — све до крај Језера. Нема здравијега мјеста колико је Зете, а од прве би се преварио кад га гледаш узвишена над оном влагом и запарином; јер зетско поље, тек се примрачи, притисну чај и магла одаждица, док их сунце не растопи и не попије. Кад је дан ведар, видиш с истока гдје су хотске планине, високе до под облак, ошапиле поље, а прам њима широко Скадарско језеро у кому се

*нагртати* — затрпавати. *посађен на вријеже* (о лози) — прутови (од лозе) повију се и погребу у земљу па се, кад пусте жилице, одсеку и тако се саде нови чокоти. *драчкиња*, *ухвата* и *гратошија* (кратошија?) — врсте лозе. *брк* (у лозе) — вршика, као кончићи којима се лоза хвата и држи за што пењући се. *бачва* — буре. *дроп* и *комина* (обе речи овде значе једно исто) — оно што остане од измеченога грожђа пошто се вино истешти. *Блато* — Хумско блато, као отока Скадарскога језера с источне му стране. *барина* — велика бара, баретина. *стура* — рогозина (место где расте рогозина). *Језеро* — Скадарско језеро. *колико је Зете* — у целој Зети. *запарина* — заударање (тако Љ. тумачи а другоме месту реч *запара*). *чај* – лака магла. *магла одаждица* — „густа магла из које прши киша, [нем.] Nebelregen“ (Љ. додаје: „У Вуковијем новијем књигама неко је ову ријеч *[одаждица]* преполовио и збрка̂ у „магла од *даждица*“. Бог му опростио!“ Ту је промену сам Вук учинио на стр. 304 треће књиге песама, штампане у Бечу 1846 године, и он за то даје, на истом месту, и разлог. Ко је у праву, Љубиша или Вук, могло би се пресудити кад би се знало каким је акцентом ту реч изговорио певач Вукове песме). *хотске планине* — део северо-арбанаских планина које су с источне стране Скадарскога језера. *ошапити* — обухватити.

слијевају сто потока и рјечица, а преко њега рудине црмничке, гдје обилато плоде дуња, шипак и зизула. Уз и низ Језеро вози се множ лађица и чуњева, свако[1] својим послом: да рибу лове, жито преносе, пазаре обилазе, или дрвље вуку; а јата гусака, патака и кржуља прелетивају с Блата у Језеро а с Језера у Блато.

Сељани хумски живе по себи као Дубровник, и диче се што се у њих родио Балша Зећанин, а Душан им упустио с више милости да могу слободно наметати пуку данке и порезе, побирати их и њему предавати! Такве голе господштине као у Хумцу нема ни у Млецима! Причају да су старосједиоци и најстарији племићи, пак носе капицу на криво и поносе се од сусједа и земљака као да нијесу браћа братска већ нека различитија крв. Ово је међу нама највиша махана, што се личимо и одвајемо један од другога сојем, колијевком и племе-

---

*рудина* — земља на којој је порасла ситна трава. *плодити* — рађати. *дуња* — гуња. *шипак* — врста питомог воћа које се по североисточним српским крајевима зове туђом речју *гранат*, punica granatum Linn. *зизула* — чичимак, (лат.) zizyphum, врста воћа које рађа у топлијим крајевима (глас *з* у речи *зизула* треба изговарати као старо словенско ѕ; зато Љ. пише: „У овој ријечи слово *з* стоји мјесто италијанскога *z* у ријечима zelo, zolla, Zara, што га у ћирилици нема, а без њега се не могу право да пишу ријечи: Задар, биза, зизула итд.“). *возити се* — пловити. *кржуља* — кржа, крџа, врста мале дивље патке. *по себи* — самоуправно, као „самовлада“. *Балша Зећанин* — по старим приморским књижевницима отац познате тројице господара зетских: Страцимира, Ђурђа и Баоше Баошића (1366 до 1385 године). *личити се* — издвајати се.

[1] „Чељад, која се возе чуњевима“.

ном, као да је нас збиља мноштво, а не би га ни било, да смо сви на окуп.

Хумчани се жене међу собом, пак се својта разгранала и испрекрштала; а крв се десет пута помијешала. Кад их нико туђ не хвали, а они ће сами себе и један другога. Да их почем питаш хоће ли бити година рибљива и вината, рекли би да хоће свакако, као медјед кад се клео да ће крушке родити, јер их воли и зажива.

Око цркве побили Хумчани дванаест великијех камења̂ као дванаест столаца, на свако братство по један, нити је смио ко за живу главу на њ сјести осим најстаријег братственика. Камени су били испоређени редом на облук, како се је које братство населило. Кад би судили или управљали црковнијема добрима или сеоском заједницом, сједјели би свак на своме камену, говорили надуто и складно, као да су управљали млетачком државом а не онијем спужићем. Кад се браћа дијеле, најстаријега допане старинско огњиште, а најмлађега очино оружје. Знало се кога је ред да у цркви звони на Велик дан и кад крсте носе, нити је ко други смио, без зле среће, таћи коноп од звона

---

*не би га (мноштва) ни било, да смо сви на окуп* — не би га било (не би нас било много) ни онда, кад бисмо сви били заједно сакупљени. *рибљив и винат* — онај који има (рађа) доста рибе и вина. *заживати* — гристи, јести (?). *камења̂* — каменова̂. *братственик* — човек из некога братства. *на облук* — на облик лука. *складно* — уљудно, пристојно. *спужић* — пужић (место мало као пуж). *очин* — очев. *Великдан* — Ускрс.

што га не би пустио они чигов је ред. Исто су тако по ревени крсте носили, и за њима чепукали три сата хода око сеоске границе, да им бог подржи чељад и живо, земље и винограде, чоество и власт, за здравље живијех а пред душом мртвијех. Уз пут била три почивала гдје се чита божје јеванђеље, гдје поп кади тамијаном а кропи водицом наокрст, гдје цуре пјесме пјевају и кола воде, а момци се бацају каменом с рамена или нишане кокота у опкладу[1].

Била Хумчанима међа у спору са сусједним селом. Викали Хумчани да им је граница даља два највиша пушкомета него гдје је бјаху Груђани крадом поперили. Случи се по некој несрећи да су оба села дигла крсте исти дан, и срела се баш на границу што су Груђани обноћ побили, да се тобож омеђаше. Хумчани хтјели силом на срамоту с крстима наприје до старе међе, а Груђани, да им не дадну крочити ни стопе једне преко раздјелâ, те се ту с мјеста заметне кавга: „Богме хоћу!« — „Богме нећеш!« Крстоноше — зла им срећа вазда била, кâ и хоће,

---

*што га не би пустио* — ако га не би..., а да га не пусти. *чигов* — чији. *по ревени* — „по реду« (ред — „[тал.] turno«). *чепукати* — ситно корачати. *живо* — стока. *почивало* — одмориште. *кокот* — петао. *Груђанин* — човек из Грудâ (племена арбанаског у планинама југоисточно од Подгорице). *поперити* — подигнути, истаћи. *омеђашити се* — побити своју међу, обележити своју границу, стећи границу. *на срамоту* — насилно. *наприје* — напред. *раздио, раздјела* — граница или гранични знак између њива или земаља.

[1] Петао се привеже подалеко, па га стрелци гађају.

тек се шале светијема стварима — побију се први, и распећем разбију један другоме главу; а остали, ко кога ко кога, направе двоје носиља и тридесет рањеника, нити су могле обуставити бој поповске молбе и клетве, ни развађа придошлијех гостију, док се нијесу спорници крвнички подмирили, и братском враждом губаво срце насладили. — —

Ево их трећи дан да се суде, ко везане главе и подбрађен, ко руком пребијеном о врату; некоји храмље на тољагу, а некому јошт нагнојена рана точи. Пошто суд преби главу за главу а ране за ране, а усјече подмире новчане гдје квар пресезаше, дође ред да се о међи расуђује.

Отвори збор један стари Хумчанин; хћаше се заклети да чита из књиге; штета да му нијесам ни десете упамтио: „Господо! — заче он. — Часно сјели а поштено устали! Вазда сте се о добру и миру стајали, дао ви га бог посред куће! Да није (нијеку ками!) вас, ми би били као стока без чобана, као лађа без весла, као трава без сунца. Да није,

*тек се шале* — чим се..., кад се... *распеће* — крст. *двоје носиља* — „два убијена мртваца“. *спорници* — парничари. *подмирити се* — исплатити један другога, поткусурати се. *вражда* — велико непријатељство и завада. *подбрадити се* — рупцем везати главу. *пребити главу за главу*... — урачунати погубљену главу с једне стране за другога убијеног с друге... *усјећи* — одредити. *подмир* — накнада. *гдје квар пресезаше* — оној страни која је имала више штете. *часно сјели а поштено устали* — уљудна реч којом се народни говорник често обраћа својим слушаоцима. *стајати се* — састајати се (ради суђења). *нијеку ками!* — „нијек је коб, па га с тога дава *(предаје)* камену“.

боже сачувај, вас, сила би преотела мах, сатрла разлог, угушила збор; прегаоцу би порасла уха,а слабићу, удовици и сирочету не би преостало него да исели! Минуло хиљада година на сред крста, да су се Срби угнијездили за жупана Вукана на југу, пошто су сатрли аламанине из бијела свијета; пак се три брата станила на овој земљи и оградила на Хумцу становник, цркву и воденицу, а притисла сво зетско поље и над њем добила проњарство. Од њих три ево јутрос дишу триста убојника, који нијесу у ничем гори од осталијех Срба. Вили смо гнијездо као ластавица и у њем излегли девет пâсова људû, који су вазда били у првијема гдје се тицало о части отаџбине и имена! Земаном придође у зетском пољу свакаква пука; дивљи стијесне питоме, коза овцу, оса челу: пак, да се нам траг не утре с рђаве жен'дбе, установимо зборски, да се женимо међу собом; јер се данас пород умеће у ујчевину, као да га свака одива у футу

*порасла би уха* (коме) — посилио би се. *на сред крста* — сасвим тачно, тачно као „кад на ваги мјерник *(језичак)* се обустави насред Х“. *аламанини из бијела свијета* — некакав освајачки народ о ком се у народу сачувала тамна успомена а име му се заборавило *(аламан* (тур.) — хајдук, разбојник). *становник* — насеље (?). *проњарство* — право које се добивало од владаоца или другога господара земље да се држи и ради земља, „[тал.] feudo, [нем.] Lehen“. *пас (људû)* — „колено“. *земаном* (тур.) — временом. *траг утре с рђаве жен'дбе* — потомство изумре због бракова рђавих (с девојкама из рђавих породица). *зборски* — на збору, зборском одлуком. *умеће се пород у ујчевину* — деца наликују на мајчин род. *футо* (арап. тур.) — „опрегљача, [мађ.] кацеља *(кецеља)*“.

из рода донесе. Надошлица и поплавица скитача̂, стокапића̂ и скоровечерњака̂ нагна нас да се ограничимо јошт за краља Првовјенчана, и ево како изговара крусовуља старинска: „Хумска граница протеже се западом села с Пијавице на Мрамор, а отоле у покос на Котла, а отоле уз Дубравицу на Вучија жвала, пак право на сјенокос до Раке плоче, гдје се топи у Блато". Ево десет година да су нам „добри" сусједи крадимице обужили ту међу, а побили границе и удјељали крсте[1] гдје их прије није никад бивало, као да смо ми збиља умрли. Не пуштају нас ни да се богу молимо, ни да крсте носимо гдје смо их вазда носили, као да би их наш крст помамио или наше молитве разгубале! Направише комарду, као ко се је на вече спремио боју а не богомиљи, пак док се покоре и свој гријех признаду, неће, нег' се јошт хвале да су ми главу крстом разбили! Пак јошт имају устију да се хришћанима кажу?! Сад ево вам, господо, пред очи, а о души, чисти и бистри разлози; сјетите се да ћемо умирати и пред неумитнијем судијом престати, гдје лукавство и лаж не помажу. Како право тако здраво!"

---

*надошлица* — придолазак. *скоровечерњак* — скоројевић, човек „који је стекао недавна толико да може вечеривати". *ограничити се* — обележити своју границу. *у покос* — у косо. *обужити* — сузити, окрњити. *комарда* (грч.) — месарница. *док се покоре* — место да се...

[1] Граница се у оним крајевима стално обележава, кад се побију каменови и на њима удељу крстови.

Удари да му одговара сусјед, чоек ниска струка а простачина неокресана, али му летијаху ријечи из устију као вода низа стрми жлијеб: „Људи! — викне он. — Слушао сам од му̏дријех нег' сам са̑м да је и лијепа ријеч мито. Некога не можеш купити, да му поклониш Цариград, али можеш лијепом ријечи: ако га помажеш и по ушију погладиш, ако га попнеш гдје није никад био, утопи се у хвале и красне ријечи као муха у млијеко. С тога су мударци бранили спорницима да мажу и судце хвале, јер (опростите пословици) *гдје пас лоче ту и лаје!* — Кад су Млечићи слали бану Шћепану да им Жабљак очисти, бан им одговори: *Дођите, да га примите!* Тако и ја велим Хумчанима: Дођите, да узмете стару међу! За Дукљана и Вукана бивала је зетска граница на Бијеломе Дрину, пак се од нас Срба нико не потежи да рече султану: „Мичи се с ње, и хајде од куда си дошао!“ Кад Хумчанима не помога оружје да се поврате на продано земљиште, претворе крст у нож, пак нам сломију петнаест шишака; рањеници дођоше

---

*жлијеб* — „оно корито низ којега *(низ које)* вода пада с јаже *(јаза)* у млин“. *поклонити* — „даровати“. *помазати* — поласкати. *попети некога гдје није никад био* — уздићи некога незаслуженом хвалом. *бранити* — забрањивати. *мазати* (кога) — ласкати (коме). *бан Шћепан* — Стеван Црнојевић, „отац Иванбегов“. *Дукљан* — у предањима црногорским и приморским име римскога цара Диоклетијана (владао је 284—305 године). *потежити се* — покренути се, постарати се. *помога* — поможе. *сломију* — сломе. *шишак* — нека врста шлема(?).

дома за сунца и за врућијех рана[1]; нô да је просто, кад је наша земља нашу крв пила! Надали се Хумчани да ће им крст помоћи да туђе јагме, нô се крст претвори дреновачом, те раздијели јабуке поједнако. С наше границе до старе Вуканове немају Хумчани ни драче у плоту, па дошли тобож од више љубави да се за нас богу моле на нашу земљу, као да су њихове молитве приступачније к небу, а онамо да се похвале како су изнијели распеће на стару границу, а нас похорјатили и женама претворили! Нијесмо ми, кукавци, знали, да ће Хумчани с крстима гдје нијесу јошт допирали за овијех људи, нити смо се боју наредили; а да смо, привијали би[2] подебље крпе и умачали[3] у дубље витиље. Прођите се, море, нашега, да нијесте јадни; нећемо вас на нашему ни

---

*дођоше дома за сунца и за врућијех рана* — »повратили се с крстâ прије него је сунце зашло и прије нег' су им се ране охладиле« (овим речима ваљда говорник хоће да покаже како је она граница близу њихових кућа, дакле и по тој близини — њихова). *јагмити* — грабити. *јабука* — „дар (рана)". *драча* — трн. *од више љубави* — од веће... *похорјатити кога* — начинити кога хорјатом, нанети коме увреду (?). *наредити се* — спремити се. *умачати* — умакати. *у дубље* — дубље.

[1] Поводом конструкције „за сунца" и „за врућијех рана" Љ. напомиње: „Данас се жали боже злоупотребљује предлог *за* од многих писаоца. Слушао сам једном пред Котором гдје неки учени чоек пита Црногорца, који је товарио вино на мазгу: »Пријатељу, јеси ли то вина купио за Божић?« А Црногорац њему: „Не ја ни дао бог за Божић, већ Божићу; зао теби Божић и Божји дан". Овако се каже: „календар године..., а не: за годину; књига пучка, а не: за пук; пушка за лова, вино за брода или вино свецу, кући, броду, а ни по што: за свеца, за кућу, за брод".

[2] „Хумчани".

[3] „У ране".

с крстима ни с лопатама. Ако нам наше молитве не помогну, тот га нама; ми се распадосмо живи мислећи што ће од нас бити до гроба, камо ли да мислимо што ће бит' од гроба. У невољи мука душу тећи!«

На такве богомрске и простачке ријечи смутих се ја и рекох: „Ви сте Груђани згријешили богу и суду; одебљали пак надебљали. Да су Хумчани унишли с крстима у турско, не би им турци на стопу стали, као што сте ви, тобож хришћани. *Како ко ниче тако и обиче!* Нô нека је граница гдје је била од бабаземана; то вам не пријечи ни длаке ни винаке да не уживате мирно вашу баштину. И ја имам у Скадру нешто кућице, с које носим ујам сваке мијене, нô и да су све скадарске куће моје, не би ми с тога султан поклонио градске кључеве, колико ли ни ја њему потписао стару зетску међу, да би ми поклонио цариградски серај. *Свака сила за времена, а разлози за довијека! Ко пружа ноге мимо бијеља зебе!*«

Суд потврди што ја рекох, а груђански говорџија пође чешући се по глави.

---

*тот га нама* — нека нам га, нека нам буде. *одебљали пак надебљали* — „обогатили пак и осилили". *бабаземан* (тур.) — старо време. *длаке ни винаке* (винике? — дивље лозе) — нимало. *баштина* — имање. *ујам* — најам, (арап.) кирија, ћирија. *сваке мијене* — свакога месеца. *потписати* — „притврдити". *цариградски серај* — султанов двор у Цариграду.

## XXV.

### Чиста памет — лијепо благо.

Једне године негдје о Спасову дневу шетах се узго и низдо̑ пред светога Марка у Млецима, и нешто се бјах дубоко и крупно замислио, мотрећи они храм и око њега оне дворе што су људи богу и себи уздигли својом мудрошћу а нашом крвљу, тек да им се свијет диви богатству и господству; пак рекох сам себи: *Цариград је свијет, а Млеци су цвијет!*

У неко доба ево га гдје к мени иде чоек Арбанас, кога сам по̑давно некуд гледао, с њим се братимио и вином частио, али гдје и кад не бих се могао право заклети.

Пошто се поцеливасмо и за здравље питасмо — „Како си да̑? — Добро, хвала богу, а ти?" — и пошто ми исприча цијелу врећу беспослица, тек да у њему не стоје, дође на ону што га пецијаше: „Знади, рече, побратиме, да сам се у добром часу оженио с цуром младом као капља а лијепом

---

*узго и низдо* — горе и доле. *Цариград је свијет а Млеци су цвијет* — народна пословица: Цариград је велики бројем становништва, али су га Млеци надмашили лепотом. *чоек Арбанас* — човек „из Арбаније". *како си да̑?* — како си дакле? (последњом речју подстиче се одговор на питање).

као јабука, те ме љуби као очи у глави, очи би дала, да панем (уклони боже!) на откуп. Похитах да се оженим, једно с тога, да вежем себи главу; друго, да нађем кући чобана, јер га залуду течеш кад ти га нема ко гледати и чувати; а треће, да добавим заплећа, јер је данас чоек безбратственик свакој рђи на похарици, као одвојено бравче у планини! Имам јутрос четири шуре, као четири Југовића, био им добар дан; а уз њих четири шурњаве и двије удате сваће, процијеђене госпође, могле би дочекати и частити цара, да се не застиде. У тазбини, осим таста и пунице, голема је женина ми својта, барем десетак братучедâ, рођакâ и родицâ. Дома ме је срећа обдарила са три брата као три лава — покријева нас једно шљеме а затвара један кључ, — сва три ожењена и на дјеци, и са двије сестре, као двије виле, и оне удомљене у добру и на породу, а уз њих двије два зета, два бана. Пак од те браће и сестарâ имам синовацâ и синовичнâ, сестричићâ и сестричнâ, која

*да панем на откуп* — кад бих допао ропства па да ме откупљује. *да вежем себи главу* — Љ. тумачи: „да не мисли већ о женама". *заплеће* — „обрана која плећа штити". *безбратственик* — човек који нема братства (јакога). *бити на похарици* — бити изложен харању (насиљу). *шуре* — шурак, „браћа женина му". *шурњаве* — „супруге шуревâ". *сваћа* — „сестра шуревња". *процијеђен* — као пречишћен, префињен. *тазбина* — тастова породица (и кућа). *покријева* (покрива) *нас једно шљеме и затвара један кључ* — „живимо у истој кући". *зет* — „муж сестрин (или кћерин)". *на породу* — с децом. *синовац и синовична* — „дјеца од брата". *сестричић и сестрична* — „дјеца од сестре".

[1] „Пород од браће, сестара, стричева и тетака".

ме зову стрицем и ујцем. Пуна кућа док усхоће бог! Отварао сам књигу на пророка, пак у њој нађох да ћу дочекати унучад и праунучад, да ме зову дједом, прадједом и сакундједом до четвртога паса. Жена ми се дакле има чим забављати частећи и дочекивајућ' својту и ближику, по роду и по дому; по роду: браћу, сестре, невјесте, сваке, братаничице и братаничне, сестричиће и сестричне, кад дођу да је полазе као сестру, заову, сваћу и тетку; а по дому: дјевере, јетрве, дјеверичиће и дјеверичне, заове, заовичиће и заовичне, кад јој дођу у походе као снаси, јетрви, стрини и ујни[1]. Но сва та голема својта не може намирити жени мужа, јер ја, поморац и трговац, не купим

*стриц* — „очин *(очев)* брат". *ујац* — ујак, „материн брат". *отварати књигу на пророка* — питати о својој судбини човека који људима казује из књиге (рожданика итд.) каква им је будућност одређена. *унучад и праунучад* — „синовља [су] дјеца оцу унучад, а њихова опет — праунучад". *дјед, прадјед и сакундјед* — човек је свом „унуку дјед, праунуку прадјед, а прекопраунуку сакундјед". *својта* — сродство „по оцу, или крвна својта, [тал.] parentela, [нем.] Verwandtschaft". *ближика* — сродство „по матери или по танкој крви, [рус.] близочество, [тал.] affinità, [нем.] Schwagerschaft". *род* — породица из које се жена удала. *дом* — породица у коју се жена удала. *невјеста* — снаха, „братина *(братова)* жена". *свак* — „сестрин муж". *братаничиц и братанична* — „дјеца братина". *сестричић и сестрична* — „дјеца сестрина". *заова* — Љ. тумачи: „моја је сестра мојој жени *заова*, а она њој *невјеста за братом*". *сваћа* — свастика, Љ. тумачи: „сестре супруге *(супружине)* мужу су *сваће*". *дјевер* — „брат мужевљи". *јетрва* — деверова жена. *дјеверичић и дјеверична* — деца деверова и јетрвина. *заовичић и заовична* — заовина деца. *стрина* — „стричева жена". *ујна* — „ујчева жена". *намирити* — „накнадити". *купити се* — долазити, бавити се.

[1] Поводом свих ових родбинских назива Љ. вели: „Има у српском језику 85 имена о својти".

се дома годином ни пуна два мјесеца, а жени ми (истина бог!) ово мило, оно драго, али јој је муж и срце и душа, док их пород не преполови[1]. Пак знаш што сам наумио? — да пошљем дома свој лик, нека ме жена у слики гледа, како ме неће заборавити ни за мном чезати. Него те молим као уздана пријатеља, ти си Млецима вјешт, настави ме и напути на каква вјешта занатлију, а не жали ме од трошка, само нек' ми лик приличе као да си јабуку на двоје разрезао. У таквијем трговинама не хоће се циганити!«

А ја њему баш овако: »Не дјетињи, побратиме, кукала ти мачка! Боље се са женом обријетко гледати; *чести целиви љубав губе!* Што би бацао новац у беспослицу и лакардију? Ако си жени драг, као што се хвалиш, она ће сама, кад тебе није дома, насликати твоје обличје у својој глави, какви нијеси никад био у твом дану, пак душе ми љепше и живље него ли би икакав занатлија млетачки. Ако ли те пак не љуби нô из устију, а она ће твојим ликом гдје у крај, да јој ређе под очи падаш; па кад чује да ћеш брзо дома, изнијеће га на видјело а цвијећем окитити, како ће те боље варати. Жена[2] је жена, а муж је чоек!«

*чезати* — гинути од туге, чезнути. *наставити* — препоручити (упутити, ради некога посла). *кукала ти мачка* — место: кукала ти мајка (али говорник ово неће да каже, да не би пријатељу наслутио какво зло). *обријетко* — ређе. *целив* — пољубац. *из устију* — речима, на реч (а не збиља). *она ће твојим ликом гдје у крај* — она ће твоју слику гдегод склонити.

[1] »Љубав се супружна преполови, кад се роде дјеца«.
[2] »Супруга«.

Не хтјене Арбанас да се прође сањарије, већ око мене, као ђаво око крста, док ме не склони и нажене да га поведем у некога сликара с којим се добро̑ држах. Кад му дошли у дућан, каже Арбанас мајстору у каквој ће га ношњи и у коликој величини писати, али му све за све препоручи да га бојадише у лицу утуљена, шкрбна и жалосна, нека му види жена како се објесио и спануо гдје није код ње. Залуду се опирали и ја и сликар тој лудој жељи, и учили Арбанаса да ће му бити рађе жени да га види у прилици здрава, весела и задовољна, ако га збиља воли; ако ли не, да ће се обрадовати кад га спази тужна и невољна, гдје се почео гробу примицати, да лонце кује[1]. Но̂ Арбанас не пушта по ништа да га сликар пише задовољна и бијесна, јер би му љуба помислила да је радосан што је од ње удаљен, и да је њу у велику свијету при другијема заборавио.

Кад виђела нас двојица да не можемо Арбанаса никако одвратити с крива пута, погодимо лик у десет цекина, и да Арбанас долази сваки дан убога код писца, да га мотри и опажа, како ће га љепше угодити.

*нажене* (нагна) — натера. *добро се држати* — бити добро (добар познаник и пријатељ). *писати* — сликати. *све за све* — највише, преко свега. *утуљен* — као покисао (?). *шкрбан* — брижан. *објесити се* — отоболити се, отомбољити се, увенути. *рађе* — радије, милије. *у прилици* — у слици. *по ништа* — ни по што.

[1] Љ. додаје: „од земље“.

Кад дође Арбанас да се пише — силан а здрав, црвенијех образа као рак јастог, глатке шије као јазавац, осмијехом на усницама, — није му лако било окренути лице на тугу ни око на сузу, а сликар му опомиње да га он не може писати већ онаква као што изгледа: румена и ведра чела. Натеже се Арбанас да се претвори мисаонијем и тужнијем, почне да тражи по памети какав узрок јаду и једу, нô колико је год ломио главу не нађе ниједнога. Промисли да га је допао пусти глас да је обудовио, купи кожу на челу, ожимље очима, нô се кожа не намршти ни зеница просузи. Каже му сликар да није добро да се преобража, јер се у лику неће ни сам моћи познати камо ли му жена, а он шупљоглавац прекрстио руке на прсима, клонуо главом да му вилица коталац тиче, као да стоји врх мртва сина: „Нећу, богме, викне, него баш нека ми жена види како сам без ње поражен!"

Наком петнаест дана дођемо ја и Арбанас да прихватимо из сликара лик, и да му труд платимо Тек што сликар извуче из шкрабице слику, викне Арбанас: „Нијесам ја ово, ни дао бог! Љепшега него сам сâм није јошт Арбанашка родила; ја се по

---

*јастог* — велики морсви рак, palinurus vulgaris Latr. *натезати се* — напрезати се. *мисаон* — замишљен, брижан. *пусти глас* — глас о чијој смрти. *ожимати очима* — скупљати очне капке (како би очи засузиле). *коталац* — „она кост што дијели грло од костију, [тал.] clavicola", кључна кост (иначе *коталац* значи јамицу под грлом између кључних костију). *шкрабица* — [тур.] чекмеџе, [мађ.] фиoка.

љепоти и диводи спонашам; а ово је лице бабурасто, клопаво и крње, као неке Манде Плачкавице те је зову, која је раздрла седам мужева, пак јој очи капљу као мироносици! Ови лик мени не наличе камо ли приличе! Нô да се нијеси залуду мучио, даћу ти цекин добре руке, а ликом на ватру!«

Сликар се залуду брани и каже како је Арбанас сам крив што му је лик испао намргођен и сјетан, јер се силом претварао печалнијем, што му од нарави није. — Зовну свједоке и вјештаке, да просуде приличи ли Арбанасу лик, нô Арбанас не хоће да се преобрази као кад се је писао, нô се јошт боље надирâ да изгледа веселији него што је обично, како би одаро који дукат од погођене цијене.

Видим ја да се сликар почео гријати и да би давиџије лако могле до рука доћи, пак му намигнем да се скроти, а Арбанаса одведем на брод, да се у самоћи разабере и у разлог дође.

Кад било у вече, укради се ја Арбанасу и дођи у сликара, који стаде да ме кори што сам му довео онога дивљана, да с њим

---

*спонашати се* — помињати се као пример. *бабураст* — који је као у бабе. *клопав* — клемпав. *Плачкавице те је зову* — коју зову Плачкавицом. *раздрла седам мужева* — опремила у гроб седам мужева. *мироносица* — једна од жена што су носиле миро да мажу мртво тело Христово и над њим сузе лиле. *наличе* — наличи. *приличе* — приличи. *добре руке* — »дара«, (тур.) бакшиша. *печалан* (застарала реч) — жалостан. *надирати се* — претерано се напрезати. *одаро* — одадро, откачио. *давиџија* (тур.) — парничар. *до руки доћи* — потући се, почупати се. *скротити се* — умирити се.

послује. Ја му пребројих десет дуката од својих пара, тек да се пријатељу не мразим, али га научих да прилијепи лику на главу од јајеће тљенице магарећа уха, пак да лик објеси онако изгрђен о врата дућана.

Наком трећи дан доведи ја Арбанаса као намјерно у ону улицу гдје је сликар. Кад оба дошла једанак код сликарева дућана, украду се Арбанасу очи на објешени лик, па кад му видје на глави магарећа уха, унићe као махнит у дућан и стане да грди и псује сликара на вражји начин. За Арбанасом уљегни и ја и реци му да мучи, да се не срамоти, јер би се с њим ругала и млетачка дјеца, да га чују.

А он мени: „Али не видиш, болан, како ме је обручио и нагрдио? Имао бих рашта да му се носа дохватим!"

А ја њему: „Прекрсти се, ако си се помамио; ово нијеси ти: овај ти образ не приличе колико ли ни врба крушки. Пусти сликара нека ради сликом што му је драго; његова је!"

„Како ми не приличе, је ли игдје икога?! викне Арбанас иза свега грла. — Они дан кад сам га први пут видио у оној невидјелици и тмуши, хоћах се богом заклети да ми није никуд свој, а данас на отворену

*тљеница* — танка опна. *намјерно* — „случајно". *једачак* — заједно. *обручити* — обрукати. *носа се дохватити коме* — ударити кога руком по образу, ошамарити. *тмуша* — тама.

зраку — пуки ја, као да ми је ко главу посјекао и на платно пренио!«

А ја од јада: »Није, болан, стога, нô зато што је сликар јуче лик допунио и до праве истине дотјерао! Куку, људи!«

»А сад?«

»А сад, богме, да платиш занатлији двоструку муку; што је лик сликâ, и што ће да му смиче магарећа уха, а то је најтежи занат на свијету!«

Плати Арбанас двадесет цекина, а дође трећи дан, да понесе шутасти лик. Нô ако му је сликар скинуо уха магарећа с лика, није са живе главе, већ Арбанас остаде оно што је прије био и што ће до гроба бити.

*Чиста памет — лијепо благо!*

---

*сликâ* — сликао. *шутаст* (обично о стоци) — онај који је с »малим ушима или розима«.

## XXVI.

## Најтеже је доћи врагу трага.

Било се завадило братство брчеоскога манастира, пак се чекала дан на дан међу калуђерима погибија. Могло им је бити да живе као бегови, нô у велику добру пресиле, пак им нека несрећа не даде да мирују и да се богу моле, већ се прегонили око старешинства и кључева[1]. Причаху људи из околнијех села да је игуман, кад је једном мр̑о, рекао настојницима около постеље: „Не жалим своју смрт — та ме проћ' не може, — већ жалим што немам коме прерручити манастирске кључеве!" А један од калуђерâ њему: „Отегни ти, игумане, па ћемо с кључевима лако!"

У двије године свађе запуште и обатале црковину: стока без неге и чобана липсала с метиља и црквавице; винограде

*брчеоски* — онај који припада Брчелама (двема селима у Црмници у Црној гори). *чекала се калуђерима погибија* — очекивало се да ће калуђери погинути један од другога. *пресилити* — сувише се осилити, постати обесан. *прерручити* — предати у руке. *отегнути* — умрети. *обаталити* — занемарити, запустити. *црковина* — црквено имање. *метиљ* и *црквавица* — неке болести од којих стока умире.

[1] „Благајне и ризнице".

неокопане угушио блор и мухар; обријетко се и звоно чујаше; него се затвараху свак у својој ћелији, да снују и припрежују како би један другоме главе дошли. Не бјаше ту већ приступишта ни псу ни чоеку!

Кад не хтјену послушати владику нити се покорити црковној стеги, скочи ми настојници да их помиримо или из манастира дижемо.

Игуман Исаија, чоек нарави напрасите, надут а незналица, једва писмо срицаше, а у књизи запињаше као ја; спор као доњи млин; бјаше лакоуман и лаковјеран, свакој лажи приступачан; а проигуман Мелентије, вјешти лисац, који је обишао Буну и Буницу и ђавољу трницу, умијаше буху потковати а длаку на деветеро расцијепити. Ту пристајаше и један трећи калуђер, што изгледаше богобојажљив и кротак, али под благијем ријечима пун губе и лукавства.

Кад нас четири дођосмо у манастир, разговарамо се међу се код кога ћемо најприје поћи на мобу; или к игумну, тобож старијему, или к проигумну, тобож мудријему, пак уговоримо да походимо најпрво

---

*блор* — некака травуљина (?). *мухар* — „неко дивље жито ситније од проса", setaria glauca, P. B. *припреживати* — вребати. *настојник* (црквени) — (лат.) тутор. *надут* — надувен. *запињати* (у читању) — застајати, с муком читати. *спор као доњи млин* — Љ. тумачи: „под млином који се окреће има други млин стојећи". *проигуман* — калуђер „што је био већ једном игуман". *обишао је Буну...* — свуда се наскитао (*Буна* и *Буница* — „двије ријеке у Херцеговини". *трница* — „кућа поземљуша сламом покријена, појата"). *губа* — гријех. *моба* — молба.

проигумна. Нађосмо га затворена у ћелији гдје приправља посту смок: у једну бачвицу гвозденијех обруча слаже сухе смокве, а врх сваког реда сипље по шаку морача и ловорикова лишћа, да су му слађе. Назовемо му добро јутро, пољубимо десницу и питамо како је; а он ће ти нама: „Ја сам као просуља бијеле нећеље, кад у селу није до једне, пак ју кућа кући преручује, да у њој цкврле и уштипке пригају. Тако ради са мном владика: вуче ме од манастира до манастира, са зла на горе, док се јошт мичу ове четири куса." — Један му се од нас открије и рекне лијепијем начином: да је свађа братства ископ манастиру а зао примјер грешну пуку, пак да смо дошли кастилице, да га помолимо, као старијега по годинама а мудријега по памети, да се склони и попушти. А он се стаде смијати у вас грохот, пак нас припита: јесмо ли били у игумна да његову чујемо. А кад му казасмо, да ћемо тамо ако нам он обећа мир, стаде да прича:

„Био у моме родноме мјесту један тежак на нејакој дјечици, који је живио у великој тјесноти и крвавијем знојем избијао

*смок* — пригута, оно што се смочи (по мало једе) уз главну храну. *бачвица* — буренце. *морач* — копар, мирођија. *ловориково лишће* — [нем.] лорбер. *просуља* — тигањ, „мједени суд у чему се што прига *(пржи)* на ватри у маслу или у уљу". *преручивати* — давати из руке у руку. *цкврлити* — цврљити, топити (маст), чварити (можда *цкврле* значи на овоме месту: чварке). *уштипак* — приганица, врста колача. *пригати* — пржити. *кус* — уд (нога или рука). *ископ* — пропаст. *кастилице* (тур.) — нарочито, „навлаш, [тал.] appositamente, [лат.] ad hoc". *тежак на* ... *и* — тежак који има дечице.

хљебац из земље. Потегне несрећа до краја: липше му на пријечац, у највишем брчу орања, вô храњеник, као да га закла вук! Препане се жалосни чоек да ће му земља остати јалова, пак се залуду мучио и вратоломњао, да гдје нађе спрежника обездружену волу на наполицу, или на изор, или на зајам. Дотужи му сестра невоља, тер ти он у једнога каматника да му повересија који дукат, да купи ораћега вола. Каматник се побоји зајмити тежаку новца, јер, као он обичаваше рећи, није изгинула вересија него ли враћање. Поче каматник да тежаку зановета, како ће га одбити: да су волови о прољећу скупи, зимус гладовали пак се пролили на младој трави; златна пара скочила на високо; просуо по туђим рукама нешто новца што је гладан приштедио, пак сад зја на звијезде; и сличнијех зачепица: — „Него — рече — ја бих те свјетовао као пријатеља да научиш орати с тијем остатком. Сутра зором изнеси рало и дождени плавоњу на поткутњицу, а нека ти домаћица зготови нама двома ручак, доћ' ћу ја у прозорицу и спрегнути те у јарам с плавоњом,

---

*брч* — јек, врхунац кога посла. *јалов* (о земљи) — необрађен и без рода. *изор* — погодба по којој се узме у другога во за орање па се за то нешто плати. *повересијати* — дати на вересију, позајмити. *зановетати* (коме) — на дугачко говорити некоме штогод што овоме није пријатно. *како ће га одбити* — да би га одбио. *златна пара скочила на високо* — поскупело злато (новац). *гладан* — гладајући, откидајући од уста. *зачепица* — зачкољица. *дождени* (дожени) — догнај, дотерај. *плавоња* — „вô плави“. *поткутњица* — њива испод куће. *прозорица* — прозорје.

а научити да уза њ ореш; тако се нећеш дужити ни капе скидати!« — Тако збиља и учинс. У цик од зоре дође каматник и нађе тежака с лијесом на поткутњици, па га спрегне с плавоњом у јарам, а објема објеси тељигу о врат тер почне ралом окретати а љемјешем бразду риљати. Била земља суха као прга, а тежак изнемогао у невољи. Поче орач да подвикује »ај, море, ај!« и да плавоњу боцка ошњем, да брже краче. Нô је била пала на говедо сва мука, јер му је спрэжник жље помагао. Опет орач жигне ошњем вола у кусове, а ишно и тежака у дебело месо. Биједни тежак подигне од бола ногу, пак обазријевши се на орача рекне му: »Не боди мене, јадан не био, нô плавоњу; ја умијем зборити и збор разумијем!« — Тако и ја вама вељу: пођите у игумна и њега жигните, а мене не треба бости; ја умијем зборити и збор разумијем!«

Кад нас четири чусмо причу, подвиј уши и пођи скрај проигумна као опарени, да тражимо по манастиру игумна; нô колико се вртјели и преметали, не нађи га никуд. Рипни се ја уз једне уске стубе на петар

---

*дужити се* — задуживати се. *капу скидати* — »молити се«. *у цик од зоре* — »кад зора цикне *(почне)*«. *лијес* — рало с јармом. *тељига* — савијен прут којега се крајеви забоду у јарам волу око врата. *љемјеш* — лемеш, раоник. *риљати* — Љ. тумачи: »прасе рилом риља; овдје риља љемјеш«. *прга* — врста јела (као качамак) од сијерка (који се најпре испржи па онда самеље). *ошањ* — остан, орићак, прут којим се волови гоне. *кракати* — корачати. *жље* — зло, слабо. *ишно* — малко. *петар* — (перс.) таван, »најгорњи под *(спрат)* под тигле *(под кровом од ћерамиде)* гдје се треба пети«.

под саме тигле, гдје се не види прста пред око, а да се животом пружиш у дубак, разбио би главу о кабруч или о жиле, пак се онако згучен притаји и ушај хоћу ли што чути. До мало ми се учини као да неко шапће у једном куту, тер ја напни уха а пани потрбушке, да ушам. Кад ли они млади калуђерић — зовијаху га Арсенијем — плаши игумна: „Добро се притаји и сакриј, јер је отац Мелентије довео војску да те стуче, пак те траже и сваки угао премећу, да те обрету“.

Чух ли ти ја то, повратим се к дружини, кажем им шта сам чуо, пак изађемо сва четири на пољану пред црквом, да се договоримо шта да се ради. Кад били на пољани реци ја дружини: „Видите ли онога Арсенију: лукавијега створа од њега нема; он је миру супостат, и наумио је да наведе она два старца да се међу се покољу, како ће се он са̂м овдје ширити: друже се, не знаду се; живе, не љубе се; мру, не жале се!“

А у та разговор ево ти Арсеније гдје нам ракију носи. Пошто оциједимо по једну чашицу оне мученице, питамо га с чега су се старешине завадиле, и који је од њих двојице бољи.

А он лицемјерно прожвака: „Они су оба добри, добро им бог дао ка̂ и хоће, благо

*тигла* (лат. tegula) — црец (на крову), (грч.) ћерамида. *пружити се у дубак* — исправити се. *кабруч* и *жиле* — „дрвље лијеса или кутњега покријева *(покрива, крова)*“. *згучен* — згрчен, „скучен“. *ушати* — слушати. *обрести (обретем)* — наћи. *супостат* (старослов.) — „противник, напасник“. *оциједити* — искапити.

њиховој души! Нег' је сотона ставио међу њима реп, да ископа ови храм; али се надати да ће бог милостиви сотону обестрвити и у манастиру мир повратити!«

Помолимо га да нам пошаље игумна, да се ми с њиме поразговоримо. Пошто се подуже нијецкао и оговарао, напокон обећа да хоће, и збиља не прође николико времена, ал' ево их оба к нами. Игуман изгледаше спанут и сјетан! Стаде један од нас да га моли да попушти: старијему није срамоте да се млађим претвори, да се скроти и к миру склони!

А он не хтје да међу нама сједне, нô увалио оба палца од руку за појасом на бокове, пак пошто подвије вијенац под камилавку, удари и он да прича, срећом нашом у кратко: „У мојој младости, рече, дјачио сам у Приморју. Кад дође цркви храм, приступи на славу ода свуд пука као тушта. По летурђији хоће свако чељаде једно и по једно да цели икону празничку. Нô икона бјаше велика, окована у срми а гола без цакла, пак се црковни настојници побоје да ће сребро потамњети на икони од више це-

*обестрвити* — прогнати без стрва (без трага). *оговарати се* — одговарати се. Љ. напомиње: „данас кажу *извињивати се*, што није ни славенски, то ли српски“. *спанут* — опао, малко омршао. *вијенац* — дуга коса, Љ. вели: „кад калуђери скупе косу у вијенац, да је ставе под камилавку; у трећој књизи народнијех пјесама, у 13 пјесми, рек' би да Вук није знао шта значи та ријеч“ (доиста се Вук рђаво домишљао да *вијенац* значи *бројанице*, али се после у „Рјечнику“ поправио). *храм* — слава (светковина) црквена, дан онога свеца коме је црква посвећена. *тушта* — мноштво без броја.

лива, зноја и апе, пак се проуме да уз велику икону наклоне мању од проста дрва, а нареде црквењаку да покаже прстом свакоме чељадету, што приступи да прилику цели, гдје ће љубити. Пошто се изреди доста пука, приступи у пожње чоек, који је са црквењаком живио у великој мрзости, па кад видје да му црквењак биљежи прстом гдје ће да цели, погледа га попријеко и викне: „А јадан, јадан! Нећу целивати гдје ме ти учиш, ако ћу се до часа помамити!“ тако и ја — сврши игуман —. нећу се љубити проигумном, како ме ви напућујете, ако ћу до часа умријети“. — Пошто то изусти, окрене нам плећа, побјеже у манастир, да се опет крије, а отац Арсеније по за њ, да га боље страши.

Што сад да радимо? Кад нам се досади, а дође ноћ на врат, пођосмо у ћелију Арсенијеву, и нађемо га гдје метанише и скрушено бога моли.

Приступим к њему и речем му: „И ја сам, оче, с оном твојом, да је кренуо сотона да ископа ови оџак, пак смо дошли да те питамо: има ли сотони лијека?“ — А кад рече да има: пост и молитва, а ја њему: „А да ударај, за бога, у троструку пост и

---

*целив* — пољубац, љубљење. *апа* (вапа) — „дах“ (Ово је тумачење тачно, али је погрешан пример који Љ. казује да га посведочи: „Удари га с апом од топуза; српске народне пјесме“. Тај стих гласи: „удари га *сапом* од топуза“ а *сап* је турска реч и значи: држаље). *проумити се* — домислити се. *наклонити* — наслонити. *целити* — целивати. *у пожње* — доцније *по за њ* — по за њим, из даље за њим. *кренути* — наканити се. *оџак* (тур.) — знатна кућа,

молитву, да бијеса трујебиш из манастира! Не изагна ли, Арсеније, сотону, на ти бога и божје вјере, хоћеш ти одавдје најпрви испанути, ако ћемо се нас четири сотоном претварати; и да си здраво!«

Остаде Арсеније као осуђен. Вратимо се ми кући и углавимо да се нађемо до петнаест дана у Брчели. Кад се напуни рок, дођи ми у манастир и нађи калуђере у највишој љубави и складу. Ту нас почасте и проведемо у радости читави дан. При поласку препоручимо Арсенији да добро пази и стражи да не би почем сотона опет унио кожу у манастир, јер би њега најпрво прогнао.

Таква мира и поретка, пошто ишчезну сотона, није бивало у ниједноме манастиру на бијелом свијету. *Најтеже је доћи врагу трага.*

---

*на ти бога и божје вјере* — ево ти бог и божја вера, кунем ти се богом и божјом вером. *испанути* — искочити, излетети. *као осуђен* — постиђен. *углавити* — уговорити. *стражити* — стражарити. *почем* — „случајно". *унијети кожу* — ући, увући се.

## XXVII.

### Чини добра а не кај се.

Једне године по Божићу сретох на наш пазар пред Котором неку владику, која сједијаше на угасној пустошини, пошто јој муж и синови погибоше у боју са турцима служећи крилатога лафа. Нешто помажући сиромашну својту, нешто с ње влаште узноситости и раскошности, распрши, у мало доба, обилату оставштину, да јој није од ње преостало до једне велике куће у Биговој подну Грбља, гдје је живјела осамљена, помињући се прошле славе и обилатости. Сједијаше владика на пазару прекрштенијех руку и лијеваше сузе низ образе, жешће него кад је чула мужу и дјеци пусти глас. Уболи ме њезин плач под лијевијем ребром, јер ју познавах и бјах јој два три пута био у

---

*наш пазар* — тржиште у Котору (пред северним вратима градским) на које Црногорци сносе своју трговину. *владика* — „жена властеоска“. *угасан* (о дому) — опустео, који се *угасио* (јер су му помрли господари, мушке главе). *пустошина* — имање које нема господара. *крилати лаф* — Млеци, „[тал.] Венеција“. *с ње влаште* — због своје, због рођене. *узноситост* — поношљивост. *распршати* — растурити. *Бигова* — село у Грбљу (у Боци) с пристаништем на Јадранском мору, „лука на бокешком приморју, [тал.] Traste“. *пусти глас* — глас о смрти нечијој. *под лијевијем ребром* — у „срцу“.

гости, а и осим тога жао ми је видјети жену поклеклу и самохрану гдје се распада у сузама, пак јој се примакох и упитах је: „Што ти је, госпе, који су те нови јади задесили, те оно плачеш као кукавица на сухој граници?“

А она мени надрто: „Кад помоћ' не можеш, што ме зларад питаш, већ да причањем јаде позлиједим? *Тешко ономе кога жале!*“

А ја поврни: „Ко зна могу ли ти помоћи? Ако буду ране видовне, тражићемо им лијека; буду ли без пријебола, олакшаће ти туга, кад је подијелимо!“

Владика уздахне и дубоко потхвати, пак поче да прича: „Донесе несрећа моја три Пуљеза у Бигову, негдје о Малој госпи. Ево их у мене да ми премјере и прегледају пусту кућу с краја на крај, пак ме у потоње упитају бих ли им је најамнила од Митрова до Никоља днева, да у њу растоварају суху рибу, коју кане куповати у горњој земљи крајем језерâ скадарскога и хоридскога, а да ће ми за то вријеме платити двадесет цекина ујма; јер им је, реку, у Бигову наручније догонити и у Пуљу превести трговину него ли икуд у Приморју. Кад дôх с њима

---

*поклекао* — пострадао. *распадати се у сузама* — горко плакати. *надрто* — набусито. *зларад* — без потребе, зàлуду. *поврнути* — одговорити. *видован* — онај „који се може извидати“. *Пуљез* — човек из Пуље (покрајине на Јадранском мору у јужној Италији). *у потоње* — при крају, на послетку. *најамнити* — издати под најам. *горња земља* — брдовити крајеви у унутрашњости (даље од мора). *језеро хоридско* — Охридско језеро. *ујам* — „[тур.] ћирија“. *наручније* — више (и удесније) уз пут. *дôх* — дођох.

у которски суд, да ујам примим а кључ предам, рекну Пуљези: „Нећемо ми примати из тебе кључа, него ћемо ти дати јошт преко ујма двадесет дуката настојбине, ако се потхватиш пред судцем да ћеш нам чувати рибу од лупежа и црва; али да је ни по што не предаш другоме никоме осим нама трема, кад дођемо нашијема животима да ју примимо; предаде ли рибу коме другоме, пак било и двојици од нас, да си дужна вратити ујам, настојбину и сувише платити триста цекинâ рибе; а за боље јемство нека ти је кућа у застави, док нам рибу предаш“. Ја се на мој зли пут слакомих, као ко је жељан новца и остао имућем на танку; потпишем ојађелу тврђу (а није она него ја!) и намакнем сама себи замчицу о врат! Кад вријеме прохлади а сјевер поче да ћури, ево карван иза карвана с пунијем врећама пастрве, док се пуста кућа напуни удушена с пода до крова. На сами Никољ дан (на јаде ми дође!) ево два од она три Пуљеза, и кажу да су им друга посјекли хајдуци у Малисији, а донесу кадӣну свједоџбу како је погинуо и попову како га је укопао пред

*из тебе* — из твојих руку, искрај тебе. *настојбина* — оно што се коме плаћа за настојање (старање) око некога посла. *нашијема животима* — ми лично. *у застави* — у залози. *на мој зли пут* — на моју несрећу. *тврђа* — „писмо, [тал.] documento“. *није (ојађела) она него ја* — ја сам ојађена а не она (тврђа, писмени уговор). *ћурити* — дувати. *пастрва* — „слана и осушена риба“ (исто се тако зове и осушено усољено месо: свињско, говеђе и овчје). *напунити се удушен* — напунити се пун пунцат. *Малисија* (Малесија) — планински крајеви Арбанаске између Црне горе и реке Дрима.

неки манастир. Потраже оба да им предам рибу, а ја, да се не преварим самосвјетна, пођи у Котор и свјетуј се с пријатељима и људима од закона: како да се владам. Рекну ми свиколици: „Предај рибу тој двојици живој: прије би се риба распала нег' ускрсла мртва глава!“ Ја узми при себи мртвачка писма, а Пуљези с рибом низа сиње море. На сами Божић, таман бјах сјела да се самохраница омрсим — а нећу него се отровати! — ево ти трећега Пуљеза гдје је ускрснуо и дошао по рибу. „Какву рибу? — викнем ја као бјесомучена — ако си се повукодлачио, прелети преко мора, да тражиш ортаке што су ти рибу понијели, пак њима крв пиј, а од мене се, сироте, прођи, да ти душу не кунем: ја ти нијесам дужна до љубави ништа!“ А он стаде да се смије и са мном подругује, пак ми одговори: „Нијесам ја умро̑, нити ме је главе забољело у турској земљи, но̑ си се ти уортачила са она два лупежа, да моје потомите; него враћај новце и плати рибу, или ми уступи застављену кућу!“ Тер ти ја, јадна, у Котор код пријатеља̑ и људи̑ од закона, а они ће ти мени: „Таквој се пријевари није нико могао досјетити: није ти нико крив до твоје зле среће; него ти је боље панути на добре

*самосвјетан* — онај „који се сам свјетује“. *повукодлачити се* — постати вукодлак (вампир), повампирити се. *понијети* — однети. *потомити* — прикрити. *застављен (заставити)* — заложен (заложити). *панути на добре људи* — поверити се добрим људима (*добри људи* — „кметови, одабраници, [лат.] boni viri“).

људи да они то просуде. Не хтјенеш ли, платићеш ступе и чавле!« — Сад не знам ништа што ћу од својега живота и гдје ћу ударити главом, пак сам се наумила утопити у то море, нека ме рибе изједу, кад нијесам умјела ја њих!«[1]

А ја њој: „Није топац ко каже наприје да ће се топити, нити је луч догорио до ноката, него хајде с ове стопе дома, а остави мене мјести себе, да те ја код суда браним. *Јачи хаша него паша!*«

А она ће мени: „Жље ћеш ми ти у широкијем гаћама помоћи, кад нијесу могле прве которске главе. Ти не знаш ни путом ходити, а ни кад си ситан!« У тому дође позивач да води владику у суд, а она се препани и некуд остркни, да јој тобож суд не дође у траг.

Бјах се добро разјарио на оне госпине ријечи, нô не хтјех дати своју за женску памет,

---

*просудити* — Љ. тумачи: „*просуда* је суд добријех људи; *осуда* је она што изда законити судник; *пресуда* — кад ко коме пресуђује, [тал.] riforma del giudicato *(преиначење пресуде)*; *предсуда* — [тал.] pregiudizio *(предрасуда)*; а *осудбина* је [тал.] condanna, [нем.] Vorurteil“. *платити ступе и чавле* — платити главно („главу“, главницу) и све споредно („добит и све трошке“); иначе *ступа* значи *кучине*, а *чавли* — клинци. *топац* — човек који се топи, утопљеник. *наприје* (напријед) — напред. *јачи хаша него паша* — „боље је у суду нијекање *(одрицање)* него ли судникова власт“ *(хаша* (тур.) — одрицање). *ти у широкијем гаћама* — ти прост сељак (сељаци носе широке чакшире, а грађани узане панталоне). *не знаш... кад си ситан* — не знаш ништа, „као дијете које не зна кад је ситано“. *остркнути* — одскочити, шмугнути. *не хтјех дати своју за женску памет* — не хтех оставити своју памет и намеру па поступити онако како би одговарало жениној памети и поступку.

[1] „Кад није умјела да рибу сакрије и прода“.

а и жао ми бјаше видјети гдје су се удружила она три гурсуза да одеру ону старицу; тер ја пођи мјесто ње у суд. Кад ли ту Пуљез, гдје чека владику да му новце преброји. Приступих судији и казах му како је баба дома пошла, а мене послала да се обавијестим рашта јој је зваће.

Судија, чоек осовне нарави, као да на драчама сједијаше, рече ми: „Нека преда баба овоме Пуљезу до сјутра рибу јали паре; ако ли не, пође јој кућа на лицбу“.

А ја њему: „Ето кућа пуна рибе: нека дођу сва три Пуљеза, да је приме. Кад тврђа изговара да баба не смије рибу предати већ свијема трема, како си осудио да је преда овоме једноме? Мјери једнијем лактом!“

Судник дође при себи и рече ми: „Добра ти је, влаше!“ а Пуљезу: „Хајде доведи ортаке, а риба ево!“

Хћаше Пуљез да нешто прожвака, а судник га изажден скрај себе, и не хтјене чути да се већ о томе говори. —

Пођем у Бигово са сином, госпи Јели на честито. Кад јој казах да сам је обранио од Пуљеза, а она ће мени: „Док је бога и луждева суда не бојим се ја напасти. Ја сам се Пуљезом ругала; није мени требало бра-

---

*гурсуз* (тур.) — неваљалац. *зваће* — позив. *осован* — осоран. *на драчама* — на трњу. *лицба* — јавно надметање, лицитација. *изговарати* — гласити. *мјерити једнијем лактом* — мерити истом мером. *влах* — тако по Приморју зову градски католици православне Србе из унутрашњости. *прожвакати* — промрмљати, нејасно казати. *изажденe* (изагна) — истера. *на честито* — на честитање.

ниоца врх чистијех разлога. Мука би било мене и криву осудити, камо ли праву!« Па кад то изрече, обрати нам плећи, тек да у ње не коначимо. Тер ти нас два млитај по селу, да тражимо конак, било и на крвничка врата.

Уз пут рекне ми син: „Лијепо ли ти ова баба захвали на доброчинству!«

А ја њему: „Дакле ти не би у невидјелици спасио топца, јер те не види који си, пак ти не може остати харан. Мој синко, ако коме добра чиниш тек да ти је харан, ту ти правога доброчинства нема, јер је и харност плата, па како дебела, да снизи чоека до роба! Што није мукте то је трговина. Харност и пријекор губе доброчинству име! Право доброчинство стоји у томе, да они који га учини одмах заборави, а они кому је учињено никад. *Чини добра а не кај се.*

---

*врх чистијех разлога* — преко чистих разлога, код јаснога мога права. *млитати* — тумарати. *спасио* — спасао. *харан* — захвалан. *харност* — захвалност. *мукте* (перс.) — бесплатно.

## XXVIII.

### Како који слијепи тако горе гуди.

Добро су говорили стари људи: Божић — јесени светац; до Божића ни глади ни зиме; боже те уклони од Савине смрзлице.

Презимјех једне године у Котору, да мирим[1] Приморце и Залажане, и ходио три пут на Љуту, као Петроније на Браиће. Око Трипунице — јек од зиме; међу сијеком сјекотом и маром маротом учини у Боки студен, да такве не зна ко има сто година! Све се од једном полоји небо, замете ситни снијег, покрије брда и долине, путове и постопице, куће и колибе, а сравни јаме и поноре, да је Ловћен изгледао као груда сира.

---

*јесени* — јесењи. *Савина смрзлица* — мраз „о Савину дневу". *Залажанин* — човек из Залазâ (Велики и Мали Залази — два села његушкога племена у Црној гори). *Љута* — „бокешко село" близу Котора. *као Петроније на Браиће* — „залуду", Љ. тумачи: „Причају да је у једноме манастиру приморскоме рекао игуман при вечери: „Ти ћеш, оче Петроније, сутра на Браиће поћи". А калуђер не пита: којим послом, нô пође и дође с Браића без посла". *око Трипунице* — „о Трипуну дневу" (почетком фебруара). *међу сијеком сјекотом и маром маротом* — „мјесец фебруар међу јенаром *(јануаром)* и мартом *(сијеко* — сечан, јануар. *маро* — марат). *полојити се* (о небу) -- побелети, навући се пепељавим (као лој) облацима. *постопица* — стазица. *груда* (сира) — као већа гука.

[1] Као кмет или добар човек.

Нигдје заврјети усахла јасена то ли зелене ил' увехле траве; као да су се по земљи с неба просуле магазе шећера. Надали се људи, вјешти поморци, да ће на онакој влаги објужити, пак се снијег растопити, пошто је омркао земље и маслине, да боље роде житом и уљем; а оно не хтје, већ духне сјевер с планине да је зец матер тражио! Почне да бриди ледени вјетрић као да те ко копривом шиба; удара зуб о зуб, а месо отпада од костију. Смрзли се источници живе воде, а низ ревоточине, жљебове и потоке висили мозори као сједро: да спуштиш низа смрзли залијев наранџу, ваљала би се с Котора на Пераст као низа стрмо цакло. Ко имао дома дрвља, пива и хаљина, забије се као спуж у кору, ко ли не, дрктао ка господски пас. Ходећи путом, свакоме сукаше пара из ноздара налик дима из душњака, пак се пара на брцима следи, а длаке накострече кâ у свинчета; нико никоме мимогред не називаше добро јутро ни помоз' бог, него свако трчи кâ да му је принаглица или да га кулук гони, пак у оној хитњи по-

*објужити* (о времену) — настати југовина. *омркати* — оплодити, начинити плодним, „фигурално: погнојити". *зец матер тражи* — тако се рече кад стегне велика цича. *источник* — точак, извор. *ревоточина* — стене низ које вода тече. *жлијеб* — дрво издубено као корито да низа њ тече вода. *мозор* — мосур, као клип од леда. *сједро* (седро) — кречни мосури који висе по пећинама, (грч.) сталактити. *Пераст* — варошица на морској обали у Боци, неколико километара далеко од Котора. *цакло* — стакло. *пиво* — пиће. *душњак* — одушка на парном суду. *принаглица* — хитња. *кулук* (тур.) — „пандури, [арап.] кавази, [нем.] патрола".

платом поплузне, сломије врат или разбије главу, а не може да се сам дигне, што га неће неко други подухватити и у дубак ставити. У соби се мрзла вода у тикви а уље у канђелу, а кад с прозора пљунеш, пане на тле пљувотина као зрно од олова. Такве витешке невоље не дао ти бог ни злотвору ни напаснику!

За̀душне недјеље попушти зимња оштрота, не много (убио је бог!), али се озеблу људству учини ка̂ да му је из онога пакла Илин дан освануо. Почну чељад да се разговарају, да прича свако своје јаде, ка̂ родиља која се сретњо раздвоји.

На оној наглој промјени времена пук се поболи с хропотине, вучца, костобоље, протријеска и нахладе; ево, рекох, добра година лијечницима и љекарима! Многи бо̂ници отегну, а многи остану у злој кожи, док се сунце с југа не поврати, да им кости омари и крв смлачи!

---

*поплат* — (тур.) табан. *поплузнути* — попузнути. *сломије* — сломи. *у дубак ставити* — усправити. *на тле* — на земљу. *задушња недјеља* — недеља пред белом недељом (а после ове настаје часни пост). *раздвојити се* (с дететом) — породити се. *хропотина* — назеб у прсима, катар („[тал.] cataro“) у прсима (један писац вели да је *хропотина* — инфлуенца). *вучац* и *костобоља* — болест у којој боле зглобови међу костима, улози, „[тал.] artritide“, реуматисам у зглобовима. *протријесак* — протисли, пробади, „[тал.] polmonea“. *нахлада* — назеб, „[тал.] costipazione“. *добра година лијечницима и љекарима* — „апотекарима п лијечницима обилата корист“ (*лијечник* — чо̀век који лечи болесника; *љекар* — човек који продаје лекове, „апотекар“). *отегнути* — умрети. *у злој кожи* — рђавог здравља. *омарити* — огрејати.

Међу болесницима бивало је и господе, ненавикле злу времену. Градски кнез, који је нашљедио од старијех охолост и мржњу против пучанима, зулумћар и пучки напасник, понижен вишему а свирјепан нижему, није горега бивало колико дужде влада, — простријели га она необична смрзлица, отекне као бачва, и пресели на сами бијели петак, мрцин с овога свијета. Бог му био бољи нег' је он пуку! Укопају га чисте недјеље славно и дично, што тако нигдје чоека. Потрошило се око опјела и воска капа дуката̂, како је сам наредио попу при самртноме часу, велећи: „Кад сам био жив одвојенији од осталијех људи, нека ми буде одвојеније и мртвоме. Има људи незналица, који се могу сакрити и живи и мртви за прстом од руке, а има људи на гласу, које не може заступити планина!"

Уз провод носили дјаци сребрне крсте с црном марамом, а за њима двије и по двије дјевојчице у мавеној свили, с копреном на глави а дублијером у руци; пак узастопице властеоски синови штитом племићкијем на

---

*градски кнез* — управник града Котора. *пучанин* — човек који није племићскога рода. *понижен* — понизан. *колико дужде влада* — у целој луждевој земљи. *бијели петак* — петак беле недеље. *мрцин* — Љ. тумачи: „да не дочека воскресни *(ускрсни)* омрсак". *чиста недјеља* — „прва седмица часнога поста". *восак* — воштане свеће које се пале о црквеним свечаностима. *одвојен* — издвојен, одабран. *незналица* — незнатан човек. *заступити* — заклонити. *провод* — пратња. *мавен* (арап.) — љубичаст, „[нем.] violet". *дублијер* — велика воштана свећа. *штит племићки* — штит с племићским грбом.

прсима, а у руци вијенац мртва цвијећа. За овијема носила четири момка мртво тијело у скрињи од ћепериза, а уза свакојег по властелин, одјевен господскијем рухом од скрлата, држао крај покрова од нажуте кадифе. За скрињом ходило свештенство у златним одорама, па за њим збор властеоски и градски, појачи, покајнице, оближња својта, пријатељи и знанци; у потоње грохнули и хроми.

Пођи и ја за крстима, и допратп мртва кнеза до гроба. Кад се ту довило пука кâ проса, а свако се радује и весели гдје је бог ослободио град од таквога гада, а мени удариле сузе као да копах оца. Кад пук видје гдје ја сам плачем у толикој хрпи, скочи да ме удави, гдје се тобож од братске одвајах и гдје жалим онога што се је граду омразио. А ја њима: „Не лудујте, зла вам срећа била! Он није ничију смрт у гроб понио до своје влаште и оставио злу поруку да му ми сви у походе пођемо. Ко се туђој смрти весели — својој вијенац плете! Ја сам затекао дједа му: таквога крвопије не бјаше јошт међу нама расло, па се свако обесели, кад му дође судњи дан. Иза оне гòрê друга је гȍрâ! Син му прими господ-

---

*мртво цвеће* — вештачко цвеће. *скриња* (лат.) — ковчег. *ћепериз* — кипарис, „[тал.] cipresso". *скрлат* — скерлет. *нажут* — жућкаст. *одора* — одело. *покајница* — тужбалица (види напомену на стр. 72 прве књиге „Причања"). *у потоње* — на послетку. *грохнути* — ослабити (од болести или од старости). *довити се* — доћи. *влашти* — властити, баш свој. *судњи дан* — дан смрти.

ство по крви а не по глави, а пук рече: „Еда буде бољи него му отац!“ А он не би него опачнији и гори, док му пук поче хвалити оца говорећи да је био пас и чоек. Кад и ови умрије, пук се опет обрадова и поузда да ће му син на боље окренути, ал' ови заврши и надмаши у нечовјештву оца и дједа: *што мачка коти то мише лови!* Стога сам ударио да плачем, јер се горега бојим; ако ли не погодим, имаћу се кад смијати: најслађи је пожњи смијех! *Како који слијепи тако горе гуди!*“

---

*по крви а не по глави* — по наследству а не по личној вредности. *најслађи је пожњи смијех* — најслађе се смејати на послетку.

## XXIX.

### Премудрост — немудрост.

Дошао једном у суд неки Команин, да се жали на сусједа Живка: да му је отворио кућу, кад је он отишао са женом и са снахом по дрва у забио, и покрао му четири мједена лонца, што су му над огњиштем висила.

Један од суда, тер је Живку вјешт, рекне Команину: „Није Живко лупеж ни зли чоек, него је, сиромах, луд и смушен, тер ни сам не зна шта ради, пак му нико и не пише у гријех, кад у својој беспамештини почини коме квара. Него пођи ти сјутра у њега дома, кад знаш да га у кући није, пак му прекради лонце, да видиш хоће ли се сјетити да му их није“

А Команин њему: „А да, за бога, чоече, ако је истина што си рекао да је Живко памећу шенуо, како у заоне не донесе оне његове лонце дома у мене, него ми кућу отвори и моје лонце однесе дома у њега? Лупежи и зли људи нијесу никад при себи

---

*Команин* — човек од племена Комана у катунској нахији у Црној гори. *забио* -- шума. *смушен* — (тур.) шашав. *у заоне* — у зли час, по несрећи.

кад жље кому раде; а да су у чистој памети, мировали би и од туђе се муке уклањали!«

А судник: „А што нијеси на вратима браву закључао, да се браниш од лупежа?«

А Команин: „Ми се прекодан не затворамо, нити се бојимо сеоска лупежа, колико ли ни домаћа. *Кључ је лупежу друг!*«

Суд призивне Живка да се оправи. Кад га упита, да ли је збиља сусједу покрао мједене лонце, одговори: „Не ја покрао, ни судио бог, него их понио у мене дома! Додијала ми воња прислачâ што ови набидроб свак' дан у лонцима готови, а ја доста пута гладан од суха хљеба, пак рекох у себи: одох му однијети оне лонце, да већ нема у чему кухати масне клине, да не би којој тешкој жени наудила неиспуњена жеља, пак да не избије дијете или да дјетету воља не оприоне гдје му се је мати у оној жудби руком опипала[1].

А Команин: „Чусте ли, господо судници, како је луд? Не зна, сирак, ни кад је сит, то ли се језиком бранити. Зла срећо смушена! Да су вам препоручени, господо су-

---

*жље* — зло, рђаво. *оправити се* — оправдати се. *понијети* — однети. *воња* — мирис. *прислачи* — преслачци. *набидроб* — човек који се само стара да што лепше и боље поједе. *избити* (дете) — побацити. *оприонути* — прионути, залепити се. *жудба* — жудња, жеља.

[1] „Кажу да кад жени дјетињој *(трудној)* што на ум пане, ако ту жељу не испуни, — или дијете избије, или дјетету изађе на кожу зажељена ствар, на ономе мјесту гдје му се мајка при жељи руком дотакла“.

дници, лупежи и зли људи, јер су сиромаси свргли с ума, омилила им туђа мука! Еда по ђаволу и ја полудим и туђе обљубим, да видим хоћете ли и мене мјерити истијем лактом!«

А један судник: „Да чујемо, збиља, како би ти Живка судио?«

А Команин: „Ја? Бога ми, лако, по старинскоме обичају: да ми плати кутњи разбој, лонце самоседмом, а соцбину двоструко. Ви лијепо знате што је земља усјекла: сто цекина ко разбије туђа врата; крадени лонци, по цекин сваки, износе двадесет и осам цекина; а педесет двоструке соцбине; то је свега равно сто и седамдесет и осам цекина, да не отпане паре једне!«

А Живко њему: „А ти да платиш осмеро дјеце што су жене побациле миришући твоје јеше, а десетеро што су се повргли грдни, обиљежјем на лицу; а мени сувише муке што сам поднио на ону вожњу гладан; то износи, ако ти је драго милости, осам мртвијех глава!«

Видје суд да су обојица пребацила, један мудрошћу а други лудошћу, пак их отјера скрај себе, пошто учини да Живко поврати Команину лонце.

*Премудрост — немудрост!*

---

*свркти с ума* — сићи с ума. *кутњи разбој* — разбијање (обијање) куће. *самоседмом* — по седам пута (седам пута онолико колико вреде). *соцбина* — плата соку (човеку који пронађе и прокаже лупежа). *јеша* — јело. *повркти се* — родити се. *мртва глава* — цена која се роду убијенога плаћала за његову главу, а била је утврђена: 130 дуката.

## XXX.

## Ко се хвали тај се кашом храни.

Укрцах се једне године на грчки брод, који, пунан суха грожђа, диже једро с Крфа к Јакину, вјетром усред крме. Бјах се примио службе као вјешт пуљешкоме приморју, теке да се примакнем кући без бродарине.

Кад дôсмо врх Боке, вријеме се на пријечац промијени, духне силна вјетрушина са запада, јохну се црне мрчаве као куле и брегови, и прегоне се по ваздуху; затуштило се небо, море узрујало, а тама покрила васиону, да не видиш прста пред оком. Нијесмо могли стати на пô једара, јер се бојали да нам море брод не сруши, а крају се мука примаћи у оној невидјелици, јер, ако не погодимо Боку, разбићемо брод о гре-

---

*диħи једро* — одједрити, запловити. *Крф* — град и острво у Јонскоме мору. *Јакин* — талијански град на западној обали Јадранскога мора, „[тал.] Ancona“. *вјетром усред крме* — с најповољнијим ветром. *пуљешки* — онај који припада Пуљи (земљи у јужној Италији). *дôсмо* — дођосмо. *врх Боке* — према Боци. *јохнути се* — замихати се. *мрчава* — велики мрк облак. *на пô једарâ* — кад се половина једара скупи (савије) а половина остави разапета на ветру. *Бока* — ушће залива Бокина.

бене и стијене грбаљске и конавоске, да од нас нијеедно не види своје куће. Посјетујемо се, и приме што ја рекох: да се примакнемо крају, јер је међу два зла мање; ако би бог дао да зазримо свијећу у селима, или ако сине с облака муња, можемо ући здраво у Боку, не ли, — пропали свакојако. Окренемо бродом вјетру у покос и дођемо близу обале, али се не види ништа, него је магла притисла Приморје а киша лије колико је бог дао. По срећи поче тутњава и грмеж из далека, док од једне сину муња и очни трен просвијетли око брода; препадох се као икад, кад видјех пред нама хриди грбаљске тако близу, да бих се с чоеком с оне стране ручио. Бјасмо дошли до Крекавице, гдје, да смо се по несрећи разбили, не би од нас ни мачке остало живо. Обратимо брод к истоку, и вјетром у крму дођемо под Будву, гдје се усидримо на перопровез. Кад свану, те се открише гола брда отаџбине ми, ударе ми сузе као маломе дјетету кад дојиљу угледа! Изађемо на крај и пођемо у цркву на летурђију; бјаше лицем Богојављење.

---

*гребени и стијене грбаљске и конавоске* — са северне стране уласка у Боку спушта се конаваоска стеновита обала стрмо у море а тако исто с јужне стране грбаљска обала са својим хридима, тако да ни на једној ни на другој нема згодног пристаништа. *посјетовати се* — посаветовати се. *не ли* — ако ли не. *вјетру у покос* — према ветру косо. *очни трен* — за тренут ока. *ручити се* — руковати се. *Крекавица* (Велика и Мала) — два мала залива на грбаљској обали. *вјетром у крму* — с повољним ветром, с ветром који дува у правцу којим лађа плови. *усидрити се на перопровез* — укотвити се „су два дебела ужа пресумићена“.

На освиħ Јовања днева учини бура, да такве не памте ни обезубјели мрнари; ископа маслине које не леже у завјетрну, раскрије куће, поваља колибе, а у море подигне махните валове: хоћаше се богом заклети да огњем горијаху. Заору броду оба сидра, а вјетар га с краја тисне као кору од јајета! Развисмо ишно једра; чеса? — пође у рутине и ресмуљине, ка̑ да бјеше од паучине а не од платна у четворак ткана. Кад изађемо врх града, видимо гдје Приморје дими од силе вјетрене, као да је хиљада клачина̑ по обали прогорело; Јаз јажи, Бечићи рече, Режевићи реже, Луг лужи, а Брца га свијема запрца[1]. Није могуће бродом владати на оној сили небеској, што да ти у сну дође, би се помамио, камо ли гдје је очима видиш. Пак ме јошт питате чему сам прије

*на освиħ* — на освит (освитак), у време кад дан свиће. *учини бура* — диже се бура (северни ветар, по Приморју, који с копна дува). *ископати* — ишчупати. *завјетрно* — заветрина. *поваљати* — пообарати. *у море* — у мору. *заорати* (о котвама) — не одржати се (на месту на ком су котве спуштене) него попустити и ићи по дну морском, парајући га, као рало преко њиве. *сидро* (грч.) — котва. *чеса?* — шта? како? *рутина* — дроњак. *ресмуљина* — као велика реса (ројта). *ткати у четворак* — ткати четворострукимнитима(?). *врх града* — напрема крају града (Будве). *клачина* — (тур.) кречана. *Јаз*, *Бечићи, Режевићи, Луг* — „приморске луке“ (Јаз мало западније а Бечићи мало источније од Будве; Режевићи у Паштровићима). *Брца* — „лука под Спич[ем]“, крајем између Паштровића и Бара, у њој „бура све друге надмашује“. *чему* — зашто.

[1] Сва пристаништа, која су се с лађе могла сагледати, беху као узаврела од силнога ветра; то треба да искажу глаголи употребљени уз име свакога пристаништа: „*јажити* (нагонити силом воду у јажу млинску), *бечити се, режати, лужити* (лугом или сапуном)“.

реда и времена посиједио као овца, а ја се сам чудим како ми нијесу[1] крваве!

Надасмо се да она сила није јошт допрла до пô Сињега мора и да ће по трећему часу одушити, пак, и ако нађемо морине под Пуљом, нећемо барем вјетрушине. Љуто се преварисмо! Од пô Сињега мора нађемо валове као планине, а струју[2] пресумићену и испрекрштену, да се таласи о нас ломијаху и просипаху као о бријег. Станемо да се богу молимо, да призивамо свак свога свеца, да обећавамо завјете и пријелоге, да један другога праштамо, видећи стражњу уру пред очима: ко призива оца, ко матер, ко жену, ко дјецу; од таквога жалоснога призора боже уклони и кучка! Кад се примакосмо пустој обали пуљешкој, смотају валови брод као клупко пређе: час утони међу таласима а час искочи наврх њих; ту се не умире од једном него се душа спуштаје на размијерке. Брод се ваља и бори, пролази један и по један ред успје-

*Сиње море* — Јадранско море. *трећи час* — Љ. тумачи: „мрнари броје дневна доба по старој *(по старом, римском и црквèном, начину)*: први, трећи, шести и девети час днева". *одушити* — попустити у сили, ослабити. *морина* — узбуркано море с великим валовима. *пресумићен* — као у двоје превијен. *пријелог* — прилог. *стражњу уру* — последњи час. *кучак* — пас. *пуст* — као несрећан, клет (у проклињању). *пређа* — опредена вуна. *душа се спуштаје на размијерке* — све се мало по мало умире. *ваљати се* (у броду) — силно се нагињати на једну па на другу страну.

[1] „Косе".

[2] По свој прилици, писац мисли на сталну струју која у Јадранскоме мору тече поред обале, и то поред балканске обале с југа на север, а поред талијанске са севера на југ.

нушенијех валова, док се крају примаче. Ту узаврело море као кључ у лонцу, а вјетар пухне јачи и стравичнији; од зује вјетерне и јеке морске не чујасмо један другога; пак се скаменили и ушутили пред погибијом. У томе брод удари о подводни гребен и разбије бок, а вода провре оздô, да се смијеша с оном што таласи улијевају од озго; не би размицаја, нô свак свлачи своје хаљине и скочи у море да преплива на сух крај. Од четрнаест друга испливамо три, остале прождере морска пучина: покој им бог дао! Бјеше међу нама једно женско, које не умијаше пливати, свака једнога од дружине. Свâк се мучио да спаси свађу, подмеће јој дрвља и конопље, док обоје савлада водена сила.

Ја и два момчета грчка испливамо голи, озебли и гладни, да дочекамо на крају горе муке, и већ почесмо завиђати срећу утопаца, док се драгоме богу смилује: видје нас чобан с бријега, поведе у село, одјене, огрије и напита, да не липшемо као пси.

Трећи дан дођемо у један град: ту се дадосмо да живо радимо, како ћемо се прехранити и уштеђјети који новац за пута. Пошто добисмо нешто пара, шљегосмо у Бар накрај мора, еда искрсне какви брод,

---

*зуја* — хујање, хук. *подводан* — онај који је под водом. *размицај* -- одлагање. *свака* — свастика, „сестра супруге му“. *свак* — својак, муж сестрин, зет. *конопље* — ужа, ужарија. *утопац* — утопљеник, утопљен човек. *напитати* — нахранити. *Бар* — велики град на источној обали јужне Италије.

да нас превезе на другу обалу крвавога мора. Пођемо у цркву, да целивамо свеца[1] и да му захвалимо што смо се спасили.

Ја почех одмах да радим, а они два Грка да шетају у беспослицу и да зову један другога капетаном. Припитоме се некој кући гдје било дјевојака, еда се ту удомазете и населе. Они старији рече млађему: „Домаћин нас позвô сјутра на ручак; ја ћу се за столом почети хвалити, а ти ми хвале удвостручај. Ако ми даде газда кћер у жену, ја ћу се бринути и тебе да удомим".

Кад било сјутра при соври, поче старији Грк да се хвали: „Имам, богу да је на слави, у Морији двије куће, да их такве нема у моме мјесту". А они млађи: „А што, чоече, кријеш истину, кад их имаш четири, једну љепшу од друге". — До мало они старији рече: „Имам брод, да га једарца таква није што Грк заповиједа". А млађи: „Чудне скромности, да је бог убије! Кажуј право да имаш два, један виши од другога". — До мало опет каза старији Грк, да има три дубраве маслина, које дају на презгод сто виједара уља; а млађи: „Имаш, бога ми, шест, које дају с године на годину шестотина ви-

*спасили* — спасли. *они два* — она два. *припитомити се* (коме) — приљубити се, прибити се (уз кога). *удомазетити се* — ући као домазет (уљез) у женину кућу и имање. *у жену* — за жену. *једарца га таква није што Грк заповиједа* — нема брода да тако (брзо и поуздано) једри међу свим бродовима грчким (који су под заповешћу грчких капетана). *дубрава* — забран. *на презгод* — „сваке друге године".

[1] „Светога Николу", коме се мошти чувају у Вару.

једара дрвена масла“. — Напокон рече старији: „Од здравља сам љети добро, а зими не могу се хвалити, јер ме често костобоља напада, пак бих се рад оженити, да ме дрӯга његује“. А млађи Грк: „Ти си-рђа љети а гора зими. Која би те узела на јаде јој љета и зиме“. Ту се поријечају и сваде, пак дођу у мене, да им ја судим.

А ја њима: „Кад сте се погодили (тамо они) да лажете, ту uвpjeдe није, ако је један другога надмашио. *Ко се хвали тај се кашом храни!*“

---

*вијадро* — мера (за течности) од дванаест ока. *дрвено масло* — „уље“.

## XXXI.

### Ако је мука трпјети, није паметовати.

За вријеме моје службе код млетачкога баила у Цариграду[1], дође му калуђер Светогорац и помоли га да му дадне вођу, драгомана и мене, како би уз нашу пратњу прегледао Јасофију, мало прије нег' је турци опљачкаше, оцкврнише и џамијом претворише[2].

Једно красно јесенско јутро, допрати нас вођа до цркве и доведе до гвозденијех врата, која бјаху притворена. Уприје пратиоц објема рукама, а она се лагано растворише на полутице, окрећући се, једна десном страном а друга лијевом, на осам жовица оклепанијех од дебела кова, сваки

---

*паметовати* — памтити, сећати се. *баиле* — млетачки посланик у Цариграду. *Јасофија* — »[грч.] Агија Софија«, црква свете Софије у Цариграду. *оцкврнити* — оскрнавити *полутице* — полутине, крила од вратâ. *жовица* — шарка, »[тал.] cardine, [нем.] Thürangel«.

[1] Види о тој служби на стр. 14—16 прве књиге »Причања«.

[2] Овом је причању главни предмет — опис Свете Софије. Како Љубиша није никад ту цркву видео, служио се туђим казивањем; он сам каже на крају напомена уз ово причање: да је у њему »описивање по de Amicis«. То се тиче познатога талијанскога путописца Едмонда де Амичиса и његове књиге »Цариграда«, у којој један нарочити одељак говори о великој хришћанској задужбини. Ми ћемо се у тумачењу Љубишина описа чешће служити талијанским оригиналом.

комад као јуначко стегно. Уљегнемо у једну дугачку одају[1] облачену са свакоје стране мраморнијем плочама, што се блијескају као цакло кад га сунце обасја; а подну плочâ углобљени, на махо́ве а у нереду, камички разноврсне боје, набијени један уз другога као у шкрипцу, налик осињака или медена сата. Том се одајом улази у источну претпратну[2] кроз девет вра́та, свака на облук. Тек крочисмо преко прага средњијех врата, оплијени нас оно чаровно величаство. Прекрстимо се сва четири, више с страха него ли с побожности, пак уложимо да се богу молимо, како који знадијаше, тек да прекинемо стравични мук, који владаше у оној пустој самоћи. Калуђер рече скрушено на вас глас: „Улазим грешном стопом у мишљени рај, у друго небо, у кола херувинска, у највишу диво̂ту што је земља небесима подигла, гдје је бог столом сио!" А те се ријечи озиваху по оној непрегледној празнини, као у најдубљој планинској пећини.

---

*стегно* — (тур.) бут, бутина. *облачен* (rivestito, де Амичис) — обложен, оплаћен. *камички разноврсне боје* итд. — мосаик (мозаик), „[тал.] musaico, [нем.] Mosaikarbeit". *осињак* — саће које осе граде. *медени сат* — саће које пчеле граде и пуне медом. *на облук* (о вратима) — с горњим прагом на облик полукружног лука (а не правим). *гдје је бог столом сио* — место које је бог одабрао за своје седиште.

[1] То је препрата, високо и дуго предварје (vestibolo, де Амичис) које је на западној страни цркве.

[2] Овде је Љ. погрешно разумео де Амичиса, који каже да се из оне прве препрате (vestibolo) улази, кроз врата на источној страни њеној, право у брод црквени *(главни део цркве)*. Зато Љ. одмах даље и не описује никаке препрате него унутрашњост саме цркве.

С те стравичне висине и простора, што умрла уста не могу да достојно опишу, облије ме зној с главе до пете, помили уз плећа мрављe а напане трепет по свему животу. Обухватим једнијем погледом сву празнину која нада мном зјаше као небеска капа. Не би нико жив промислио да су то основале умрле очи ни зидале грешне руке, већ би се клео да је божји промисао све то од једном сложио и уредио, као кад је створио из ништа земну груду: кубе пљосне а улупљене, што би се кладио да не тичу тле, већ да о ваздуху висе неком тајинственом силом; ступци, што, да смо се нас четири у коло дохватила, не би ни једнога ошапила; сводови као у највишој спили, гдје се виле купе и легу; киловне горостасне; стубље јеловито; пак непрегледна множ зборница, трјемова, сјенова, перувраза и поувраза над којима се излијева кроз хиљаду прозора обилати поток небеске свјетлости.

Читава је црква зидана на правијем угловима, у сриједи којих[1] се уздиже велика

*мрављe* — мрави. *небеска капа* — небесни свод, (лат.) фирмаменат. *основати* — начинити наснову (план). *куба* — кубе, »[тал.] cupola, [нем.] Kuppel«. *тичу тле* — додирују земљу. *ступац* — стуб, »[тал.] colonna, [нем.] Säule«. *ошапити* — обухватити. *свод* — »[тал.] volta, [нем.] Gewölbe«. *спила* — пећина. *киловна* (лат. columna) — ступ четвртаст (а не, као обично, округласт), ступац, (тал.) pilastro, (нем.) Pfeiler. *стубље јеловито* — стубови као јелова шума (?). *зборница* — говорница, проповедаоница. *тријем* — »[тал.] galleria, [нем.] Gang«. *сјен* — »[тал.] vestibolo«. *перувраз* (тур.-перс. перваз) — венац (на згради), »[тал.] cornicione, [нем.] Hauptgesims«. *поувраз* — лук, »[тал.] arco, [нем.] Bogen« (узвишени полукруг).

[1] У де Амичиса стоји управо: »Грађевина је подигнута на једном правоугаонику, готово квадратном, насред кога...«

куба, коју држе у дубак четири оријашка облука, што су им краји наклоњени на киловнама непрегледне висине, на којима опочијева цијела зграда. Над овијем облуцима, тер ти се виду открријевају тек у цркву уљегнеш, почијевају два дрзовита полусвода, тер покријевају четири полуокругла олтара. Између прва два олтара тер су окренута прам црквеноме уласку лежи велики жртвеник и он покривен на четвртини круга[1]. Црква има седам куба што круне у вијенац главу поглавитој, осмој, куби, двије под овом а пет под њима двјема, а од прве не видиш на чему почијевају ни на чему су приклоњене, већ би се зарекао да те вођа не вара кад ти прича да те седам куба обустављају у вису седам небескијех жица које умрле очи не могу да виде. Кубе су расвијетљене

---

*у дубак* — усправно, „[тал.] perpendicolarmente, [нем.] senkrecht“. *оријашки* — диновски, џиновски. *облук* — лук. *наклоњен* — наслоњен. *опочијевати* (опочивати) — одмарати се, наслањати се. *тер ти се виду открријевају* — који ти се откривају, које спазиш. *дрзовит* — дрзак, смео (смело озидан). *жртвеник* — олтар. *на четвртини круга* — треба: сводом од четвртине лопте. *круне у вијенац главу поглавитој куби* — стоје око главног кубета као венац око главе. *од прве* — у први мах. *да те седам куба обустављају у вису...* — да тих седам кубета држе у висини...

[1] Ове две тачке гласе овако у талијанскога писца: „На она два лука, која човек с уласка види право пред собом, наслањају се два велика полукубета, *која покривају цео брод (црквени), а свако од њих наставља се у два друга мања полукубета,* која чине као четири округле црквице у самој великој цркви. Између две црквице напрема уласку наставља се апсида (олтарска) која је такође покривена сводом од четвртине сфере (лопте)“. Речи које су овде штампане положеним словима нема у Љубише никако: јамачно су случајно изостале, или при преписивању или при штампарском слагању.

великијем прозорима, сведенијем и поређенијем најљепшијем складом, размјерна и једнолика облика. Међу два ступца горостасне висине[1], који начињају насред цркве четверокрајну пољану, узвишују се на десној и на лијевој страни осам знаменитијех прага од зелене зврсти, над којим су свеђени дивотни облуци, а по њима удјељано длијетом свакојако лишће, пак ти нови облуци начињају пространу пољану[2] с обје стране округле а у исто доба подупиру два пространа тријема дугијем редом ступаца и длијетом нарезанијех повраза. Први тријем, кроз који се улази у друга два, тече на около све округле до црковног уласка, а развија се на завијутке у три велика облука што су подупрта једноликијем ступцима[3]. Други помањи трјемови, подупрти киловнама црвена мрамора обасута бијелијем пјегама, премићују, као камен прстен, сва четири краја

---

*склад* — »[тал.] armonia«. *четверокрајну пољану* — четвероуглу ширину (као трг). *праг* — довратник, стуб. *зврст* — »[тал.] breccia«. *округла* — брод који је под великим кубетом, »[тал.] navata, [нем.] Rotunde«. *два пространа тријема дугијем редом ступаца и длијетом нарезанијех повраза* — два пространа трема са два (нова) дуга реда стубова и узвишених полукругова изрезаних длетом. *премићују* — предвајају, преграђују (?).

[1] То су она *четири* (а не *два)* велика ступца који носе лукове на којима се диже велико кубе.

[2] У де Амичиса: »врло елегантан трем (un porticato elegantissimo)«.

[3] Ова тачка гласи у талијанског писца: »А трећи трем, у вези с оба прва, пружа се дуж целе стране на којој је улазак, и излази у лађу кроз три велика лука које носе парни стубови«.

округле, а опет служе потпирачом другијем трјемовима[1]. То ти је храм!

Уочи великога жртвеника, на којему патријара о благдану служи, укована је проповједаоница, покрита златном мрежом. Друге помање проповједаонице, подупрте нижијем ступцима, окружају читаву округлу. У кутима сва четири поглавита облука, видиш по једног херувина прекрупна стаса.

Главна је куба највише чудо ове цркве; мотриш ли је с анвона, рекао би да ти се бездна над главом раствара: превелика и препространа, јер јој је празнина заузела шести дио кругореза. Њезина је подлога окружена тријемом, а тријем овјенчан са четрдесет прозора на облук. »Ова ваздушна корабља[2]« рече вођа »није се могла зидати простијем градивом, већ су сводови сведени лакијем каменом, који плови врх воде као плуто, и опекама с острва Родоса, од којих пет комада једва да тегле колик' једна

---

*уочи* — према, испред. *у кутима сва четири поглавита облука* — па пандантивима (угловима) између четири главна лука (она што носе главно кубе). *амвон* — место у „средини цркве". *празнина јој (куби) је заузела шести дио кругореза* — стрела (највећа висина свода) кубета износи шестину његова пречника (*кругорез* — пречник, „[нем.] Diameter, Durchmesser"). *њезина је подлога окружена тријемом* — подну (дуж основе) кубета иде унаоколо трем. *тријем је овјенчан са четрдесет...* — над тремом су у наоколо четрдесет... *лаки камен који плови врх воде као плуто* — плавац, пловућац, (тал.) pietra pomice, (нем.) Bimstein. *опека* — (нем). цигла. *Родос* — велико острво у Јегејскоме мору.

[1] Ова тачка гласи у талијанском: „Други мањи тремови, подупрти стубовима од црвенога мрамора, пресецају оне четири црквице на крају брода и носе на себи друге стубове, на којима су наслоњене неке трибине".

[2] Кубе.

нашка тубла црвеницом замијешена. У свакој је опеки упечаћен нарочити стих Давидова псалма, а на сваке двадесет редова опека узидане су моћи светијех телеса, тек да се грађа остани. Колико се дању градило, толико су свештеници пјевали црквене пјесме, а цар Јустинијан, у бијелој лањеној кошуљи, настајао радњи, и мноштво народа, беспослена а радознана, мотрило са удивљењем проте, гоге и шегрте, увјерено да храм стоји у вису по божјој вољи, без икакве везе са земљом«.

Главна куба обухваћа половину цијеле округле, господари и свијетли свој цркви, и колико се год по округлој шећеш, и колико се год тамо амо вртиш и обзиреш, опет се свакад под њом налазиш, док те савлада неки осјећај као да ћеш по њој полетјети.

Пошто си видио округлу и кубу, нијеси него тек почео гледати Јасофију. Да смо хтјели слушати вођина причања, не би за годину из цркве изашли. Знадијаше вођа свакој стијени вијенац оплести: ко је окресао, дјељао, с матице дигао и цркви поклонио. Плијеном опљачканијех храмова ста-

---

*нашки* — онај који је из наших крајева. *тубла* (лат. tegula) — опека, (нем.) цигла. *на сваке...* — на сваких... *да се грађа остани* — да грађевина остане чврста и да се не руши. *колико се градило, толико су пјевали* — за све време, док се зидало, певали су. *Јустинијан* — цариградски цар који је подигао Свету Софију (царевао 527—565). *прото* — протомајстор, старешина над зидарима (може бити више протâ на једној грађевини), као архитекта. *гога* — зидар. *с матице* — с места где је (стена) најпре била.

рога свијста зидана је Јасофија. „Ступце од зелена мраморја — прича пратиоц — поклонила Јустинијану јефеска господа с гаришта онога храма што је њеки Грк запалио, тек да се по грдилу помиње. Осам ступаца од црвена мрамора на бијелијем пјегама припадаху старином великоме поганоме капишту у Балбеку, што је био римски цар Аурелијан сунцу намијенио. Остало камење довезли из капиштâ Палмире, Тебе, Атине, Рима и Александрије, пак с тога и преставља разнолики облик и разноврсну боју. Међу најзнаменитијема ступцима, первразима и облуцима налази се у цркви мраморја из свију руда Мање Азије, грчкијех отока, Фригије и Галије. Мрамор из цариградскога бугаза, био а на тмастијем мадежима, стоји според шпањскога црна а на бијелијем прутовима; зелени лаконски огледа дивно лице

---

*јефески* — онај који припада Јефесу (старом грчком граду у Малој Азији). *храм што је њеки Грк запалио, тек да се по грдилу помиње* — чувени храм, посвећен богињи Артемиди (Дијани), који је запалио Грк „Ерострат“, да би, како се прича, на тај начин оставио спомен о себи потомцима. *на бијелијем пјегама* — с белим пегама. *погано капиште* — незнабожачки (погански) храм, „богомоља некршћанска“. *Балбек* — (грч.) Елиопољ (сунчев град), старински град у Сирији. *Аурелијан* — знаменити римски цар (270—275), рођен у Срему. *Палмира* — некадашњи град у источној Сирији. *Теба* — два стара града: један у Грчкој а други у Мисиру. *руда* — рудник, (арап.) мајдан. *Мања Азија* — Мала Азија. *Фригија* — велика област у унутрашњости Мале Азије. *Галија* — садашња Француска и земље које су јој на североистоку све до реке Рајне. *цариградски бугаз* — Босфор (*бугаз* (тур.) — кланац). *мадеж* — младеж (пегица). *прут* — пруга. *лаконски* — онај који је из Лаконије (земље у Јужној Грчкој, Пелопонесу).

у бијеломе с Ливије; мавени гранати из Мисира; зрнати из Тесаље, обасут звијездама; станац окропљен златом; зврст помијешана жељезом, плоче на разнијем бојама као небеске дуге. Надодај к томе неописану разликост облика, уреса, оптока, по којим су удјељана звјерад, лишће, звијезде и крсти, што ти преставља ју виду неку раскошну гизду, без реда и начина, коју се ипак не би никад наситио гледати“.

Стојећи у округлој не можеш да разазнаш читаву величину цркве. Она два облука што подупиру трјемове јесу по себи самијем двије одвојене зграде, од којих би се могла начинити два храма. Сваки је од њих на по се раздвојен на три стране високијема повразима и ступцима. Шетајући под оне облуке једва да видиш велику округлу, и рекао би да си у другој цркви. Исти те осећај свлада кад уз један узвишени пут без басамака̂ (по којему би коња јездио) допреш до тријема гдје преко божје службе жене стоје. Оглашени и покорници стајаху по пољани[1], а остали пук пред њима у округлој. Сваки би тријем примио цијело пучан-

*Ливија* — земља у северној Африци. *мавен* (арап.) — љубичаст. *Тесаља* — Тесалија, земља у Северној Грчкој. *станац* — камен који је из земље као изникао (и не може се покренути), живац. *окропити* — попрскати. *опток* — оно чим су ивице некога предмета опточене (обложене). *облук* — низ лукова, аркада, „[тал.] arcata, [нем.] Rundbogen“. *оглашени* — људи који су се спремали да приме хришћанство али још нису били крштени, „[тал.] catecumeno, [нем.] Katechismusschüler“. *покорник* — човек који испашта какву црквену казну *(покору)*.

[1] „Покорници стајаху у препратя“ (де Амичис).

ство највишег села[1] цариградскога, да се нико не стијесни. Не би рекао с тријемова да си у цркви, већ у колу највишег војништва, гдје ће који час захорити хиљада пјевача[2]. За моћ' љепше видјети под оком цијели храм, треба ти се примаћи огради трјемова: онда ти се сваки комад величином устостручи, као да га гледаш кроз дурбин. Зекасте округле плоче, које с пољане изгледају умјерене да би их могао педљем премјерити, покриле би највишу кућу; прозори — као врата велике палаче; крила херувинска — једра од брода; зборнице — гумна; у ождријељем перврааа̂ храбци цијучу а ластавице гнијезда вију. Гледајућ' врх себе, заврти ти се свијест. Кад погледаш по собом, не би рекао да си се толико високо попео. Пољана округле чини ти се пода се као дно дубоке јаме, умаљено и ништаво, според оне велике висине, а умивалнице, проповједаонице, и купалнице коре од јајета. Као што видиш у ведром јутру, на очни домах, гдје плови по тихој пучини велик брод који с даљине изгледа као кладица, тако зазреш с оне ви-

*за моћ' видјети* — да се види. *дурбин* (перс.) — (грч.) микроскоп, „[тал.] microscopio, [нем.] Vergrösserungsglas“ (иначе *дурбин* значи: справа којом се види на далеко, доглед). *зекаст* — сивкаст. *ождријељем* — чипкасти украс, „[тал.] merlo nel muro, [нем.] Spitze auf den Mauern“. *храбац* — врабац. *по собом* — под собом. *на очни домах* — на даљини докле око допире.

[1] „Подграђа“ (де Амичис).

[2] „(На галеријама) не би човек рекао да је у цркви; чини му се да шета по ложи каког дивовског позоришта, где ће се за час заорити песма сто хиљада грла“ (де Амичис).

сине попа на олтару као кудјељицу вуне; видиш жену као повјесмо, гдје се клања икони богородичиној; старца и кљаста на кљакурама, као троножни сточић; буљук дјечурлије, што се по цркви играју, као јато голубова по усјејаној њиви; чујеш умиљате и помукле гласове богомољаца, као зуку чела̂ у далеку уљанику. Хиљада сребрнијех и златоковнијех икона, канђела, крста, на којим сунце осјева; она пуста самоћа, као да си усред тиха бескрајна мора; она нижина под собом а висина над собом; неки осјећај као да не стојиш ни на небу ни на земљи већ на грани од облака; тако те оплијени и занесе, да ријечи не могу описати, ни заборав памети отети, док си жив животом. Гдје год оком машиш све трепти и сијева, сјаје и блијеска, цкли и жари, као виловни двори што се прича. Горостасни мраморни зидови осјевају бисером, корављом, челиком, цаклом и слоновијем зубом. Непребројни уреси по мраморју и окову начињају круне, вијенце и ките разноврсна цвијећа, а кад их облију сунчане ожраке, рекао би да су ти зидови оклопљени сребрном жицом а обасути драгијем камењем. Огранци первраза̂ и облука̂, врата̂ и прозора̂, подлога̂ и главица̂ сјају позлатом, да ти се вид забли-

*кудјељица* — пресличица. *повјесмо* — мала руковет лана за предење. *кљакура* — штака. *буљук* (тур.) — гомила. *помукао* — притајен, тих. *цкли* (цакли) — стакли се. *виловни* — вилински. *кораљ* (грч.) — (перс.) мерџан. *ожрака* — зрака, зрак. *подлога* — стопа (на стубовима), *главица* — глава (на стубовима).

јешти; а тријемови, проповједаонице, зборнице, исповједаонице, бојадисане налик ватре, представљају погледу пламтеће слике анђелâ и светитељâ, саборâ и чудесâ, по златној долини. Код вратâ, пред празима и у олтарима, уздигнути су мраморни стаси, сливени и сковани; превелики свијетњаци од дебела злата; јеванђеља наклоњена на сребрнијем читаљкама; растворене књиге са словима као зрно боба; сасуђе бисерно и распећа од филдиша мерџаном опточена; а по дну округле видиш неку горућу смјешу, пак се бојиш да није по несрећи у цркви пожар букнуо. Ту је предвој пјевачки златом окован; ту је зборница обложена са четирдесет хиљадâ ока сребра што Мисир дава годином данка; ту су стóци седмерице свештеника, столица патријаре, пријестоље царско, све позлаћено а обасуто драгијем каменом, пред којим је виђелица у најгушћој тмуши. Преко те припратне видиш гдје нешто јошт сјајније изгледа и помрачује сваку оближњу свјетлост. То је велики олтар са светом трпезом, лежећој на четири ступца сливена златом, сребром, пирузем и коситером у једно смијешанијем, а на њу ћивот од дебела злата и поврх њега окру-

*по златној долини* — на златном пољу или основи (о сликању). *стас* — кип, „[тал.] statua, [нем.] Bildsäule“. *читаљка* — налоња. *филдиш* — слонова кост, „[тал.] avorio, [нем.] Elfenbein“. *мерџан* (перс.) — корал, „[тал.] coralo, [нем.] Koralle“. *предвој* — преграда. *виђелица је* — види се. *тмуша* — тама. *пируз* (тур.) — (арап.) седеф, „[тал.] madreperla, [нем.] Mutterperle [? Perlenmutter]“. *коситер* (грч.) — (тур.) калај.

7*

гла груда с крстом озго, која тегли двјеста ока чиста злата. Иза тога жртвеника видиш горостасну прилику божје премудрости, којој ноге тичу тле а глава свод олтара. Над тијем благом и богатством сјају с висока седам кубâ, обасуте златом, биљуром и јакићима свакојаке боје, и велика куба у којој се пружају крупне прилике апостолâ и јеванђелистâ, богородичина и часнога дрва, позлаћене, бојадисане и ожарене драгијем камењем и свакојакијем цвијећем. И кубе, и ступци, и стаси, и свијетњаци са стопама величине највишег млинског камена огледају се у мраморној пољани, као лабудови над бистром водом јасна језера. Кад с једног црквеног кута погледаш глатку калдрму, чини ти се да по пољани теку четири ријеке вјетром заруђене, а кад по њој шеташ, уздигао би хаљине, као да ћеш воду газити. Таква ти је Јасофија изнутра!

Ево споља обор — величаствена авлија, окружена ступцима и зидовима облаченијем с комадима разнобојна мраморја, а украшена воденицама, округлијем бунарима, водотечнијем студенцима, витешкијем стасима и сливенијем сликама до паса; звоник с којега

---

*ћивот* (грч.) — (рускослов.) свјатаја свјатих, дарохранионица, „[тал.] ciborio, [нем.] Speisekelch“. *биљур* (тур.) — најглађе и најчистије стакло, кристал. *јакић* — врста тврдога камена што се носи у прстењу или иначе као начит, (нем.) Karneol. *стопа* — као подлога. *заруђен* — набран, намрскан. *обор, авлија* (грч.) — двориште. *облачени с комадима* — обложени комадима. *сливена слика до паса* — попрсје.

пађу складни звук до седам брежуљака тридесет и два звона; сто врата од кова натписима и ликовима изведенијем и нагрезнутијем; дворане гдје се синод купи; собе царске; тамнице поповске; купалнице гдје се дјеца крсте; широке ризнице препуне црквена сасуђа, адиђара и покрасе; напокон они сплет одаја̂, улица̂, лужа̂, шарапода̂, стуба̂ и постопица̂, што те воде тамо амо у зборнице, трјемове, ћелије и у тајне богомоље.

Вођа прича: „Промисли се како та црква изгледа, кад се цареви круне, вјенчавају, причешћују и копају; кад се у њој сабере васеленски сабор; кад је походи у свој својој величаственој слави цар Новога Рима, посађен на златнијем колима, под злотканијем небом, а возе га четири бијеле мазге, сав у срми и чисту злату, као какав незнабожачки кумир, окружен господштином и бољарима, а по за њ уз пратњу свештенство, по улица престртијех цвијећем а опкађенијех смирном, међу кућама нарешенијем драгоцјенијем сасуђем и свиленијем одорама, међу окриљем стражара̂ и тјелохранитеља̂ у модрој и зеленој кадифи, међу пјевањем појача̂, виком чауша, урнебесом „живио“ у свијем језицима великог царства.

*лик нагрезнут* — (фран.) барељеф. *они сплет* — онај сплет. *лужа* — ложа. *шарапод* — нека врста трема. *копати* -- сахрањивати. *Нови Рим* — Цариград. *кумир* (старослов.) — кип којему се клањају незнабошци, „[тал.] idolo, [нем.] Abgott“. *по улица* — по улицама. *чауш* (тур.) — дворски стражар, гласник, „[тал.] araldo, [нем.] Herold“.

Пратња страшивијех војсковођа, митнијех судаца, покваренијех дворјана, ласкавијех племића, лицемјернијех грађана, претворнијех свештеника, разблуђенијех жена и чиновника изјелица уљегне у цркву кроз двадесет и седам врата, расвијетљенијех хиљадама свијетњака и фенера. Кад та многобројна хрпа заузме зборнице, столове и трјемове, видиш главе власуљом облачене, скрлетне огрњаче везене златном жицом а опточене драгијем камењем, сваковрсне капе, калпаке, шубаре, ђердане, оклопе и бисерне колајне; а чујеш звокот мачева, палоша и копаља што о тле млате или по камену стружу; усклик појача̑ и зуку непребројне свјетиње.

„Основали су Јасофију два Грка, Антимије и Изидор, како их је анђео небески надахнуо. Исти је дух научио Јустинијана да отвори у цркви три велика прозора, знамење свете тројице, и да попне сто и седам ступаца што знамењују оне сто и седам киловна̑ на којима, по Свето́ме писму, опочијева божја премудрост. Седам година купили градиво; сто прота настојало грађи; десет хиљада гога данимице градили наоколо, не бројећи непребројне аргатаре. Прије него су зидом до па̑са дошли, потрошило се се-

*митан* — подмитљив. *разблуђен* — размажен (према талијанском оригиналу spudorato, треба да реч значи: бестидан). *фенер* (тур.) — фењер. *власуљом облачене* — власуљом покривене. *огрњач* — огртач. *колајна* — гривна, низ који се носи око врата као украс или знак какога достојанства. *зука* — жагор. *основати* — израдити наснову (нем. Plan). *знаменовати* — значити, означавати. *грађа* — грађевина, грађење. *аргатар* — надничар.

дам сто османика̑ злата; цијела је зграда позобала више него двадесет милиона ондашњијех гроша. Патријара је освештао цркву пет година, једанаест мјесеца и десет дана од кад јој је поставио у основу прву стијену; а светковина освештења трајала петнаест дана раскошнијем трошком. Кад је у њу први пут уљегао Јустинијан, ускликне: Слава богу Савахоту, који ме је удостојио да свршим ово дјело. Соломоне, ја сам те надмашио!« —

Наком мало дана нашега посједа, турци освоје Цариград! Прибјегну у Јасофију около сто хиљада чељади, да спасе животе, пород, благо и поштење: војници, свештенство, сенат, хиљада дјевојака, думана, властеле и кнежева̑ царске куће. Ова неизбројна хрпа, помијешана као варице у здјели, а ометена налик јата тица, кад га јастреб гони, крила се по угловима и скровитијем странама цркве. Не знадијаше се ко је господар ко ли слуга: разбојник уз судца, блудница уз калуђерицу; лупеж уз кнеза, просјак уз богата; а црква одјекује виком и буком устрављена пука. Једно тиска друго, гњави, псује, моли, богоради, да бјежи, да пут прокрчи, као да црква ватром горијаше. Напокон се збију по трјемовима, лужама и олтарима;

---

*османик* — нека мера за запремину. *наком мало дана нашега посједа* — мало дана после наше походе. *спасе* — спасу. *думна* — калуђерица. *варице* — јело које се по обичају на Варин дан (4 декембра) кува од сваког помешаног жита и варива (пшенице, кукуруза, боба, пасуља итд.). *напокон* — напослетку.

затворе потпирачама врата, утишмају[1] се и скроте у стравичноме муку. Многи од њих вјероваху да ће турци почитовати црковно прибјежиште и светињу храма. Неки очекиваху анђела, навјештена од пророка, који ће крилима срушити варварску силу прије него допре до Костадинова ступца. Други се попели у велику кубу, да пазе приближа ли се војска, пак махањем и убрусима навјешћиваху кобни глас устрављеној хрпи, која под њима скамењена и згучена очекиваше стражњи час, као овца нож. Кад крвожедна турадија допре на пушкомет од цркве, свирке засвире, страже звијукну а бубњи загрме, тер оно биједно људство попада на кољена, да клечећи бога моли. Кроз врата оборена млатом топуза и ћускије, насрну турске хордије у цркву, као гладни вукови у овчји тор: свирјепи јаничари, дивљи спахије, крути аге, дрвиши који за бога не знају, сви преображени, без људског облика, узвјерени с покоља, грабежа и блудства. Кад ти рисови спазе црквено благо, од радости захуче као горски лави, пак се проспу по цркви, ко

---

*мук* — ћутање. *почитовати* (застарала реч) — поштовати. *навијестити* — огласити, објавити. *Костадинов ступац* — велики стуб који је у Цариграду подигао цар Константин Велики. *стражњи час* — последњи час. *звијукнути* — зазвиждати. *млат* — удар. *ћускија* (тур.) — озиб, полуга. *дивљи спахије, крути аге* — дивље спахије, круте аге. *дрвиш* — дервиш. *који за бога не зна* — „немилосрдан, [тал.] spietato, [нем.] grausam“ (своје писање Љ. потврђује примером: „Јанко даје Јароглавцу Марку, Који Марко за бога не знаде. — Српска народна пјесма. [Вукова] III књига“).

[1] Погрешно место: *утишају*.

амо ко тамо, налик набрекнуте поточине, кад се пролије по зеленој њиви, тер ваља, хара, руши и топи. Једни напану дјевојке, бољаре и властелу одјевене у срми, који им пружаху слеђене руке и укочене ноге, да их окују и свежу. Други насрну на црквене драгоцјености, опљачкају олтаре, оборе распећа, наруше палошима зидове а топузом окрхну перврaзе; истргну камичке[1] шиљком јатагана, обруне бисере и драго камење, сломију цкла, разбију сасуђе и огребу мраморне уресе. Црква је изгледала за очни трен као да се на њу сваљала усова с највишег брпјега. Неки се одјели одеждама и стихарима, што им је основа сребрна а потка златна, и носили у поганијем рукама калеже, кадионице и копчежиће са светијем моћима. Сва је црковна пољана престрта листовима светијех књига, крпатцима здробљенијех стаса, сјекотинама расцијепљенијех икона; мокра знојем, сузама и крвљу хришћанском; а сводови одјекују плачем, вајом и јауком несретњијех дјевојака, шалом, вриском и хулом безаконијех војника.

Све се од једном утишма, настане мртва тишина, као да се је просјела црковна пољана, пак прогутала добитнике и добивене. Што је? што није? Ево султана на

---

*окрхнути* — одломити. *обрунити* — окрунити. *усова* — усов, „[тал.] lavina, [нем.] Absturz". *калеж* — путир (црквени). *копчежић* — ковчежић. *просјести се* — провалити се. *добитник* — победилац. *добивен* — побеђен.

[1] Од мосаика.

коњу, с пратњом пашâ и везирâ, с беглербезима и сераскјерима, с хоџама и муфтијама, грдан и надут као образ небеске срџбе и освете. Уздигне се на коња, упрт на мамузама, пак на вас глас изрекне вјеровање невјерне вјере, која је кршћанству толико мукâ и залâ задала: „Аллах јест свјетлост небу и земљи!“

Прије него су турци у цркву наринули, владика је служио божју летурђију у великом олтару. Кад војска обори врата и провали у цркву, владика побјегне на тријем с калежом у руку и уљегне у једна врата, која се за њим затворе самоковнијем зидом. Турци су читав дан млатили у тај зид прљем, ћускијом и топузом, док их умори и свлада труд. Бадава се изредили цариградски ковачи и гоге, зид под тешкијем ударцима гвоздена оруђа остаде здрав, и остати ће док год устраје турски бич, док се оцкврњени храм не поврати служби бога живога. Тад ће изаћи узидани старац, весео и благообразан, прави лик божијег милосрђа, у својој владическој одори с калежом у руци, да настави божију летурђију с оне точке гдје су му је незнабошци прекинули, и тај ће дан засјати Костадинову граду зора но-

---

*беглербег* (тур.) — управник великога дела царства. *сераскјер* (перс.) — главни старешина над војском. *муфтија* — верски поглавица у муслима (по старешинству од прилике као владика у хришћана). *образ* (старослов.) — слика. *наринути* — нагрнути. *самокован* (о зиду) — који се сам озидао (као саковао). *прљ* — гвозден шиљат штап или мотка (?). *владически* (руско-слов.) — владичански. *точка* (рус.) — тачка.

вог доба. Није нама дано знати час и годину кад ће се то догодити, нô да ће се чисто догодити, јемац је нам божја премудрост, у чије је име посвећен ови храм[1]. У толико тјешимо се вјером и ухвањем, а разабирајмо се причањем и памћењем, јер: *ако је мука трпјети, није паметовати.*

---

*чисто* — несумњиво, поуздано. *у толико* — међутим, дотле. *ухвање* — надање. *разабирати се* — храбрити се.

[1] *Софија* на грчком језику значи: мудрост.

XXXII

## [illegible] је тотовати него пи [illegible]

[illegible] једном [illegible] с Његуша у [illegible] спиједња [illegible] је [illegible] [illegible] Котор. — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] на [illegible]

[illegible] се о свачем разговарату, а највише о ономе што им се око памети вије, јер *гдје зуб боли ту језик тиче!* Слао га Иван-бег за своју бруку у Млетке, да тобож научи дубоке књиге, а он остави тамо полак ове нашке свијести, а не донесе дома сву ону латинску, него му се збрка памет дивљом и питомом мудрошћу, као мазги која нарављу натури нешто на оца а нешто на матер!

Поче поп да уз пут прича како му је родбина омрзла, пошто се наужнвао Млетака и нагледао оне дике и красоте, гдје

[illegible] — слажах. Кресток — [illegible] којим се из Његуша [illegible] слази на Пракњиште (странку [illegible] Котора) [illegible] предњи. у [illegible] у [illegible]

бољари бирају дужда, управљају земљом, суде народу, мећу намете и урећују државом; гдје се може слободно мислити, зборити, писати и проповиједати, вијећати и договарати, и гдје воља једнога није закон.

Видим ја куд је довела попа она недоучена латинска школа: хтио би да пренесе млетачке обичаје у ове планине, пак му зачех причати: „Био је у томе Котору грађанин, који је имао жену и сина, своју кућицу и дућан, нешто брода и винограда, и живио као бег на Херцеговини. Враг му научи жену да му на његов имендан дарује цревље златном жицом везене, да их по кући носи, око којих је цијелу годину крадимице од мужа радила. Кад Панто обује цревље, види да му их хаљине кваре и да гаће од раше не пристоје везенијем цревљама. Зовне шавца, да му кроји свилене и свитне хаљине, и оне везеним уресом. Кад Панто навлачи ново рухо, спази да му је домаће покућство сиромашно спрам нове ношње, тер наручи у Млецима најљепше ствари, да кућу нагизда; а кад ново покућство изреди по тијесноме и нискоме стану, видје да му дом помрачи покућство, тер обори кућу до темеља и огради на истоме намјешћу другу вишу и пространију. Кад доврши грађевину и пореди по кући млетачке уресе, видје Панто да је све лијепо и добро, нô да му нема ко

*цревље* — ципеле. *раша* — врста ретког сукна ткана у четири нита. *шавац* — кројач. *свитан* — чохан, чојан. *навлачи* — навуче, обуче.

хвалити гизду, као (опрости боже!) Створитељ, пошто је створио земљу, накитио и одио, најпослије створи чоека, да му дјело хвали. Стаде Панто да купи пријатеље и знанце на гозбије и на пића, да му се диве слави и дики, јер је гостију стара навада да домаћина хвале и преузносе, како би му платили част и навукли га да их опет почасти. Уз тај понос Панто занемари после, задужи се, и у непуне три године пропане са свијем халком. — Овако би се догодило, мој попо, и нашему бану, кад би претворио Зету у Млетке а Зећане у тебе. Ти си данас духовник у највишему селу у Зети, побираш бирове и давања што си сам селу усјекао, управљаш црквом и црковином, а ја још не чух да су те сељани бирали нити се сами порезали колико да ти дају, пак те не би ни држали ни плаћали с твојега чојства, да смију од господара. Да није банова обруча, дуге би попуштале и просуле се, а бачва се распала. Него, мој попо, прођи се тијех мислих, тако жив био, да ти уз њих не омрзне свој занат и летурђија, а пушти бана нека га глава боли, кад је рад не само господарити него и земљом управљати; страшна брига, да те од ње бог уклони! Кад ми мирно ручамо и вечерамо, бану се капа око главе врти; кад ми спавамо као заклани,

*гозбија* — гозба. *пропасти са свијем халком* — остати без игде ичега (Љ. тумачи *халк* погрешно: „вратнице са онијем гвожђем чим се куца, да ко изнутра отвори“). *чојство* (човештво) — особине које човека чине правим човеком.

он лежи на узнаку, јер му после не дају да борави спокојно“.

А поп ће мени: „Дакле ти би исто радио, као што он ради, да си почем бан?“

А ја њему: „Не бих, ни судио бог, него скупио народ, нека он изабере своје људе који ће судити, управљати, порезе метати, примати и глабљати, и сву мржњу и одговорност на себе вући; а ти би људи свакако играли како бих им ја свирао, јер бих ја опипа̂ гдје је ко од њих мекопутаст и гдје свакоме од њих зец лежи. Данас, ако је данак велик, ако болијест мори пук, ако нас турци и Млечићи подбију, ако не зароси о Петрову дне, тер сунце опржи род, викамо: „Господар је крив!“ А по сад би викали: „Криви су они људи што смо их за наше зло бирали да владају!“ Но̂ кад је бан рад о своме врату носити то тешко бреме, без одмора и одмјеника, и примати на себе сву одговорност прам мучноме пуку — који пук суди и осуди из далека кратковидним оком, или како га обманиш ти и твој друг, — право да смо таквоме господару благодарни и понизни, који неће да само господари као дужде што сједи на меке душеке, гдје засали и у господству погине,

---

*глабљати* — глобљавати. *мекопутаст* — слаб. *гдје свакому зец лежи* — чега се свак највише плаши. *подбити* — преварити, подвалити (коме). *по сад* — од сад. *одмјеник* — човек који другога (обично уморнога) одмени, заменик. *мучан* — онај кога је тешко задовољити. *обманити* — обманути. *засалити* — угојити се (од многога сала).

него ломи главу и трати здравље судећи народу и управљајући земљом, праћен кад хвалом, кад укорбом несвијесна или занешена пука. Ја данас дома господарим, а жена ми кућом управља, па кад што добро не пође, ја је викнем и прекорим, а она ме стане молити да се ја управе примим, јер је, каже, лакше кудити него ли радити!«

А поп Ћетко мени: »Ја се теби не чудим: ти си навикао од шаке дјетета да руку љубиш«.

А ја: »Боље љубити једну, него ли стотину; боље господареву него скупштинарâ! Ти би, попе, хтио да Зећани и ту твоју пољубе, нô си се у есап повео. Ја знам дивно како би било да се скупштина окупи. Ти и твој друг нашли би влади у јају длаку, и збором и сплетком узрујали земљу, да вам рукама пљацка и вика: »Добра вам је! покој имао ко је вас родио!« а кад би се дочепали рала, горе би орали него ли они што сте их турили, док би опет неко вас ћушнуо, а неко њих, да већ није мира у земљи, него мржње и освете. Није, попо, мајстор ко вâља, него је мајстор ко гради! Јеси ли гледâ кад пас ципи кочину зубима, и с њом бјежи главом без обзира, да је гдје мирно оглође, а за њим сто пасâ лају у поточ, да

---

*тратити* — трошити. *укорба* — прекор. *занешен* — занесен. *од шаке дјетета* — од малих ногу. *есап* (арап.) — рачун. *повести се* — помести се, погрешити. *пљацкати* — плескати. *турити* — гурнути, оборити. *ћушнути* — гурнути, одгурнути. *ваљати* — обарати. *ципити* — зграбити, здипити. *кочина* — кошчина. *поточ* — потера.

му кост из чељустих отму или да га нажену да је сам испусти, па кад му је преотму, опет се међу се покољу: кога ће допасти? — Ходио вук у први мрак покрај једне локве, у коју је обла мјесечина осијевала. Полакоми се вук мислећи да је хљеб од жута брашна, пак стаде да учи и да се мучи како би хљеб из оне дубине изрибао. Пошто је комад мислио, пливао и залуду ронио, науми да полоче сву воду онога убла до дна. Стане да пије, надме се водом и цркне прије нег' је локву пресушио до жуте груде. А и да је сву воду испио, не би хљеба нашао, јер је свјетлост с висока сјала, до које није могао он никако допријети; а кад би му порасла крила, да до ње допре, увјерио би се да не свијетли без тешке муке и натеге. *Лакше је поповати него ли кнежевати!*"

*нажену* — нагнају, натерају. *изрибати* — извадити (као рибар рибу из воде). *комад* — неко (дуже) време. *убао* — већа јама у којој се вода купи као у бунару, Љ. тумачи сувише опширно: „локва".

## XXXIII.

### Шалу је бог оставио.

Призовне ме једно вече владика[1] и рече ми: „Вуко, ти си тому Приморју вјешт; подрани сутра и шљези у Кртоле, проту Кости на кућу, поздрави га, понеси му мој благослов и старцу додај да сам наумио уз ове госпођине посте, баш у прву сриједу шљести у Приморје, да благословим маслине а у Солиоцком пољу да светим водицу; ево двије године да нијесам слазио; старост ме оборила а болијест попала; пак се не бих рад гријешити пуком, да у неродици и недаћи на мене уздахне. Реци проту да о Преображењу добави морске рибе, и додај му да ћу у њега коначити три дана“.

Тер ти ја сутрадан низ Крстац, дођи пред ноћ у Кртоле проту на кутњи праг, и донеси му поруку владичину од ријечи до ријечи.

„Благо мени за довијека! рече прото. Боже дај да се обрне род и да владичине

---

*шљези* — сиђи. *Кртоле* — општина у Боци између Грбља и Луштице. *Солиоцко поље* — поље у Боци.

[1] Владика цетињски.

молитве буду примљене на небу!“ Припитује прото како је владика и може ли коју стопу ногама, а ја од ђаволâ:

„Од свега је добро кâ вучина, нô му се зимус обиј зла: оглухнуо као звоно!“

„Није ни дао бог! додаде прото, а који су му јади били?“

„Јест, ваистину, да се чоеку не̂ мили с њим разговарати, нô да вика као с поклича!“

Преноћи ја у прота и поврати се сутрадан у манастир. Донесох владици протове поздраве, а кад ме запита како је старцу проту, рекох: „Од свега добро, нô му се пројетос обиј зла: оглухнуо у оба уха; проглушио сам виком село, док ме је разумио“. Стаде владика да жали прота а уз прота и себе, јер поче причати да су негдје врсници и на Савини учили и ђачили уједно.

У сриједу зором крене владика с пратњом пут Кртола и допре у заход сунчани на кртољску границу, гдје га дочека прото с крстом, с барјаком и са свијем михаљскијем збором.

Кад се примакну, поче прото иза свега гласа да поздравља владику добродошлицом, а владика отпоздравља виком, да се брда

---

*од ђавола* — од ђаволства. *обиј му се зла* — деси му се несрећа. *поклич* — место са кога се кликују (сазивају) људи. *Савина* — манастир близу Новога у Боци. *михаљски збор* — села која су потпадала под цркву светога Михаила на Превлаци у Боци.

озивају: „А од кад те је прото та несрећа нашла, да оглухнеш у оба уха?“

А прото, чоек остроумни и досјетљиви, рече нискијем гласом: „Од кад си ми на кућу послао онога милобруковића!“

Владика се даде у смијех. Обојица се обрадују да сам лагао, а истреште очи на мене кâ да ће ме прождријети; а ја, да свак чује: *Шалу је бог оставио!* — тер се ова ријеч и данас у народу спонаша.

---

*милобруковић* — шаљивчина.

## XXXIV.

## Гори је невјерник него ли кривоклетник.

У једноме селу с оне стране Језера[1], баш при арбанашкој граници, за мојих млађих доба, живио један кротак и богобојазан човјек, звали га Хаџи-Јако, с тога што је полазио три пут Свети гроб и пео се на брежуљак гдје се је Христос преобразио, кад је гаће носио. Кад му дође судњи дан, остави за собом жену удовицу и од ње цуру од шеснаест година, мледну и наказну, закакрчену у невољи, да јој се сунце кроз уха прозираше као кроз жуто цакло, нос јој обоштрен као да си га од филдиша срезао, прсти од руку мршави и намрштени као да их је вода ожвакала, а у лицу прозукла и потамњела као да су је из гроба вадили. Кад очима заже, клео би се да је издахнула!

---

*полазити* — походити, обилазити. *кад је гаће носио* — кад је живео на земљи као остали људи. *судњи дан* — „смртни дан“. *мледан* — мршав, сух. *закакрчен* — закржљао (?). *намрштен* — намрскан, набран. *ожвакати* — ојести. *прозукнути* — види напомену на стр. 26. прве књиге „Причања“. *зажети очима* — зажмурити, склопити очи.

[1] Скадарско језеро.

У Хаџи-Јаковој кући није се никад другога разговора водило — било на огњишту и трпези, било на пљетви и жњетви, при корубању и мливу — што није о чудесима, о светијема и о небесну блаженству, тако да сирота Тада од сисе до мотике није чула од оца другога разговора осим о побожности и благодати. А матер јој, другојаче одгојче, није на такве разговоре ни ухом осврћала, него мислила и настајала како ће јефтиније а су мање труда вијек проводити. Проуми се ова и каже сеоској попадији натајно: да се је Тада жива посветила, да не једе ни пије нȏ да живи о мани божјој, да јој тијело мирише као да си га тамијаном кадио, и да обноћ на заход влашићâ слази анђео небесни тер јој залијева по три капи рајске пиће, а оставља на прсима по наранџу. Попадија повиједа то знамење на вјери свакој другарици и пријатељици, нȏ свакој препоручује да га не протелали, док се светица сама не објави.

Пошто се тај глас у пук просјеје, а свако му надода и надовеже по коју своју измишљотину, мати Тадина и попадија напуне цури главу како се је збиља посветила од нејела и богомољства, пак већ првом ногом крочила у рајске перивоје, тер је про-

---

*пљетва* — плевљење. *корубање* — љуштење и круњење (кукуруза). *од сисе до мотике* — „од кад се родила док је почела земљу копати". *одгојче* — дете одгојено, васпитаник. *на заход влашића* — кад влашићи залазе. *пића* — храна. *протелалити* — „прогласити", разгласити. *перивој* — градина, [тур.] башта.

стру насред куће на мртвачки одар, подбрађену бијелом марамом а окруњену зеленим вијенцем, пак је крадимице питали да од глади не умре.

Почну иза тога долазити светици на посјед једна и по једна сеоскиња крадом и празноручке; пак иза њихова причања по који старац што живи о ухвању, момци с радознања, а људи средовјечни с лаковјерства; наком мјесец дана мобе, јавно и на буљуке, с поклонима и са завјетима као да иду на сајам. Неко носи вједро уља, неко колач воска, неко мјешчић масла, бреме кафе, товар меда, низ смокава, дублијера, јабука, погача, а ко ништа а 'но барем киту љубице и босиока; пак крсте, иконе, канђела, прстене и међушнице, док се скровна кућа Хаџи-Јака претвори у неку богомољу.

Бивало је стараца и старица, који су сву божју ноћ висили, наште срца, климежом и дријемежом, око Тадина одра, да чекају анђела хранитеља. И збиља једно вече смалакса нека баба чекалица, паде у несвијест као с горе, што од глади што од сна, па кад се разабра, стаде да прича како се је приснијетила од онога божјега страха, гледајућ' анђела гдје славом и трепетом до-

*подбрађен* — подвезан. *на посјед* — у походе. *ухвање* — нада. *моба* — молилац. *буљук* (тур.) — гомила. *сајам* — сабор или скуп код цркве о годишњим светковинама. *међушнице* (перс.) — „обоце, брњице". *климежом и дријемежом* — климајући и дремајући. *чекалица* — женско чељаде које чека. *с горе* — од горе, од горске болести (падавице, (грч.) епилепсије). *приснијетјети* — „обумријети".

летје с неба и донесе под крилом чим да припита своје одгојче. А они што су ту били смуте се, јер помисле да с многа гријеха нијесу били достојни да виде анђела, пак се дају у пост и молитву, бојећи се души!

Почетком прољећа навали множ народа из најдаљих крајева Србије и Бугарске, да метанишу пред светицом, да јој препоруче јаде мртве и јаде живе, да јој се о врату објесе[1], пак на гомиле долазили с крстима и с барјацима, с Дунава и Балкана, носећи прилоге и завјете. Сваки путник хтио је да понесе са светице неко обилежје, да га кући храни, да га љубе они што нијесу дошли својим животом до светице; кад ништа друго а 'но барем комадић рутине, или длаку с главе омотану у гљуци памучине, док светици с више почасти ишчупају косе.

Почне господар да пријети а владика да куне, видећи ругло што је пало на наш лијепи закон, пак пошаљу освјесне свештенике и јаке перјанике да то безаконо коло расколе, да срџба божја не пане на ову земљу, а да се не посмјехивају просвјештени народи.

Нô пук скочи да каменује злодошлице, и чуло се у оној буци рећи: „Вама је жао што давамо светици прилоге и колаче, јер се бојите да ћемо ваше умалити!“ У мало свештеници и перјаници не пођоше под

*рутина* — дроњак. *гљука* — гуга. *с више почасти* — од веће почасти. *расколити* (коло) — растурити. *колач* — дар.

[1] Љ. додаје у напомени: „да их брани“.

камење, тако се је био узазлио и узвјерио ћори пук, пак побјегну подвита репа, да кажу онијема што су их послали како је народ из чисте свијести изашао.

Шта да се ради? Боже те уклони вјерска рата, ту ти брат брату крв попије, мислећи да ће тако душу стећи и постати божјим угодником. Ко ће такви пук скротити? Кад видјех на муци власт црковну и свјетовну, забоље ме под витим ребром, пак рекох бану: „Не може се такви град на јуриш узети без срамотне погибије, него га ваља са стране лагунати, да се без боја преда, пошто се опамети и види очима да би било лудо тући се!“

А бан ће мени овако: „Прођи се, Вуче, тога пута, да грдан не останеш при свој твојој мудролији. Кад се пук смами, мука му је главе доћи!“

Пођи ви ја у светице и понеси дублијер и завјет; приступим сакрушено и пољубим јој пресумићене руке, као да бјаше (боже опрости!) света мајка Анђелија, пак јој донесох тобож поздрав од владике и напору, као да јој је он шаље да се причести. Ту сам напору ја ошкрбнуо од хљепца тер сам сам дан прије замијесио млијечеровијем млијеком и отровнијем прашком. Поче јој мати

---

*поћи под камење* — бити каменован. *подвита репа* — посрамљен. *забоље ме под витим ребром* — заболе ме „срце“. *лагунати* (тур.) — поткопати, (тур.) лагумати. *напора* — „комадић благословљена хљеба“. *ошкрбнути* — одломити мали комад од чега (нп. од хлеба). *од хљепца тер сам* — од хлепца који сам. *млијечер* — млечика, euphorbia.

да се̏ опире велећи да јој кћер не смије окусити ни крушне коре, што не би једанак преминула. Да не би једнога дјака надрикњиге, којему се чињаше да је Соломун, не хћаше ме помоћи памет ништа. Но̑ на бога ово дјаче (тек да се покаже у црковнијем стварима вјешт и да научи удовицу памети, и, ако је родила светицу, да нема с тога право рушити црковне прописе) викне: „Напо̏ра је хлеб благословљени, за којим је чељаде наште срца као пријед њега. Ако неће свечеви поштовати закон, како ће грешни пук?“ За овом дјачевом пођу сви настојници као овце за овном звонаром!

Кад се светица склони и изједе напору, ја задједох дуг и широк разговор, како би право било оградити светици пространије дворе, да земљу не прокуне с тјесноте и каламраке, док све од једном поче Тада да потхваћа, рига и баца што је мало пријед крадимице јела: зеље, сланину, бумбаре и пендевише; а удари мирис од вина као да си бачву отворио. Кад видје пук бљувотину од непробављена јела, развара се и скочи на Таду, да је удави, а свак хоће да му се поврати што је у завјет донио. Подиже се граја и треска, да би село проглушило; на

*крушан* — хлебан (од хлеба). *једанак* — у исти мах, одмах. *бити наште срца* — бити празна срца (желуца). *оградити* — озидати, начинити. *каламрака* (тур.) — помрчина. *потхваћати* — повраћати. *бумбар* — овчје црево надевено (као кобасица, али несушено) брашном и зачинима. *пендевиш* — неко јело (измишљено?). *развараши се* — престати варати се, познати превару.

девет јада, док ме пушташе говорити. Рекох им да воде Таду владици, нека осуди гријех и нађе у књизи којом ће је муком уморити што је саблазнила народ: тако би себе оправдали што су свештенике и перјанике изгнали. Дохвате је четири момка, вежу руке наопако и зајме на Врањину, а ја по за њима с попадијом и с матером Тадином, које су узрујале земљу и калиж подигле.

Пошто владика искара пук и избави од народне срџбе лажисветицу, а господар нареди да се прилoжницима поврати завјет, а ко не дође да га прихвати за годину, нека завјет пође цркви, дођу главари, који су испратили Таду, у мене, да ме походе. Ја их покарај и прекори што нијесу вјеровали свештеницима који су им на име владичино говорили да је Таде лажа и паралажа. А они мени: „Да је јадан човјек мудар кад улази у суд као кад излази, не би суда ни требало: А ја њима у размет: *Гори је невјерник него ли кривоклетник!*

---

*зајмити* — потерати. *калиж* — „брука, саблазањ, [тал.] scandalo“.

## XXXV.

### Гдје је слоге ту је и напретка.

Била у Крфу два главна пријатеља, један Грк а други Жид, која су се љубила мимо људи, и провела вијек у јединству и слози, боље него ли многа рођена браћа. Погодила оба једне ћуди и нарави као да си јабуку на двоје разрезао. Повиједаху слуге им и дјетићи да нијесу никад чули међу њима грке ријечи, погане псовкиње, или простачка карежа, него су вазда пословали мирно и складно као ријетка браћа манастирска. *Гдје је слоге ту је и напретка!* У мало година прикупе трговином и прометом превелико богатство, магазе удушене цекинима, што, да их мељу, не би им брашно појели за триста љета; а броди им пловили по морској пучини, износећи и уносећи у свијет и из свијета свакојаке трговине, пак се пара тростручила а каткад и стостручила, а дукат легао десет. Кад неизмјерно обогате, да им је било мучније чувати сте-

---

*погодити* — десити се. *псовкиња* — псовка. *складно* — уљудно. *удушене цекинима, што, да их мељу, не би им брашно...* — пуне пунцате дуката којима, кад би их самлели, не би могли брашно...

чено него ли теҺи ново, прекину радњу, да у мирноҺи доконче пожње дане своје старости.

Једно вече сједјела та двојица уз пеħ, да проведу причањем дуго зимње вече; јер кад ти чоек почне причати шта је радио, а не каже што ħе радити, то ти је први биљег старости која га је стигла. Уз топлину пеħи, почну да претресују вјере, чија је боља, и која ħе од њих двије прије довести чоека до вјечнога блаженства; и то ти је први знак беспослице. Рекне Грк Жиду: „Хвала богу господу, ево смо у свему равни, као да си једну душу подијелио у два тијела; да смо јошт једне вјере, могли би реħи да смо један сами човјек. Него знаш што ħемо? — да престане међу нама и та једина разлика која нас дијели, пођи у Цариград, виђи оно свештенство, они Сијон, како се слави бог а опслужују божје заповједи, како се красе храмови а свјеткују свеци, како се вјечита правица и неумитни суд свакоме дијели а гоне неправде и пороци што топе душу, пак се крсти у мој крст; ако ли ти се свиди да у Цариграду нема од свега тога ништа, паче да безакоње и незнабожност царују, вјера ти је непреломна да ħу ја пријеħи у твој закон, и пуштити се обрезати“.

Жид пристане на понуду својега пријатеља и отпутује к Цариграду у најљепше доба године. Кад тамо, почне да походи цр-

*доко̂нчити* — довршити. *свје̂тковати* — светковати.
*паче* — што више. *пуштити* — пустити, допустити.

кве и манастире, заводе и учионе, братства црквена и појединe људе, како би се љепше обавијестио о свакому и о свачему. Провео Жид у Цариграду ље пô године; а кад се здраво и весело поврати кући, помоли пријатеља Грка да му нађе свештеника који ће га крстити. Колико се гођ пријатељ Грк мучио да извуче пријатељу Жиду узроке што га склонише да се покрсти, није Жид хтио о томе ни ријечи потрошити прије нег' се прекрсти.

Осам дана трајала је светковина крштења! Пријатељи и знанци долетјеше од свукуд на честито новокрштеноме Богољубу, који се иза тога ожени и прида православју три сина згодна и напредна као рани тићи.

Дође вријеме да се Богољуб одужи и да повиједа своме пријатељу што је видио у грчкоме Сијону тер га је тако тронуло, да остави стару вјеру, у којој се је родио и провео више пô вијека, а да се прими нове спасоносне. Богољуб изручи врећу: — У цариградскоме свештенству није видио ништа што би изгледало да одговара закону хришћанскоме: злоба, освета, прељуба, продаја светијех ствари, непобожност, лицемјерство, издајство, камата, нечистота бјаху замијениле милост, праштање, чистоћу, побожност, искреност, вјерност, милостињу и кротост. О љубави хришћанској ни трага!

---

*учиона* — школа. *на честито* — на честитање. *рани тићи* — тићи који се рано излегу.

Кад видје гдје мјести мишљена раја нема до бездне и метежа, рекне сам собом: „Да нека невидива рука не држи грчку цркву, по њеним вођама она би одавна пропала, а уз њу и вјера. Но кад се таква црква може уздржати у пркос толикога кварежа, знак је да је храни и својом чврстом мишком обдржаје нека свемогућа сила, што је бог, а не умрла натезања неколицине људи чоека. Похитах дакле вјери која богом дише из простога увјерења и дошљедности, као ко тражи истину у ствари а не у облику".

---

*мјести мишљена раја* — место замишљенога раја (светиње). *хранити* — чувати. *натезање* — напрезање.

## XXXVI.

### Док се вукови кољу, чобани мирују.

Мало које године да не дође у приморје који млетачки ратни брод, тер се повукује од луке до луке и од пристаништа до пристаништа, да купи дужду момчад у мрнаре. Годишта 1441 намјерих се и ја у једноме од тију бродова. Плач мајака и сестара, лелек отаца и стричева, поздрав пријатеља и знанаца, омечио би камен; а заплијењена омладина пјева из гласа као да ће на свадбу.

Пошто смо напунили брод новацима, што смо дигли са Сењске ријеке до крај Паштровића (бројасмо их нешто хиљаду!)., кренемо право пут Млетака, да нове мрнаре подијелимо по бродова, нек' се они горски вукови изуче занату а стези обикну.

Нијесмо уз пут никуд свраћали, једно да пријед дођемо у Млетке, а друго да се војска на крају не раскалаши и не пропије, јер је мрнар с брода ка̑ пас с тора!

---

*омечити* — омекшати. *новак* — регрут. *Сењска ријека* — Ријека, град у хрватском приморју, (тал.) Фијума. *по бродова* — по бродовима. *раскалашити* — постати раскалашан. *пас с тора* — пас који је с тора „одријешен и ослобођен“.

Једримо по Сињему мору; тишина је и небо без облака пак се момци окупили у котолач и у беспослици воде свакојаке разговоре, док у пожње загусте и један другоме чепрље до зубâ дождене. Скочих ја међу њима, да видим која им је добра срећа[1], кад ли се они прегоне о имену и језику, да ти се стужи што си лани изио. Рече један с ону страну Неретве: „Мени је поп причао да на свијету нема Срба ни српскога језика, нô да смо сви што живимо међу Савом и Шаром, међу Дунавом и Сињијем морем овјејани Хрвати; а тај је поп ходио у Рим, да промијени турин, тамо је откопао старинска писма и књиге што су Латини покупили по нашој земљи, гдје комад, гдје комад, теке да нам се за извор не зна. Он умије наизуст да ти повиједа сва имена хрватскијех краљева и банова од потопа земаљскога до јуче, и ко је кога родио ил' ископао, гдје је који јунаштво отворио или га крунили; и да не сјеца кад прича, би га два дни гладан слушао! Калуђери хркачи

*котолач* — коло, круг. *чепрља* — „нокат". *стужити се* — згадити се. *с ону страну Неретве* — из крајева на северној страни Неретве. *Шара* — Шар, „планина међу Призреном и Ускопљем *(Скопљем)*". *ходио у Рим, да промијени турин* — ходио „да се изобрази у школама у Риму" *(турин* — „образ", њушка). *гдје комад, гдје комад, теке да нам се за извор не зна* — негде један комад (старинско писмо, књигу) а негде други, само да се не би знало какога смо порекла. *ископати* — упропастити. *јунаштво отворити* — учинити јуначко дело. *сјецати* (у говору) — дизати с прекидима глас (Љ. тумачи ову реч старословенском „движеније"). *хркач* (хркаћ) — овако зову православног хришћанина католици у Далмацији.

[1] „Еуфемизам, за не рећи *(да се не рече)*: *зла срећа*"

— вели он — пронашли име *Срб*, и надјели га онијема што иза Косова падоше под турски јарам, може бит' баш с тога што су се под шибаком чешали; а то су залуду овјејани Хрвати, који су се лавски хрвали, а сад се туђе и личе; нô ће доћи вријеме да ће сви, хоћу—нећу, у нашу торину!«

Један наш не остаде му дужан ни једне, нô му сваку преби кâ корађем: „Нема, рече, Хрвата нигдје под небеском капом, осим неки остаци по далматинскијем отоцима, гдје су се збили од турскога страха и навале као риба у врши. Иза мојих дана (а стар нијесам!) мијењали сте три пут именом, а не можете бити него Срби или Крањци! У пјесмама, причама, загонеткама, што, да све на једно скупиш, не би ово брода примило, нема гласа ни трага о каквој Хрваштини, осим неког вина што рађе горња Далмација[1]; нег' је све то изнитила и нанизала српска глава. Срби су (а да ко?) створили народну мудрост, да је такве нема никакав други народ на бијеломе свијету, а грудима обуставили некрст, да не проломи

*шибак* — дебео штап којим се жито врше. *хрвати се* (ову реч неки писци, од незнања, погрешно пишу са *х)* — рвати се, борити се. *личити се* — одвајати се. *корађ* (грч.) — „[тур.] чекић. [тал.] martello, [нем.] Hammer“. *врша* — „кошара“, вршка, кош од прућа којим се риба хвата. *иза мојих дана* — за мојих дана, у моје време. *Крањци* — тако наш народ зове кајкавске Словене (Словенце). *што, да све на једно скупиш, не би ово брода примило* — што, кад би се све заједно скупило, не би могло стати у овом броду. *изнитити* — изумети.

[1] Вино (и грожђе) из унутрашњости северне Далмације зове се *хрваштина (хрвашћина)*.

к западу, и омеђашили га потоцима крви и брјеговима кочурина!«

Дође у то ноштромо Ћозот, чоек надуте нарави, а на наш народ киван. „Каква имена и лакардије! викне он. Ако не умукнете, сад ћу по вама конопом. Нема имена мрнару на луждеву броду, нô се свак зове по броју што му је над рачем записан!«

Видим ја куд је кренула несвјесна омладина, невјешта мрнарској стеги; сад ће, бојим се, ноштромо казати вођи што је чуо и што није чуо, пак ће вођа неколицину обријати. Скочих у разваћу и викнух: „Чујте, да вам причам што се једном у нас догодило с таквијех задјевица. Возила се ноћу у једној малој лађи два рибара, наш и бодуо, па кад пред зору истакне даница, рече они наш с крме: „Добро јутро; звијезда на исток, јаки бог на помоћ!« А бодуо да није оно *звизда* нô *мисец!* А они наш опет да није него *звијезда*, а бодуо опет да је *мисец: звијезда — мисец, мисец — звијезда*, док се дохвате за грло, да један другога удаве. Колико се они по чуњу рвали, прелије вал лађину и

---

*омеђашити кога* — поставити коме границу. *кочурина* — кошчурина, кост. *ноштромо* — старешина („глава“) над мрнарима. *Ћозот* — човек из Ћозе (Chioggia, „варош близу Млетака“). *сад ћу по вама конопом* — сад ћу вас ишибати конопцем. *рач* — мрнарски креветац на лађама. *вођа* — заповедник лађин. *обријати* — казнити, „(старослов.) наказати, [тал.] castigare, [нем.] bestraffen“. *у разваћу* — да развадим. *бодуо* — човек са далматинских и са хрватских острва (Љ. тумачи: „прибивалац отока, оточанин“, али се не каже за људе са сваког острва). *добро јутро; звијезда...* — тако народ обично рече кад изађе која знатнија звезда на небу.

подуши је под море, а они не били лијени, него се свлачи и преплиј на сух крај голи и мокри. Ту их дочека забит, окује и баци у спртвицу. — Паде ми на ум, слушајући гдје се зларад гризете и ова друга јошт љепша, ако ви се љуби чути! Једном сам путовао преко Конавала с једнијем кметом који иђаше к своме господару, да га свјетује како би иза живе жене неродуше узео другу за напретка, пак му носио у дар четири кокота мрчаника, два од старе домаће соје у десној руци, а два придомљена сустринка у лијевој. Стегнуо кмет кокотима ноге везом од кострети, а како их неће она струња утирати ни по стегнима дријети, уложио кмет памучине међу везом и кокотовијема голијенима, пак их носио у рукама тако, да су им главе висиле и климбесале низ брдо, а чапорци стајали навише као кита цвијећа. Да му остане слободна једна рука, и да је одмори кад другој притужи, захвати кмет једном руком сва четири пијевца преко везова. Кокоти, мјести да мирују, како би носиоцу мање тежали, не хтјену нô почну да се котрљају, а кмет их стиска и пребаца с

*подушити* — потопити. *забит* — као пандур, полицајац. *спртвица* — котарица, мали „кош“, али овде значи: „тавница“. *зларад* — без потребе, на несрећу. *Конавли* — крај „код Дубровника“. *кмет* — кметић, (тур.) чипчија, закупац, „[тал.] colonno, [нем.] Pachter“. *госпар* (господар) — „господар кметски“. *иза живе жене неродуше* — за живе жене нероткиње. *за напретка* — ради деце. *кокот мрчаник* — петао „који се излегао марча *(марта)* мјесеца“. *сустринак* (сустримак) — (тур.) мелез, „полу дивљи а полу питом“. *струња* (струна) — оштра длака. *уложити* — уметнути.

руке у руку, док се у томе комешању памучина извуче, а кострет им утре голијени, кожа пукне а крв проточи. Кмет је свијем путем мислио о свом послу, пак се није ни обазирао на кокоте, нити су га бољеле њихове муке, него их ломио и стискао, како су га вруће нагониле мисли о својој женидби, или му чапорци руке трли. У ономе шкрипцу и невољи стане да кљује кокот кокота, као да му је другу лакше, или као да му је сусјед крив опћој невољи: окрваве се, избију један другоме очи а проспу мозгове. Да је летуште трпјело, барем би до госпара дошло живо, ако и рањено, на бољу храну и виши простор. Овако ће се сад вама догодити: све вас вођа спутане држи, а ви се кољете међу се, како ће вам боље ужа притећи, да брод не подуши с вашега рвања. Пи гријеше, вјечна ти мука!«

А они наш поврну: »Нијеси ти, Вуче, разумио куд је ово заиграло. Да панемо (боже сачувај!) под шаке овој полубраћи, јаче би нас стезали него ли они твој кмет кокоте: тешко ономе кога бијени бије! Купио ми покојни отац конавоску мазгу у име мирне и кротке, па кад је првом натовари, баци се машче задњом ногом и пролије ми оцу лијево око, а отац ће ми онако ћор и

*летуште* — тица (петао). *притећи* — притегнути. *подушити* — потопити се. *гријеше* — ђаволе, враже. *поврнути* — одговорити. *куд је заиграло* — којим је путем пошло. *полубраћа* — деца истога оца али од друге мајке или од исте мајке а другога оца. *конавоски* — који је из Конавала. *у име мирне и кротке* — као мирну и кротку.

крвав: „Драго ми је за ово десно[1] да сам јој на вријеме ћуд познао“. А ја њему: „Ко се чува тај се и учува!“ “

Додади ја: „Мучи, зла ти срећа вазда била, кâ и хоће с том памећу. Да није кмет кокоте стезао, не би се они кљували и један другоме мозгове просули него живјели мирно и спокојно у братској слози и јату. Слаб чоек при муци и на бога ропоће, пак, јер богу не може ништа, одушши на брата ил' на жену. Долазио недјељом у манастир Косијерево неки грохнули старац, да се богу моли, и то вазда у пожње, кад се већ народ на пољани скупио и пред црквом по гробљу засио, да чека док уљегне летурђија. Кад би старац приступио к цркви, прекрстио се и црквене вратнице пољубио, викнуо би иза свега гласа: „Добро јутро вама мртвијема, а на јаде јутрошње јутро вама живијема!“ “

На ону побуку дође вођа, црн као пакô[2], и пита ме ко је крив свађи, и ко је заслужио да га накаже.

„Нико! реци ја. Овдје теби нема кривца, нô су сви измучили од тебе пиће! Док се они међу се драже и свађају, не бој се броду, здрава ћеш га у Млетке довести. *Док се вукови кољу, чобани мирују!*“

---

*на вријеме* — брзо. *ропотати* — дизати глас. *одушити* — искалити се. *Косијерово* — манастир у Херцеговини (сад у Црној гори). *измучити* — заслужити (радом).

[1] „Око“.

[2] Од љутине.

## XXXVII.

### Ти си владика који веже и дријеша.

Бјах научио на мрнарици да крпим продрте и одрепане хаљине. Зазовне ме на месне покладе владика врањички, да му уз цијелу бијелу недјељу поправљам доламе и синовнике, јер старац навадно вељаше: крпеж и трпеж држе манастире.

Ја храњах у једној кожној торби међу крпетинама и прњама један цклени цунетац, пун самотока од прве ракије, па кад се гођ на њ наврћах (а то бјаше до душе често) бјех навикао да и владику купицом понудим.

Бијелом суботом нијесам био свршио радњу, пак ме владика (бог га помиловао) најамни и чисте, а додаде: „Знади, синко, да се чисте недјеље суши и да прије Тиодорове суботе неће се у манастиру попити ни капи ракије“.

---

*на мрнарици* — служећи на лађама. *одрепан* — одрпан. *врањички* — врањински. *бијела недјеља* — „пошљедња недјеља поклада *(месојеђа)*“. *навадно* — обично. *хранити* — чувати. *цунетац* (мали цунет) — „особити ракински суд цклени, што га у Млецима слијевају, уска грлића, да ко није вјешт не може ни капи попити“. *самоток од прве ракије* — првенац. *најамнити* — најмити. *сушити* — „јести сухог хљеба“. *Тиодорова субота* — субота прве недеље великога поста.

Кад био чисти понедјелник, то што је изашла јутрња, прихватим иглу шиватицу, продједнем јој кроз ухо конац, а на средњи прст надједнем напрстак и ударим да старо крпим. Владика чепукаше горе и доље по одаји, а читаше часове њуњорећи кроза зубе. Све од једном попане старца зијехавица и протезавица.Речем у себи: „Богу да је слава, на празној ожичици мори владику жеђа“. А он ће ти у то закашљати натегом. Ја подигни главу, да видим што му би, али ти је он подвио руке у пријекрст на прси, погледива скрушено к небу, пак пружи десницу прам мени, стисне шаку у пест а промоли палац. Ја се сјетим да тражи купицу ракије, јер обојица једну мишљасмо. Наточим је брже боље, скочим на ноге гологлав и додам му је; а он ју дохвати с обије руке, јер му се тресијаху, и слије је у грло. Пошто и ја једну оциједих, уложим цунетац у торбу а наставим крпеж живље него прије. Није шала старцу од осамдесет љета — ако је и светац! — стâти наште срцу до ноћи иза онолико богомољства!

Пошто владика опраши и шести час, а сунце превали к западу, поче да му се на ново зијеха као прије. Ево га, рекох, над ракију, и тому се обрадовах, јер ми се

---

*то што је...* — чим је... *чепукати* — ићи ситним корацима. *њуњорити* — мрморити. *зијехавица* — велико зевање. *протезавица* — протезање. *на празној ожичици* — на празан желудац, наштину. *пест* — песница. *опрашити* — свршити (?).

бјаше грло осушило, да не могах пљуну прождријети. Закашље као прије, прекрсти руке, а пружи једанак пут мене два прва прста. Ја наточим двије купице, он уздахне и обије осуши, а ја за њим друге двије, да се не искобим.

Прође дан: попили по три купице, а мука не прекинули!

Кад дјаче удари у клепало, да се иде на велико повечерје, владика закашље и трећом, а ја да прије подигнем главу, прекидох жицу свилену. Видим гдје је опет пружио три прста а од глади преобразио и пожутио као жуков цвијет; да му ко нос стисне, би му душа испала.

Пошто слијемо по три купице, прекини ја мук и реци му: „Ти си владика који веже и дријеша", пак се и дан данашњи овако рече оному што своју властиту осуду пресуди.

---

*пљуна* — пљувачка. *искобити* (кога, кад се при дељењу или сличном послу неко прескочи) — „слутити смрт" (коме). *мук* — ћутање. *клепало* — справа у манастирима у коју се удара као што се звони у звона. *жуков* — онај који припада жукви (биљци spartium junceum Linn). *пресудити осуду* — преиначити пресуду (упореди напомену на стр. 69 ове књиге).